

Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE

Fig. 3.

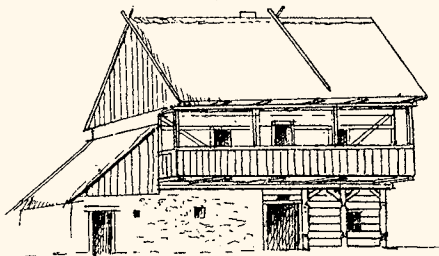

Fig. 4.

Fig. 1.

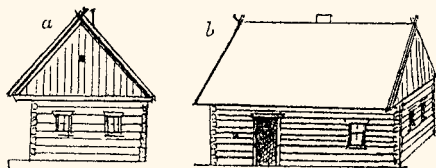

Fig. 7.

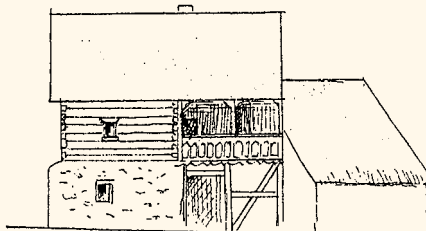

Fig. 8.

Fig. 5.

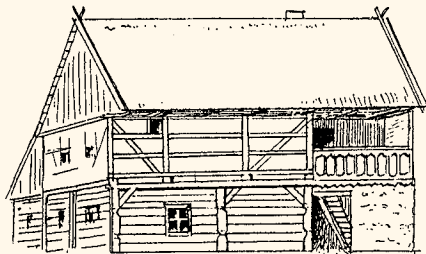

Fig. 11.

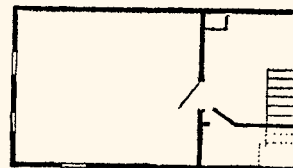
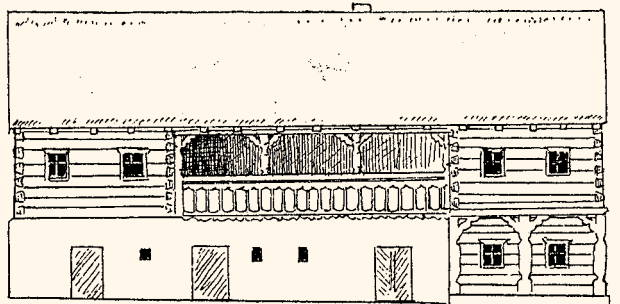

Fig. 6.

Fig. 10.

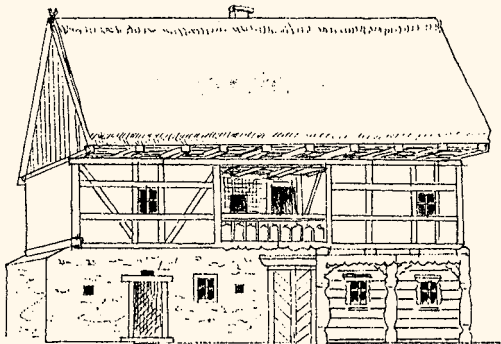

Fig. 13.

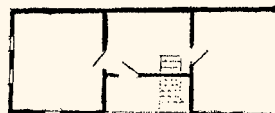

Fig. 9.

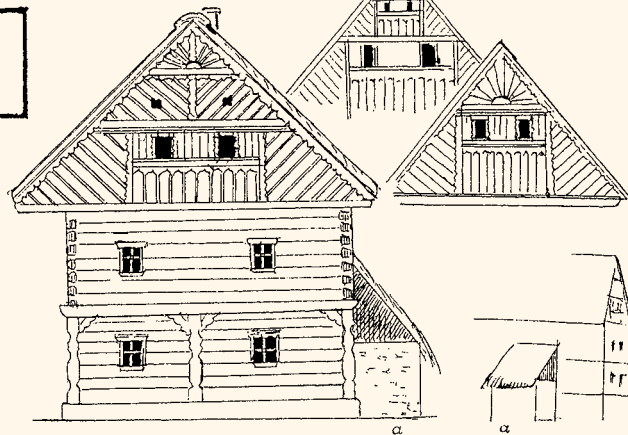

Fig. 17.

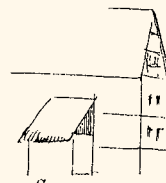

Fig. 14.

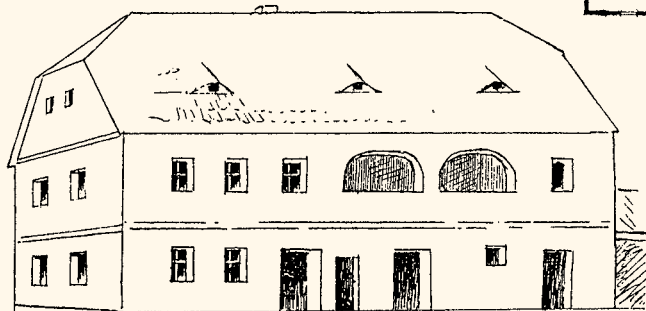

Fig. 16.

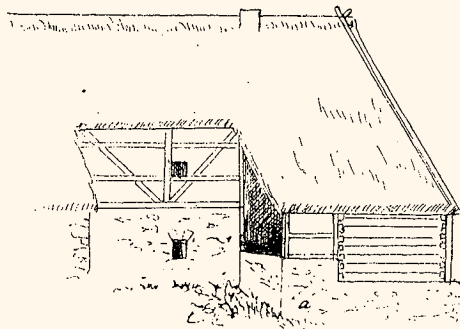
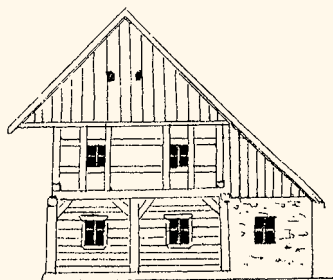
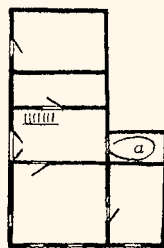

Fig. 15.

N Á R O D N Í P A M Á T K O V Ý Ú S T A V

edice odborné a metodické publikace, svazek 50

Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel

Jan Pešta

PRAHA 2014

Certifikovaná metodika

(osvědčení č. 15 Ministerstva kultury ČR, odboru výzkumu a vývoje, č.j. MK 61898/2014 OVV, Sp. Zn. MK-S 13873/2014 OVV, ze dne 18. 11. 2014)

Oponenti:

Prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc., Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice, Ústav historických věd
Doc. PhDr. Lydia Petráňová, CSc., Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.

Metodika je výstupem plnění výzkumného cíle *Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře* (garant PhDr. Vladislav Razím), financovaného z Podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace (2012–2014)

Národní památkový ústav jako odborná a vědecko-výzkumná organizace státní památkové péče v České republice vydává tuto publikaci v zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek památkové péče, v souladu s ustanovením § 32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Hlavním cílem této publikace je metodické sjednocení postupů a výstupů plošných průzkumů lidové architektury a venkovských sídel. Základem je úprava metody stavebněhistorického průzkumu pro tyto specifické potřeby, objektivizace výstupů pro různé typy sídel a staveb na celém území ČR, posuzování sídel včetně jejich krajinného rámce, efektivita průzkumů jednotlivých typů, včetně potřeby zajistit maximum informací za minimum vynaloženého času a prostředků. Z toho vyplývá potřeba postupovat hierarchicky od plošné znalosti velkých územních celků až po detailní průzkumy sídelních souborů. Součástí metodiky je také jednotný přehled terminologie aplikované na dispozici venkovských sídel, typologii usedlostí, domů a hospodářských staveb, konstrukční a dekorativní prvky apod. Metodika patří k publikacím, které prohlubují schopnost pracovníků památkové péče zkoumat a dokumentovat specifické části památkového fondu, usměrňují dokumentační činnost odborných pracovišť. Upozorňují na přehlížené problémy a zavazují odborné instituce k jejich systémovému řešení. Metodika je určena zejména odborným pracovníkům památkové péče, zároveň však může být využita všemi dalšími zainteresovanými osobami a institucemi, které se budou moci zapojit do průzkumu a dokumentace na tomto poli. Vzhledem k množství objektů v terénu a nebezpečí z prodlení je právě spolupráce přesahující instituci NPÚ velmi žádoucí (kromě muzeí v úvahu připadají zejména vysoké školy příslušných směrů, správy CHKO a NP, další instituce i občanská sdružení).

Metodika by se měla uplatňovat jak v každodenní praxi pracovníků NPÚ (příp. dalších institucí), tak v rámci dlouhodobých, systematických projektů průzkumu a dokumentace historických staveb. Rovněž se předpokládá využití při soupisové činnosti.

Poděkování autora:

Svými výzkumy, přípravou textu a obrazové dokumentace, konzultacemi a další pomocí se na přípravě metodiky různou měrou podíleli tito odborní pracovníci NPÚ (abecedně): Irena Blažková, Alena Dunajová, Karel Foud, Miroslav Kolka, Tereza Konvalinková, Jiří Marounek, Ivan Minář, Martin Ouhrabka, Daniel Šnejd, Zuzana Vařeková, Hana Veselá

Za podněty a konzultace vděčím také Věře Kučové, Karlu Kučovi, Vladislavu Razímovi, Zuzaně Syrové a Jiřímu Syrovému

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze ve spolupráci s generálním ředitelstvím, 2014

© Ing. arch. Jan Pešta, 2014

ISBN 978-80-86516-78-3

Titulní strana obálky: Telecí – okres Svitavy, usedlost čp. 22 (foto J. Pešta, 2011).

Frontispis: Koláž kreseb lidových staveb z oblasti Českého Středoohoří (převzato z: LIPPERT 1898).

Foto na straně 8: Zdoňov – okres Náchod, zástavba v dolní části vsi (foto J. Pešta, 2010).

Zadní strana obálky: Horní Dušnice – okres Semily, horní část vsi (foto J. Pešta, 2011).

Obsah

1. Úvod	9
1.1 Uvedení do problematiky plošného průzkumu lidové architektury a venkovských sídel	9
1.2 Účel metodické publikace	12
1.3 Charakteristika plošného průzkumu	15
2. Základní přehled dějin zkoumání lidové architektury	17
3. Přehled a vymezení základních pojmů	25
3.1 Poznámka k terminologii	25
3.2 Základní pojmy	25
3.2.1 Lidová architektura	25
3.2.2 Urbanistická typologie vesnických sídel	26
3.2.2.1 plužina	26
3.2.2.2 půdorysné formy vesnic	27
3.2.2.3 formy uspořádání usedlosti (dvora)	29
3.2.3 Typologie staveb lidové architektury	30
3.2.3.1 dispoziční řešení domu	30
3.2.3.2 terminologie hospodářských a dalších staveb v rámci usedlosti	31
3.2.4 Názvosloví v lidové architektuře	32
3.3 Historický vývoj lidové architektury na území ČR	33
3.4 Materiálová a konstrukční skladba lidové architektury na území ČR	40
3.5 Regionální formy lidové architektury na území ČR	42
3.5.1 Rozmanitost forem lidové architektury	42
3.5.2 Základní rozdělení ČR na regiony lidové architektury	43
3.6 Kategorizace památkové hodnoty objektů a sídel	85
3.6.1 Klasifikace památkové hodnoty objektů lidové architektury	85
3.6.2 Kategorie památkového hodnocení objektů	85
3.6.3 Klasifikace památkové hodnoty sídel se soubory lidové architektury	90
3.6.4 Kategorie památkového hodnocení sídel	91

4. Typy plošného průzkumu lidové architektury a vesnických sídel	97
4.1 Úvod – základní přehled	97
4.2 Inventární průzkumy	97
4.2.1 Inventární průzkum velkého územního celku	97
4.2.1.1 základní údaje	97
4.2.1.2 metoda průzkumu	99
4.2.1.3 výstup – výsledný elaborát	99
4.2.2 Inventární průzkum středně velkého územního celku	101
4.2.2.1 základní údaje	101
4.2.2.2 metoda průzkumu	101
4.2.2.3 výstup – výsledný elaborát	102
4.2.3 Památková klasifikace (hodnocení) sídel	106
4.2.3.1 základní údaje	106
4.2.3.2 výstup – výsledný elaborát	107
4.3 Sídelní průzkumy – pasporty	109
4.3.1 Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnického sídla	109
4.3.1.1 základní údaje	109
4.3.1.2 metoda průzkumu	109
4.3.1.3 výstup – výsledný elaborát	110
4.3.2 památkový průzkum vesnického sídla (pasport)	126
4.4 Tematický průzkum	127
4.4.1.1 základní údaje	127
4.4.1.2 metoda průzkumu	127
4.4.1.3 výstup – výsledný elaborát	127
5. Metody průzkumu a dokumentace	130
5.1 Metody průzkumu	130
5.1.1 Přípravná fáze	130
5.1.2 Metody terénního průzkumu	130
5.1.2.1 fotodokumentace	131
5.1.2.2 podkladové mapy	131
5.1.2.3 kresebný záznam	132
5.1.2.4 prohlídka objektů	132
5.1.3 Archivní průzkum	132
5.1.4 Vyhodnocení a interpretace získaných údajů	132
5.2 Prostorová identifikace (identifikační údaje)	133
5.2.1 Adresa, číslo popisné, evidenční a orientační (tzv. čísla domovní)	133
5.2.2 Číslo parcelní	133
5.2.3 Zeměpisné souřadnice a další možnosti lokalizace	134

5.2.4 Identifikátory v památkové péči	134
5.2.4.1 identifikátor IDOB_PG a přírůstkové číslo	134
5.2.4.2 identifikátor CZ_RETRO	135
5.2.4.3 rejstříkové číslo ÚSKP	135
5.3 Výstup a archivace	135
5.3.1 výsledný elaborát, adjustace	135
5.3.1.1 textová část	136
5.3.1.2 grafické přílohy	136
5.3.1.3 mapové přílohy	136
5.3.1.4 adjustace	136
5.3.2 archivace	137
5.4 Geografický informační systém – GIS	137
6. Literatura, prameny	138
6.1 Výběr základní literatury	138
6.2 Výběr stavebněhistorických průzkumů vesnických sídel a regionů	141
Přílohy	144
Summary	170

1. Úvod

1.1 Uvedení do problematiky plošného průzkumu lidové architektury a venkovských sídel

Stavby tzv. *lidové architektury* – lépe *tradiční* či *venkovské architektury* – patří mezi nejpočetnější zástupce historického stavebního fondu na území České republiky. Venkovské stavby jsou dosud zachovány na většině území Čech, Moravy a Slezska v počtu desetitisíců. V některých regionech – např. v oblasti severních Čech – tvoří dosud podstatné procento zástavby vesnic a menších měst.

Obr. 1: Doubrava – okres Cheb, zástavba v jádru vsi s usedlostí čp. 13 (foto J. Pešta, 2011).

Jen malá část tohoto rozsáhlého a dosud málo poznaného kulturního bohatství podléhá zákonné ochraně. Podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (dále jen „památkový zákon“) jsou chráněny stavby nebo areály a dále stavby nacházející se na území plošně památkově chráněných území (památkové rezervace a zóny). Dílčí ochranu, v praxi ovšem mnohdy problematickou, mohou zajišťovat orgány ochrany přírody na velkoplošných chráněných územích přírody (národní parky, chráněné krajinné oblasti) z titulu ochrany krajinného rázu a konečně i orgány územního plánování v rámci územních plánů, regulačních plánů nebo tzv. územně analytických podkladů (ÚAP). Přesto zůstává velká část historického stavebního fondu vystavena soudobé stavební činnosti bez možnosti jakékoli ochrany, kontroly nebo alespoň dokumentace v případě zániku.

Zatímco do poloviny 20. století postupovala obměna stavebního fondu na vesnici víceméně kontinuálně, s využitím tradičních technologií (a často jen formou dílčích adaptací starších staveb), od druhé poloviny 20. století se tempo

Obr. 2: Telcí – okres Soitavy, usedlost čp. 16 (foto J. Pešta, 2013).

přestaveb dramaticky zrychlilo. Obrovské množství staveb také zaniklo bez náhrady – nejprve ve vysídlených vesnicích německy mluvících krajanů, posléze v oblastech postižených plošnou těžbou, výstavbou vodních nádrží či v průmyslových aglomeracích, od 60. let 20. století pak i ve vnitrozemí v důsledku intenzifikace zemědělství a „přestavby venkova“ v duchu dobových socialistických teorií. Devastující vliv měly individuální úpravy, prováděné bez respektu k architektonické podobě staveb.

Obr. 3: Komárov – okres Tábor, usedlost čp. 28 (foto J. Pešta, 2011).

Obr. 4: Vlčnou – okres Uherské Hradiště, dům čp. 57 (foto J. Pešta, 2012).

Naproti tomu bylo množství staveb zachráněno zejména tzv. rekreanty – lidmi z měst, využívajícími venkovské domy k „chalupaření“, tedy jako druhý (letní) domov. Po listopadu 1989 se situace zlepšila jen částečně. Na jednu stranu se zastavil trend plošných demolic v důsledku těžby a náhrady historického stavebního fondu novostavbami, na druhou stranu však na venkov pronikají novodobé stavební technologie, které vedou i nadále k devastaci tradiční architektury (zateplování fasád, nové střešní krytiny, nátěrové hmoty, výplně otvorů apod.). Negativně se projeví i důsledky odstranění regulativ z územních plánů v r. 1996. Řada staveb – zejména dlouhodobě opuštěných nebo nedostatečně udržovaných (vesměs již od druhé světové války) – je nyní na hranici životnosti, nebo rychle zaniká, opět bez jakékoli pozornosti a dokumentace. Není třeba zdůrazňovat, že spolu s nimi zaniká jednou provždy paměť českého, moravského a slezského venkova.

Obr. 5: Těchohubuzice – okres Litoměřice, usedlost čp. 12 je příkladem ohrožené mimořádně hodnotné stavby, patřící k nejvýznamnějším o regionu (foto J. Pešta, 2007).

Z tohoto úvodu vyplývá, že v dnešní době pocítujeme potřebu urychlené a současně účinné a efektivní dokumentace urbanistického prostředí venkova a jeho stavebního fondu, tedy objektů tzv. lidové architektury i běžných, dodnes opomíjených tradičních staveb, které spoluvytvářejí nezaměnitelnou tvář vesnic. Protože proces zániku vyhovídacích hodnot venkovské architektury postupuje mimořádně rychle, je stejně rychle – anebo rychleji – nutné postupovat při dokumentaci ohrožených staveb a celých urbanistických souborů.

Kvalitně zpracovaný průzkum přitom může být východiskem pro efektivnější formu ochrany památek lidové architektury i celých vesnických sídel, a to nejen v případě staveb již chráněných jako nemovitá kulturní památka nebo staveb na území plošné památkové ochrany (památková rezervace či zóna). Poznání a identifikace architektonické a památkové hodnoty staveb může vést k podání podnětu k prohlášení za kulturní památku. Plošné průzkumy mohou sloužit pro praktický výkon památkové péče, územní plánování, specializované památkové urbanistické plány (plány ochrany), územně analytické podklady apod. Kvalitní dokumentace může být v budoucnosti i podkladem k nápravě nevhodného stavu, i když se to dnes třeba zdá nepravděpodobné.¹⁾

1.2 Účel metodické publikace

Tato metodika vznikla jako pomocný nástroj pro efektivní dokumentaci dosud zachovaných stavebních hodnot našeho venkova. Obsahuje podrobný návod jak postupovat – v terénu i na pracovišti – při průzkumu a zpracování informací o větším množství památek lidové architektury na širším území, ať již jde o kraje, okresy, jinak vymezené regiony či jednotlivá sídla. Metodika by měla vést ke sjednocení standardizovaného výstupu, kompatibilního s jinými

Obr. 6: Zahrádka – okres Plzeň-jih, mlýn č.e. 3 je příkladem stavby vytípané k památkové ochraně a následně prohlášené za nemovitou kulturní památku (foto J. Pešta, 2013).

¹⁾ Poměrně účinnou možností ochrany staveb, které nejsou kulturní památkou, lze zajistit z titulu stavebního zákona jejich zanesením do Územně-analytických podkladů (ÚAP) jako stavby architektonicky cenné, stavby historicky významné a/nebo významné stavební dominanty. Stejně tak území historických intravilánů vesnických sídel, která nejsou chráněna jako památková rezervace či zóny, lze zanést do ÚAP jako jev „urbanistické hodnoty“, přičemž by bylo účelné rozlišovat dva stupně: velmi významné (sídla charakteru památkové zóny) a ostatní (všechna ostatní sídla). Poskytovatel uvedených jevů není taxativně určen, může jím být např. právě autor průzkumu.

Obr. 7: Lány – okres Mladá Boleslav, dům čp. 7 krátce před úplným zánikem. Ani památková ochrana v tomto případě nezamezila zániku velkého patrového roubeného domu (foto J. Pešta, 2008).

dokumentačními aktivitami v památkové péči. Výstupy by měly být pokud možno jednotné, i když s ohledem na obrovskou rozmanitost stavebního fondu našeho venkova nebude vždy možné dosáhnout identické formy výsledného zpracování.

Cílovou skupinou uživatelů této metodiky nejsou jen odborníci – dokumentátoři památkového fondu (nejčastěji z řad odborných dokumentačních pracovišť NPÚ), ale i pracovníci z dalších odborných pracovišť – muzeí, vysokých škol, správy CHKO a národních parků, studenti i poučená veřejnost. Metodika by se měla stát široce použitelným standardem, který budou schopni využívat odborníci i poučení laici – dokumentátoři s různorodým vzděláním i profesními zájmy (terénní památkoví pracovníci, architekti, etnografové či etnologové, studenti vysokých škol a případně i další zájemci s odlišným vzděláním), aniž by přitom docházelo k příliš velkému zkresení výstupů podle zaměření a osobních odborných preferencí zpracovatelů. Smyslem je dát všem potenciálním zpracovatelům do ruky otevřený, operativní a současně účinný nástroj k dokumentaci lidové architektury. Důležité je také to, aby se jednotlivé výstupy, kterých již dnes na půdě různých organizací, škol i občanských sdružení vzniká řada, staly navzájem kompatibilními a srozumitelnými při budoucím využití, a to i tehdy, pokud se budou v detailech provedení, grafického řešení či podoby finální adjustace lišit.

Za dané situace nelze předpokládat, že všechny vznikající práce budou mít shodnou odbornou úroveň, avšak s ohledem na rychlost zániku historického stavebního fondu našeho venkova se **každá kvalitně provedená dokumentace může stát nenahraditelným pramenem pro budoucí generace badatelů**. Metodika by však měla stanovit formální parametry výstupů, aby standard odborné úrovně průzkumových prací neklesal.

Hlavní cíle metodiky jsou tedy tyto:

- metodické sjednocení postupů a výstupů plošných průzkumů všech typů a stupňů (postup v terénu, grafické výstupy apod.)
- úprava metody standardního stavebněhistorického průzkumu pro potřeby plošných průzkumů venkovských sídel
- objektivizace výstupů pro různé typy sídel a staveb napříč celým územím ČR
- vyloučení subjektivních preferencí zpracovatele (např. zvýšená pozornost věnovaná starší roubené architektuře na úkor mladší zděné vrstvy apod.)

Obr. 8: Vesnická památková rezervace (VPR) Nové Osinalice – okres Mělník, zástavba v horní části vsi (foto J. Pešta, 2008).

- posuzování sídel včetně jejich krajinného rámce
- efektivita průzkumů jednotlivých typů, včetně potřeby zajistit maximum informací za co nejméně vynaloženého času a prostředků. Z toho vyplývá potřeba postupovat hierarchicky od plošné znalosti velkých územních celků až po detailní průzkumy sídelních souborů.
- zajištění kompatibility s dalšími průzkumnými a dokumentačními činnostmi a jejich metodikami

Cílem metodiky je sjednotit dosud velmi různorodé typy průzkumů venkovských sídel. Výsledkem našeho společného snažení musí být maximálně efektivní zaznamenání a co možná nejrozsáhlejší poznání rychle mizějícího historického stavebního fondu našeho venkova. Předkládaná metodická publikace je koncipována tak, aby

Obr. 9: Vesnická památková rezervace (VPR) Rumburk, Šmilovského ulice – okres Děčín, zástavba přízemních řemeslnických domků (foto J. Pešta, 2011).

byla pokud možno široce přístupným návodem, jak k problematice plošného průzkumu a dokumentace lidové architektury a vesnických sídel přistupovat. Je zřejmé, že udržet zcela jednotnou formu průzkumů nebude nikdy možné – už jen kvůli různorodosti forem lidové architektury a vesnického osídlení, tematickému zaměření a rozsahu průzkumů apod. V případě dokumentace památkového fondu je proto třeba zdůraznit, že nejde o formu, ale především o princip. Cílem tedy není vytvoření formálně dokonalého elaborátu se všemi požadovanými parametry, ale zajištění za daných možností maximálně efektivní a produkční dokumentace rychle mizejícího historického stavebního fondu našeho venkova.

Součástí metodické publikace jsou příklady starších průzkumů i vzorové příklady průzkumové dokumentace. Jako příklady jsou využity skutečné objekty. V zájmu zachování soukromí vlastníků nemovitostí jsou však údaje, které by bylo možné považovat za citlivé (takové, které by umožnily přesnou lokalizaci) změněny na údaje fiktivní.

1.3 Charakteristika plošného průzkumu

Za tzv. plošný průzkum lidové architektury považujeme formu poznání historického stavebního fondu venkova, která systematicky zaznamenává a vyhodnocuje všechny objekty sledovaných kritérií na vymezeném území. Znamená to zdokumentování (textem, fotograficky, zákresem do mapy) pokud možno všech sledovaných staveb v rámci konkrétního regionu nebo sídla, samozřejmě v podrobnosti odpovídající měřítku průzkumu a rozsahu zkoumaného území. Proto v rámci plošného průzkumu rozlišujeme několik „stupňů“.²⁾

Předmětem zájmu plošného průzkumu mohou být jednak tzv. *lidové stavby* nebo stavby *lidové architektury*, jednak obecně venkovská sídla jako urbanistické sídelní celky (vesnice, venkovská města a městečka, rozptýlené osídlení apod.). V prvním případě se v rámci regionu, od velkého územního celku až po menší území, např. okresy nebo jinak definovaná území (CHKO, NP, zájmové celky), vyhledávají a dokumentují stavby *lidové architektury*.³⁾

Obr. 10: Vesnická památková rezervace (VPR) Komárov – okres Tábor, panorama jižní strany návsi (foto J. Pešta, 2011).

²⁾ Ke stupňům průzkumu podrobněji viz kapitola 4. Kontext plošného průzkumu srov. RAŽÍM – MACEK edd. 2011, 74–76.

³⁾ K definici pojmu viz kapitola 3.

Mezi plošné průzkumy ovšem řadíme také celkovou dokumentaci venkovských sídel. V takovém případě jsou předmětem zájmu nejen stavby *lidové architektury*, ale i objekty slohové (např. sakrální stavby, feudální sídla, školy a další veřejné stavby apod.), drobná architektura a sochařská díla (sochy, památníky, milníky apod.), technické stavby (mosty, továrny, vodní díla, dopravní stavby apod.) a obecně i novodobé stavby, které se v některých případech mohou uplatňovat v rámci sídla rušivě (novodobá zástavba všeho druhu). Ve zvláštních případech pak sledujeme i prvky urbanistického prostředí, které sice nemají samy o sobě stavební povahu (zeleň, vodní plochy, parter, přírodní prostředí, plužina apod.), ale bezprostředně ovlivňují podobu venkovských sídel.

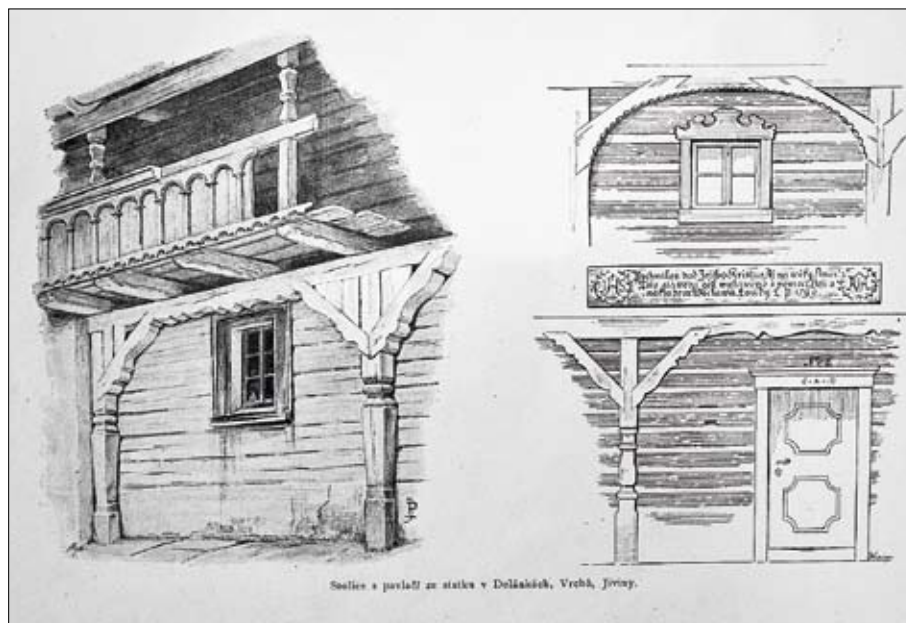
Předmětem průzkumu a dokumentace může být také určitý jev související s lidovou architekturou, ať už jde o specifické typy staveb, nebo dispoziční, konstrukční, materiálové, architektonické či dekorativní výtvarné řešení. Sledování konkrétního jevu na zpravidla větším území řeší tzv. tematický průzkum.

Obr. 11: Vesnická památková zóna (VPZ) Kýchová – okres Vsetín, celkový pohled na zástavbu osady (foto J. Pešta, 2012).

2. Základní přehled dějin zkoumání lidové architektury

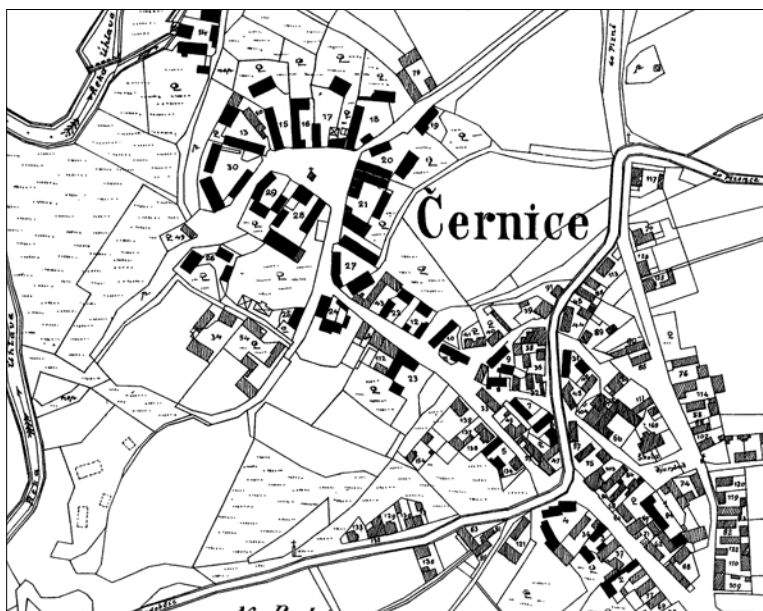
(spolupráce Alena Dunajová)

Obr. 12: Kresebná dokumentace lidových staveb v díle Jana Prouška, detaily nepravých podstávek – trámových podpůrných konstrukcí z Pojizeří (převzato z: PROUSEK 1895, tab. VI).

Zkoumání lidové architektury má v našich zemích velmi dlouhou tradici. První výzkumy byly realizovány během posledních desetiletí 19. a v první polovině 20. století především z národopisného pohledu a dokumentovaly nejen lidové obydlí, ale také oděv, nábytek či projevy nehmotné kultury. Mezi hlavní osobnosti patří jak etnografové (Karel Chotek), tak architekti (Josef Koula, Antonín Wiehl) i vzdělaní znalci – amatéři (malíř Jan Proušek). Velký význam měla především Národopisná výstava československá v roce 1895, jejíž součástí byla zidealizovaná expozice kopií staveb či areálů z jednotlivých regionů i modelů staveb. Samotný výběr staveb, ať již pro kopie či modely, byl veden již hlubokými znalostmi regionální typologie, byť poznamenané dobovým úhlem pohledu. Hluboká znalost nebyla jen výsledkem vlastní badatelské činnosti, ale také existencí dnes již zaniklé „kolektivní paměti“ či „kolektivního vědomí“. Jmenovaní autoři dosud žili v prostředí kvalitní a novodobými devastacemi nepoznamenané vesnické architektury.

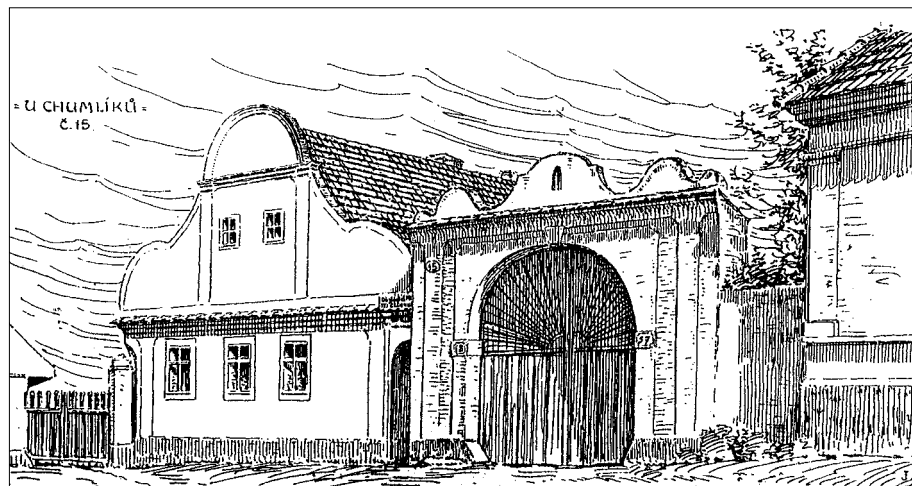
Jedny z prvních českých prací tematicky zaměřených na problematiku lidové architektury uveřejnil J. Koula ve Zprávách architektů a inženýrů v Království českém v letech 1883 a 1884. Za první v dnešním smyslu odbornou práci věnovanou lidové architektuře lze považovat studii Aloise Jiráka z roku 1887, doprovázenou ilustracemi V. Bartoše a J. Prouška (JIRÁSEK 1887). Menší pojednání o lidových stavbách se v časopisech objevovala již okolo poloviny 19. století. Významnou publikační platformou se stal časopis Český lid, založený již v roce 1891. Od konce 19. století do 1. třetiny 20. století vznikala též řada statí a monografií věnovaných lidovému obydlí, oděvu, nábytku či nehmotné kultuře. Tyto práce bývají často součástí obsáhlejších, velmi široce pojatých monografií – např. Sedlecko, Sedlčansko a Voticko (HABART 1925–1938) nebo Luhačovské Zálesí (VÁCLAVÍK 1930), některé však vyšly samostatně, zejména v rámci národopisných edic, jako např. Národopis Plzeňska (ŠVÁB – TYKAČ – RESL – BROŽ – LÁBEK 1934) nebo Slovácka (NIEDERLE 1922).

Obr. 13: Mapa vesnice Černice – okres Plzeň-město s vyznačením stáří zástavby, kresba Josefa Brože. Černě usedlosti a objekty vzniklé do roku 1770, šrafované mladší. Jedny z prvních mapových materiálů k dokumentaci lidové architektury vznikaly na Plzeňsku ve 20. letech 20. století, jsou součástí monografií vesnic v okolí Plzně (Božkovo, Černice, Ejřovice, Koterov, Týmákov a další). Shodně byly publikovány též v díle Národopis Plzeňska (převzato z: BROŽ 1925).

postupovat zánik určitého stavebního druhu a proměna podoby i vnímání venkova (z dokumentovaných objektů dnes už zbývají jen poslední), ale také o tom, že s despektem přehlížené stavby (v době vzniku publikací dosud „mladé“ a „nezajímavé“) můžeme dnes s odstupem času považovat za významnou etapu ve vývoji stavebního fondu venkova.

Doba po 2. světové válce přinesla řadu specifických problémů. Prvním a zásadním byly prudké demografické a sociální výkyvy, které navždy zprerthaly po staletí vytvářenou kontinuitu venkovského osídlení. Odsun německy mluvícího obyvatelstva nevedl jen k zániku mnoha staveb (často těch nejceněnějších v regionu), ale také k transformaci staveb i celých vesnic pro nové – rekreační – využití. Kolektivizace 50. let měla zásadní vliv na způsob života venkovského

Obr. 14: Shodně dílo obsahuje také kvalitní kreslebnou dokumentaci lidových staveb a jejich detailů i drobné sakrální architektury, která je rovněž dílem Josefa Brože. Na obrázku usedlost čp. 15 v Černicích – okres Plzeň-město (převzato z: BROŽ 1925).

Pro nás může být poučné, že každý z průzkumů se v minulosti vázal nejen na dosažený stupeň poznání, ale také interpretace lidové architektury. Snad nejmarkantnějším příkladem tohoto přístupu je výběr stavení pro „jihočeský statek“ na Národopisné výstavě. Zatímco dnes podvědomě chápeme jako jihočeskou lidovou architekturu zděné domy vybavené bohatě tvarovanými křídlovými štíty či plastickou štukovou výzdobou, v roce 1895 bylo jako předobraz jihočeského statku vybráno roubené stavení z Vilasovy Lhoty na Sedlčansku (okres Příbram), doplněné o srubové komory z blízkých Bratříkovic a Žemličkovy Lhoty (KLUSÁČEK – KOVÁŘ – NIEDERLE – SCHLAFFER – ŠUBERT 1895, 126). Obdobně – a neméně poučně – vyznívají stesky nad zánikem starých roubených stavení a jejich náhradou zděnými novostavbami v oblasti Čertovy hrbatiny na Sedlecku a Jistebnicku (SPIRHZANL-DURIŠ 1941, 12–13). Oba příklady nám přinášejí poučení o rychlosti, jakou může

Obr. 15, 16: Dva příklady fotodokumentace (celek a interiér) ze staršího inventarizačního průzkumu lidové architektury. Mlýn Vepřek, obec Nová Ves – okres Mělník, zachycený teprve na počátku rozsáhlé stavební devastace (převzato z: CIBULOVÁ – DITTRICH – DOSTÁL – ŠKABRADA 1983).

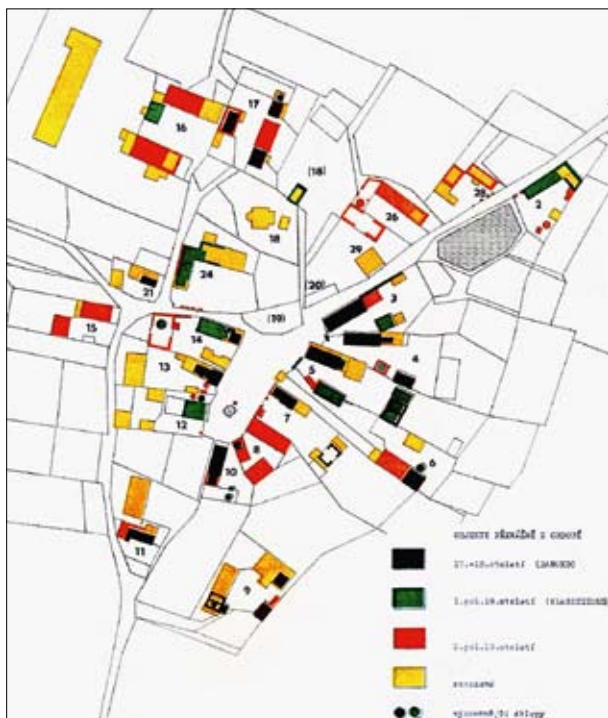
obyvatelstva, a nastalá změna ovlivnila jak urbanismus, tak dispozice jednotlivých usedlostí. Lidové stavby v mnoha regionech přestaly být domovem venkovského obyvatelstva a hospodářskými (převážně zemědělskými) jednotkami a staly se – v lepším případě – druhým domovem obyvatel z měst. Jejich stavební podstata sice zůstává více či méně zachována, avšak mizí jejich původní funkce, síla živé kontinuální tradice stavebního řemesla i specifického venkovského způsobu života. I tam, kde se obyvatelé nevyměnili, docházelo k rozsáhlým a devastujícím přestavbám. Zanikají četné druhy zejména hospodářských a drobných výrobních staveb, které si neponechaly svou funkci (např. stodoly a chlévy). Výjimku tvoří drobné hospodářské stavby, které si svou tradiční funkci uchovaly (např. vinohradnické stavby v rámci usedlostí i sklepních ulic a areálů mimo obce).

Poznání těchto skutečností vedlo k (bohužel neúspěšným) úvahám o zřízení památkových rezervací v nejhodnotnějších vesnicích po vzoru od 50. let 20. století vyhlášených městských památkových rezervací. Pro nás mnohem významnější byl vznik systematických průzkumů lidové architektury, zpracovaných nejčastěji pod hlavičkou SÚRPMO – Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů. Průzkumy lidové architektury měly několik stupňů, z nichž většina pokrývá jen malé části území České republiky. Nejzákladnějším stupněm byly plošné průzkumy veškerého památkového fondu, realizované např. v západních Čechách v 70. – 80. letech 20. století především kolektivem pod vedením Dr. Dobroslava Líbala, a to po jednotlivých okresech. Lidovou architekturu dokumentují spíše vzácně, bez výjimky se jedná o nejvýznamnější stavby (např. LÍBAL – HEROUTOVÁ – HORYNA 1985).

Mnohem podrobnější a pro potřeby výzkumu venkovského stavitelství použitelnější jsou pak tzv. *inventární průzkumy lidové architektury*. Na jejich podobu měli největší vliv architekti Jaroslav Vajdiš, Jiří Škabrada a Petr Dostál. Postupně takto byly během 80. let 20. století zpracovány vybrané okresy Středočeského kraje; některé byly dokončeny v 90. letech již mimo SÚRPMO, v rámci výzkumného úkolu Památkového ústavu středních Čech (Jana Berková). Mimo střední Čechy byly realizovány průzkumy např. v okresech Klatovy nebo Pelhřimov. Tyto inventární průzkumy zachycují již velké množství staveb lidové architektury. Jsou řazeny po jednotlivých vesnicích, kromě základní textové dokumentace obsahují ještě vysoce kvalitní černobílou fotodokumentaci a jednoduchý zakres polohy jednotlivých objektů do mapy 1 : 5 000. Využitelnost těchto průzkumů pro památkovou praxi i badatelskou činnost je mimořádně vysoká, neboť

Obr. 17: Příklad mapové dokumentace stavebněhistorického průzkumu SÚRPMO v měřítku 1 : 1 000 s barevnou legendou stavebního vývoje, ustálenou od 60. let 20. století. Mníchovo Hradiště – okres Mladá Boleslav, čtvtř u zámku (Dvořce) s množstvím roubených a poloroubených stavení charakteru lidové architektury – výřez (převzato z: HORYNA – BAŠTOVÁ 1977).

Obr. 18: Příklad mapové dokumentace stavebněhistorického průzkumu SÚRPMO v měřítku 1 : 1 000 s barevnou legendou stavebního vývoje, ustálenou od 60. let 20. století. Víska – okres Mladá Boleslav, od roku 1995 vesnická památková rezervace (ŠKABRADA – DOSTÁL – RACHNEVOVÁ 1983).

Obr. 19: Příklad mapové dokumentace stavebněhistorického průzkumu SÚRPMO v měřítku 1 : 1 000 s grafickou jednobarevnou legendou architektonického a památkového hodnocení. Víska – okres Mladá Boleslav, od roku 1995 vesnická památková rezervace (ŠKABRADA – DOSTÁL – RACHNEVOVÁ 1983).

obsahují velké množství dokumentačního materiálu ve vysoké kvalitě, často staveb zaniklých, nebo následným vývojem degradovaných (např. CIBULOVÁ – DITTRICH – DOSTÁL – RACHNEVOVÁ – ŠKABRADA 1981).

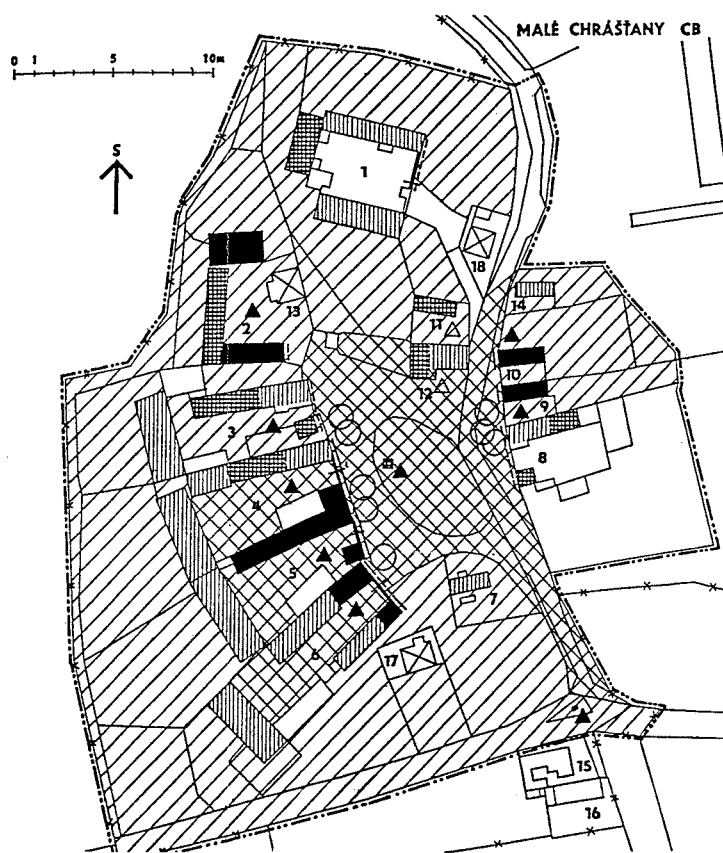
Velkou výhodou – oproti dnešním možnostem poznání – byl vcelku ještě běžný a nekomplikovaný přístup do interiérů objektů v průběhu provádění průzkumu. Tehdejší zpracovatelé měli možnost vidět a dokumentovat stavby velmi podrobně, včetně interiérových detailů a prvků dispozice. Tato možnost se od té doby postupně vytratila, s čímž se budou muset příští generace výzkumných pracovníků smířit a vyrovnat.

Problémem se může jevit omezení průzkumů na stavby považované pohledem tehdejší doby za hodnotné. Většinou tak chybí kvalitní architektura konce 19. a první třetiny 20. století, která dnes mnohde představuje určující fenomén podoby vesnic i celé sídelní krajiny. Např. v Polábí ale chybí i velké množství staveb roubených, často skrytých pod nenápadné omítané fasády uvedeného období. Je to poučení pro každého, kdo pracuje aktivně s těmito průzkumy, nebo i badatelům připravujícím vlastní dokumentační akce.

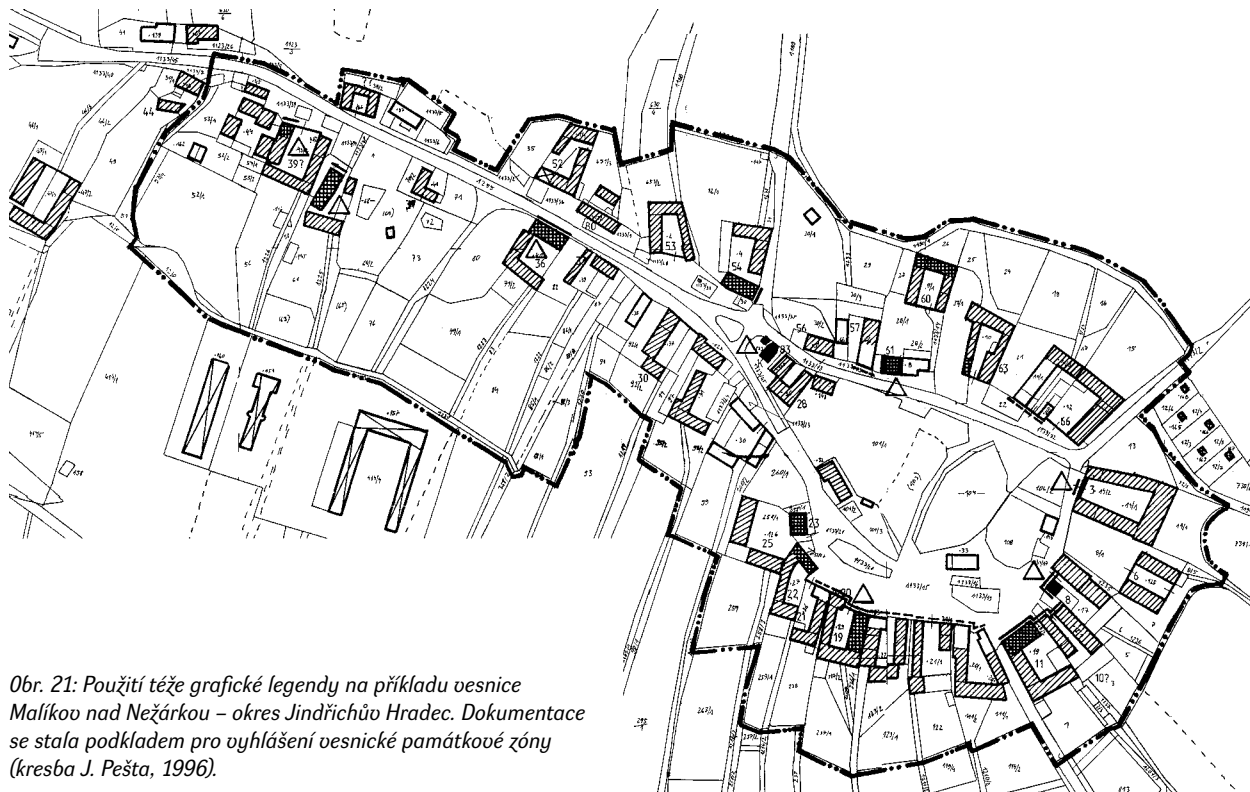
Ještě podrobnější jsou pak stavebněhistorické průzkumy (pasporty) jednotlivých vesnic, realizované shodnou (nebo obdobnou) metodikou jako plošné průzkumy měst. Tyto průzkumy mívají již celoplošné vyhodnocení zástavby v historických intravilánech vesnických sídel, a to jak v textové podobě (vždy k jednotlivým číslům popisným), tak ve fotografické a mapové dokumentaci. Mapy mají většinou měřítko 1 : 1 000 a obsahují jednak stavebněhistorické vyhodnocení zástavby z hlediska zařazení k jednotlivým slohovým etapám (běžnou barevnou legendou používanou pro standardní stavebněhistorický průzkum), jednak památkové hodnocení zástavby – obvykle v pěti hodnotících kategoriích, od staveb nejhodnotnějších až po rušivé. Samostatné grafické značky jsou využity pro drobnou architekturu, sklepy, ev. jako další doplňkové symboly.

První stavebněhistorické průzkumy (pasporty) vesnic (středočeské vsi Loukov, Nosálov, Skalsko a Třebíz) byly realizovány v 70. letech 20. století a během 70. a 80. let byla především autorskými týmy pod vedením Jiřího Škabradu, Jaroslava Vajdiše a Petra Dostála zpracována řada lokalit nejen ve středních Čechách, ale sporadicky i v dalších regionech (jižní Čechy, Středohoří, Pelhřimovsko) (např. ŠKABRADA – DOSTÁL – RACHNEVOVÁ 1983). Specifickou formou jsou stručnější průzkumy mnoha severočeských vesnic, likvidovaných v důsledku těžby hnědého uhlí.

Na půdě SÚRPMO, a výjimečně i dalších organizací, vznikaly také běžné standardní stavebněhistorické průzkumy jednotlivých staveb lidové architektury. Zhodnocení významu těchto průzkumů však přesahuje problematiku metodické publikace (v zásadě se jedná o elaboráty ve smyslu standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu), a nebudeme se jim proto podrobněji věnovat.

Obr. 20: Příklad jednoduché, avšak přehledné a dobře použitelné černobílé mapy památkových hodnot s grafickou legendou. Tyto mapy sloužily pro architektonické a památkové hodnocení vesnic vytipovaných k prohlášení za památkové rezervace. Malé Chrástany – okres České Budějovice (kresba J. Škabrada).

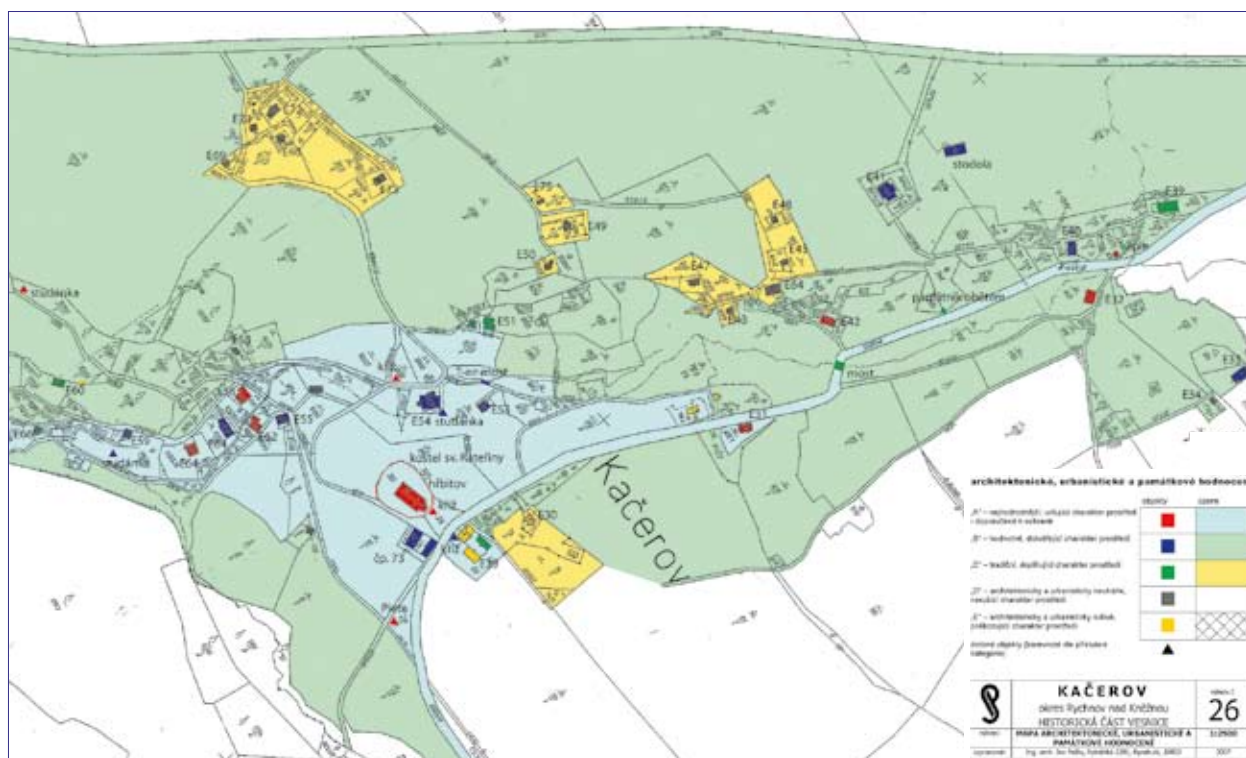
Obr. 21: Použití těžké grafické legendy na příkladu vesnice Malíkov nad Nežárkou – okres Jindřichův Hradec. Dokumentace se stala podkladem pro vyhlášení vesnické památkové zóny (kresba J. Pešta, 1996).

SÚRPMO však nebyl v poválečném období jedinou organizací, kde plošné průzkumy lidové architektury vznikaly. Řadu dokumentačních akcí podnikla etnografická pracoviště (včetně muzeí v přírodě), ale také vysoké školy. Již v letech 1942–46 prováděla Uměleckoprůmyslová škola (žáci J. Kouly a J. Sokola) zaměřovací akce. Zcela unikátní byla dokumentace předem vybraných objektů lidové architektury na Moravě, realizovaná studenty pod vedením profesora brněnské fakulty architektury Antonína Kuriala. Šlo o první velkoplošné zaměřování lidové architektury na západní, jižní a východní Moravě (několik set zaměřených objektů), vlastní dokumentační akce probíhala v letech 1946–1948 (např. KURIAL 1989). Monumentální dílo, často ještě vycházející z předválečných průzkumů, zanechal Václav Mencl (MENCL 1980); plošnými průzkumy vesnic včetně jejich urbanistické struktury se jako jeden z prvních zabýval na Moravě (a částečně i v Čechách) Otakar Máčel (MÁČEL 1954).

V posledních letech se situace v oboru plošné dokumentace lidové architektury vyvíjí k velké pestrosti průzkumů. Současná, převážně mladá generace badatelů z řad absolventů humanitních oborů (etnografů či etnologů), architektů i pracovníků památkové péče překračuje úzké mantinely vytyčené starším pojetím průzkumů. Výzkumy nově vznikají v rámci grantových projektů i soukromých iniciativ jednotlivců či občanských sdružení. Objevují se snahy o celorepublikovou pasportizaci lidové architektury (grantové projekty Atlas lidové architektury⁴⁾ nebo Encyklopedie českých vesnic⁵⁾), dokumentace regionů po jednotlivých okresech (především v západních Čechách; např. FOUĐ – KAREL 1998), ale také stavebněhistorické průzkumy vesnic, navazující na tradici starších průzkumů SÚRPMO. Prvním pokusem o hodnocení sídel z hlediska památkové hodnoty plošně na celém území ČR byl v 90. letech 20. století a počátkem 21. století

4) SOVAMM – Společnost pro obnovu vesnice a malého města (kolektiv J. Škabrada, K. Kuča, Z. Syrová, J. Syrový, R. Urbánek, R. Tykal, J. Pešta a další).

5) Hlavní řešitel J. Pešta.

Obr. 22: Příklad jednoho z novodobých průzkumů vesnic. Barevná mapa v měřítku 1 : 2000 s vyznačením památkových hodnot objektů i prostředí. Kačerov – okres Rychnov nad Kněžnou (převzato z: PEŠTA 2007a).

grantový projekt širokého autorského kolektivu „Památková dokumentace vesnických sídel v ČR“.⁶⁾ Klasifikaci a výběru nejhodnotnějších vesnických sídel na území ČR pro potřeby vyhlášení vesnických památkových zón se na přelomu 20. a 21. století věnovala komise pro lidové stavitelství při tehdejších Státním ústavu památkové péče (SÚPP).

Zvláštní kapitolou jsou průzkumy sídel vznikající na územích ochrany přírody a krajiny (CHKO, národní parky) nebo specificky vymezených zájmových regionů („Krajina podstávkových domů“). Nesmíme opominout ani etnografické průzkumy, systematický průzkum ikonografických materiálů, soustředěných v jednotlivých muzejních sbírkách či depozitářích, práce Etnologického ústavu AV ČR, České národopisné společnosti nebo práce jednotlivých muzeí v přírodě a dalších odborných pracovištích. Vznikají rovněž oborové výzkumy, zaměřené nově nejen na jednotlivé typy lidových staveb, ale také na drobné technické památky českého a moravského venkova nebo na specifické stavební technologie. Rozvíjí se průzkumy zpracované nástroji GIS (geografický informační systém), především zásluhou Zuzany a Jiřího Syrových z Brna. Způsob zpracování v GIS návazně na vlastní plošné průzkumy řešily dva grantové projekty SOVAMM (DOSTÁL – SYROVÁ – SYROVÝ 1997; EBEL – SYROVÁ – SYROVÝ – ŠKABRADA 2002). Metoda zpracování v GIS a datové struktury, k nimž dospěly tyto projekty, byly dále využity v návrhu GIS části Integrovaného informačního systému památkové péče.

Nespornou výhodou dnešního stavu výzkumu je především rozšíření zájmu badatelské obce na dokumentaci objektů i vesnic dříve opomíjených nebo považovaných za bezcenné. Příkladem může být třeba rozlehlá západočeská oblast mezi Plzní a podhůřím Českého lesa. V celém tomto regionu se dochovaly velmi hodnotné vesnické celky s převažující zástavbou z konce 19., či spíše z první třetiny 20. století. Ty se díky soustavné dokumentační práci dostávají do povědomí teprve dnes, neboť starší práce – české i německé – tento typ architektury v podstatě pomíjely.

6) Hlavní řešitel P. Bureš.

Na počátku 21. století začala vycházet i souhrnná publikace mapující památkově nejhodnotnější vesnická sídla v Čechách (PEŠTA 2003–2011). Přípravě publikace předcházely podrobné terénní průzkumy jednotlivých lokalit, zaměřené již nikoli jen na nejhodnotnější stavby, ale na veškerý starší stavební fond vesnic.

Z nejvýznamnějších osobností, které během druhé poloviny 20. a počátku 21. století přispěly k výzkumům lidové architektury, připomeňme alespoň (abecedně, bez titulů a bez nároku na úplnost) Ingrid Augstenovou, Janu Berkovou, Pavla Bureše, Petra Dostála, Tomáše Edela, Václava Frolce, Věru Kovářů, Karla Kuču, Jiřího Langeru, Františka Ledvin-ku, Ivana Peřinu, Kamila Podroužka, Lubomíra Procházku, Zuzanu a Jiřího Syrových, Jiřího Škabradu, Ludka Štěpána, Ladislava Štěpánka, Romana Tykala, Radima Urbánka, Jaroslava Vajdiše, Miroslava Válku, Josefa Vařeku, Lubomíra Zemana a dále pak – mimo jiné – kolektiv spoluautorů této metodiky (srov. s. 4).

3. Přehled a vymezení základních pojmů

3.1 Poznámka k terminologii

Pro potřebu pokud možno objektivního výzkumu, který může probíhat ve značně odlišných geografických, sídelních, kulturních a přírodních podmínkách, je žádoucí používat pokud možno jednotné a jednoduché názvosloví a terminologii, s vyloučením regionálního názvosloví, pokud je to možné. V terminologii doporučujeme přidržet se základních slovníků, zejména díla Lidová architektura – encyklopedie (FROLEC – VAŘEKA 1983), ev. Lidová kultura (TYLLNER 2007; problematické může být v těchto dílech definování půdorysných forem sídel). Slovníky obsahují i další publikace věnované lidové architektuře a vesnicím (např. PEŠTA 2003–2011).

3.2 Základní pojmy

3.2.1 Lidová architektura

Adekvátně k pojmům označujícím výtvoř a zvyky venkovského obyvatelstva za „lidové“ (píseň, umění, kroj, výšivka, strava apod.) v rozvíjející se české národopisné literatuře 19. století se v poslední čtvrtině téhož století začalo hovořit také o *lidovém domu*, *stobě*, *slohu*, a tyto pojmy rychle překryly dříve užívané výrazy „*selský dům*“, „*česká chalupa*“. Krátce nato se začal užívat i pojem *lidové stavitelství*, *architektura*.

Pojem *lidová architektura* či *lidové stavitelství* je chápán v různých souvislostech a významech.⁷⁾ Obvykle tento pojem používáme pro historické stavební dědictví vesnice a malého města, zejména pak pro stavby obytné a hospodářské (zemědělské), vzniklé rukou většinou místních řemeslníků – tesařů, zedníků či kameníků. Rozdíl mezi *lidovou* architekturou a *lidovým* stavitelstvím bývá spatřován v přítomnosti estetické složky díla, což opět není jednoznačné. Mnoho autorů tento pojem rozšiřuje také na vesnické technické stavby, jako např. mlýny, valchy, kovárny a další, případně na drobné sakrální objekty (kapličky, poklony, Boží muka apod.). Vymezení vůči těmto stavbám je nutné předem v rámci každého průzkumu definovat.

Pod termínem *lidová architektura/stavitelství* dnes rozumíme stavební a s ním spojený výtvarný projev vesnického (venkovského) obyvatelstva, formovaný tradičním kolektivním společenským vnímáním a danými geografickými

⁷⁾ **Lidová architektura**, soubor stavebních projevů nebo jednotlivý stavební objekt, vytvořený lidovými staviteli v duchu představ, názorů, potřeb, požadavků a tradic lidu, vedle mimoestetických (zvláště účelových) funkcí je u nich zřejmý také estetický záměr. Charakteristickým rysem l. a. je použití místního stavebního materiálu a od 18. a 19. století regionální zvláštnosti, spočívající hlavně v architektonických a výtvarných detailech, zformovaných a udržovaných tradicí; jejich řazením vznikají nepředvídané celky, které se novým opakováním a sestavováním obměňují a vytvářejí pestrou mozaiku l. a. Není rozhodující, zda na počátku stál prvek vzniklý ze starých lidových představ, nebo inspirovaný, popř. přejatý z jiného prostředí. V l. a. se setkávají prvky individuální povahy s projevy kolektivního charakteru. Obojí podléhalo cenzuře kolektivu, při níž moment převzetí byl závislý na sociální skupině akceptující jen to, co pro ni bylo vhodné a odpovídalo jejím zkušenostem, vkusu a tradicím. Základním předpokladem, který rozhodoval o výsledku tvůrčího procesu, byl dostatek umělecké invence a vkusu tvůrců a nositelů uměleckých tradic...

Lidové stavitelství, širší pojem než lidová architektura. Zahrnuje soubor projevů vzešlých z činnosti lidových stavitelů a vytvořených v duchu představ, názorů, potřeb, požadavků a tradic lidu. Při genezi a formování projevů l. s. působil vliv geografického a klimatického prostředí, hospodářské, společenské a kulturní poměry, psychologické založení příslušné etnické skupiny, tradice a další okolnosti. V l. s. byly dominantní funkce mimoestetické, zejména účelové (FROLEC – VAŘEKA 1983, 114).

podmínkami. Jde o stavby vázané na bydlení, hospodaření, společenský a náboženský život vesnického (venkovského) obyvatelstva. Prvotní byla vždy užitná funkce, spojená s individuální snahou po estetickém účinku. V jednotlivých časových vrstvách ji ovlivňovaly regionálně dostupné stavební materiály, tradiční (tj. v dané lokalitě/oblasti děděné) pracovní postupy, vrchnostenská nařízení, působení profesionálních řemeslníků z center panství a nakonec i módní trendy městské architektury.

Jiří Langer se věnuje také pojmu vernakulární architektura, který se používá v angličtině. Tento původně lingvistický pojem označuje v architektuře místně typické (tvarem, materiálem, technologií) stavby různého druhu (včetně např. industriální architektury), a není tak pro naše podmínky přijatelný, respektive nelze jej použít jako synonyma k termínu lidová architektura (JEŘÁBEK 1974; DUNAJOVÁ 2007; LANGER 2010, 9–12).

Již z této definice je zřejmé, že samo vymezení pojmu není ideální. Pokud považujeme za *lidovou architekturu* vesnické stavby, dílo anonymních *lidových* řemeslníků, měly by mezi ně patřit také stavby ve městech, vzniklé stejnou technologií a na stejných dispozičních, konstrukčních i výtvarných principech jako stavby vesnické. Navíc rozlišení město/vesnice mělo v prostředí venkovských sídel spíše právní ráz, který se v podobě zástavby sídel příliš neuplatnil. V mnoha našich městech – včetně významných středověkých sídel – takovéto stavby nacházíme nejen na předměstích (Český Krumlov), ale často i uvnitř hradeb (Rakovník, Bělá pod Bezdězem, Bechyně), a to nemluvíme o menších venkovských městech (Besednice, Mnichovo Hradiště, Lomnice nad Popelkou, Železnice, Železný Brod). Nejinak je tomu v případě drobných sakrálních staveb. Na vzniku vesnických staveb se ale naopak mohli ve výjimečných případech podílet i školení stavitelé, případně vrchnostenští řemeslníci.

Ze všech těchto důvodů by bylo jistě lepší pro naše účely používat termínu *venkovská architektura*, případně *venkovské stavitelství*, avšak v následujícím textu se budeme z praktických důvodů přidržovat v našem kulturním prostředí zažitého a ustáleného výrazu *lidová architektura* při vědomí všech možných přesahů a rizik spojovaných s tímto pojmem.

3.2.2 Urbanistická typologie vesnických sídel

Přestože se urbanistické typologii vesnických sídel věnuje řada publikací (LÁZNIČKA 1946; MÁČEL 1955; FROLEC – VAŘEKA 1983; ŠKABRADA 1996; 1999; PEŠTA 2000; 2005; KUČA 2010 a další), není typologie sídel dosud uspokojivě zdokumentována a vyžádá si v budoucnosti další průzkum. Půdorysné uspořádání sídel souvisí s uspořádáním orné půdy – plužiny, a musí být chápáno komplexně, včetně kontextu jejich vzniku, terénu, regionu apod. Hodnotit půdorys vesnice bez znalosti její plužiny, její historie apod. nelze, resp. vede k chybným závěrům. Přesto bude nutné sjednotit alespoň základní pohled na typologii na základě současných znalostí, už kvůli používání shodného názvosloví, a to co možná nejjednodušší formou.

Pro správný popis a klasifikaci sídel je přitom nutné používat pokud možno jednotnou, všestranně použitelnou a srozumitelnou typologii. Nejedná se jen o vesnice – podobné půdorysné formy má i řada menších venkovských městeček, ať již vznikla druhotným povýšením ze starších vesnic, nebo opakovala v regionu obvyklé formy dispozičního uspořádání. Podobně rozlišujeme zavedeným názvoslovím formy dispozičního uspořádání usedlosti, tedy dvora (obytného stavení a hospodářských objektů – stájí, sýpky, stodoly, kolny apod.).

3.2.2.1 plužina

V následujícím přehledu je stručná typologie nejčastějších půdorysných forem plužiny, vesnic a dvora na základě dosavadních znalostí, bez nároku na úplnost:

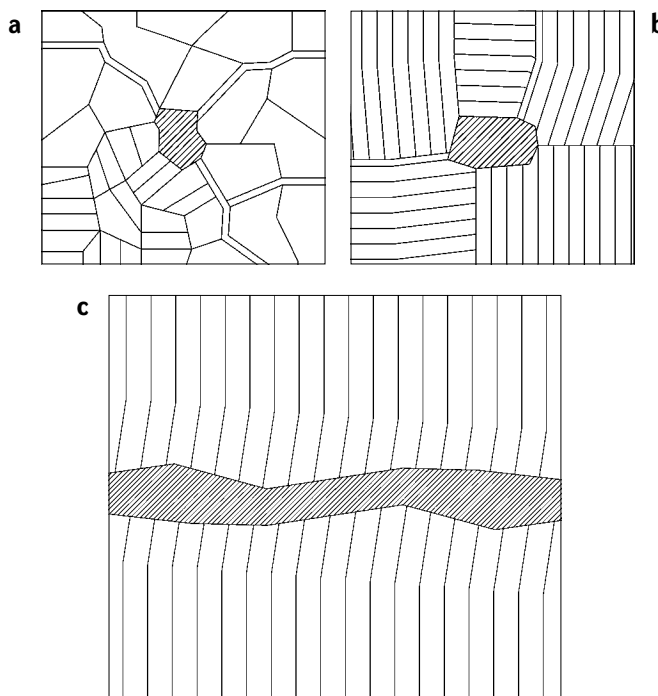
úseková plužina

Charakteristickým prvkem *úsekové plužiny* jsou nepravidelné, nepřiliš velké pozemky polností, rozložené obvykle v členitém terénu. Kromě vlivu terénu snad může být v některých případech i znakem archaického uspořádání plužiny (Obděnice). Podtypem jsou *dělené úseky* – úseková plužina je rozdělena na pravidelnější pozemky, resp. *scefené úseky*,

k jejichž vzniku došlo scelováním menších pozemků z různých důvodů (MÁČEL 1954; ŠTĚPÁNEK 1967; ČERNÝ 1979).

traťová plužina

Traťová plužina představuje jeden z typů záměrně pravidelně parcelovaných polností. Katastr je rozdělen na velké díly – tratě, ohraničené přírodními útvary, cestami nebo mezemi, které jsou dále členěny na pravidelné – obvykle úzké – rovnoběžné pásy pozemků. Ke každé usedlosti může patřit více pozemků na různých částech katastru. Existují dílčí rozdíly mezi traťovou plužinou v Čechách a na Moravě. Traťová plužina je typická pro vrcholně středověká návesní sídla, vzniklá vrcholně středověkou restrukturalizací staršího osídlení. Podtypem *traťové plužiny* je plužina *dělková*, tvořená většími polními tratěmi parcelovanými kolmo na podélnou osu vesnice – přílehlá kratší stranou k usedlosti, k níž patří (MÁČEL 1954; ŠTĚPÁNEK 1967; ČERNÝ 1979).

Obr. 23: Schéma základních typů plužiny. a: úseková plužina (o levém dolním rohu s dělenými úseky), b: traťová plužina, c: záhumenicová (lánová) plužina v lineárním uspořádání (kresba J. Pešta, 2014).

záhumenicová (též lánová) plužina

Záhumenicová plužina je nejtýpovějším způsobem parcelace půdy v případě nově zakládaných středověkých až raně novověkých kolonizačních sídel na dosud neosídleném území. Charakteristickým rysem je rozdělení obdělávané části katastru na široké a velmi dlouhé rovnoběžné pásy, přičemž ke každé usedlosti patří právě jeden pás (lán). Existují dvě základní formy záhumenicové plužiny: lineární a radiální (klínovitá, paprscitá). Výskyt obou forem závisí jednak na regionu a jednak na místních terénních podmínkách (MÁČEL 1954; ŠTĚPÁNEK 1967; ČERNÝ 1979). Přechodovým typem mezi záhumenicovou a traťovou plužinou je zmíněná plužina *dělková*.

3.2.2.2 půdorysné formy vesnic

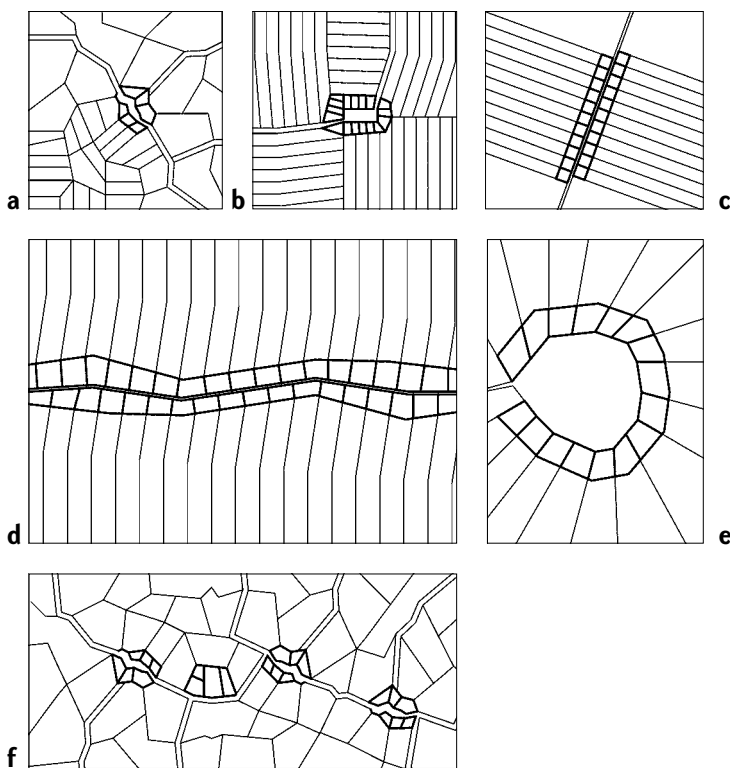
V zásadě dělíme vsi na středověké a raně novověké založení (do třicetileté války) a novověké založení (17.–19. století). Z hlediska vzniku a půdorysného uspořádání pak na pravidelné geometrické (ve starší literatuře též normové) formy (záměrné plánovitě založení) a sídla bez pravidelného uspořádání. Zcela opomíjíme lokality tvořené jediným objektem (dvorem, usedlostí) – samoty.

hromadné (shlukové) vesnice

Hromadné vesnice charakterizuje nepravidelné uspořádání, bez viditelné záměrné geometrické kompozice. Proto jejich půdorysnou formu označujeme jako rostlou (přírodní, nepravidelnou). Mohou být různě velké; nejmenší vsi, tvořené jen několika usedlostmi, označujeme jako *víscky*, v literatuře se objevuje i nepříliš praktické označení *dvorcové vsi*. Z hlediska půdorysné formy mohou být dále uspořádány lineárně podle potoka, cesty apod., koncentricky nebo okolo nepravidelného vnitřního návesního prostranství. Hromadné vesnice nacházíme v mnoha regionech Čech, zejména pak v oblastech s členitým reliéfem, neumožňujícím pravidelné rozvinutí půdorysu.

návesní vesnice

Návesní vesnice patří vzhledem ke svému půdorysnému uspořádání mezi pravidelné, tedy geometrické formy. Základním prvkem je pravidelně vyměřená náves – vnitřní prostranství, okolo něhož jsou uspořádány jednotlivé usedlosti. Náves může mít různý půdorysný tvar, od nejčastější obdélníkové přes obdélníkovou se zaoblenými rohy, oválnou až po trojúhelníkovou či mnohoúhelníkovou. Za podtyp můžeme považovat vesnice s výrazně lineárně protaženou návsi vřetenovitého nebo ulicovitého tvaru, starší literaturou označované za *ulicovky* či *silnicovky*. K návesním vesnicím patří téměř vždy traťová nebo délková plužina. Návesní vsi jsou typické pro zemědělské oblasti starého sídelního území, přetřansformovaného během vrcholně středověkého období. V některých oblastech (západní Čechy, jihovýchodní a střední Morava) dosahují návesní vsi obdivuhodných rozměrů a pravidelnosti. Existují významné rozdíly mezi návesními vesnicemi v Čechách a na jižní a střední Moravě.

Obr. 24: Schéma základních typů uspořádání vesnic. a: hromadné (shlukové), b: návesní, c: řadové (řádkové), d: lánové (lineární forma), e: lánové (radiální forma), f: řetězové (kresba J. Pešta, 2014).

lánové vesnice

Dispozice *lánových vesnic* se bezprostředně váže na záhumenicovou (lánovou) plužinu. Půdorys vsi je tvořen jednotlivými, zpravidla volně řazenými usedlostmi, přičemž na jednu usedlost navazuje vždy jediný pás půdy – lán. Uspořádání vsi může být podle plužiny buď *lineární* – v takovém případě jsou usedlosti řazené do dlouhých řad, nejčastěji podle vodoteče nebo jiného terénního útvaru (odtud starý název *potoční vsi*), nebo *radiální* – v takovém případě jsou pak usedlosti uspořádané okolo kruhového nebo podkovovitého centrálního prostranství, připomínajícího návěs (pozor, vazba na plužinu prokazuje, zda se jedná o *návesní* či *lánovou* vesnici). Pro tento typ vsi se ve starší literatuře objevuje označení *lesní lánová ves*, ev. *lesní návesní ves*, z německého názvu *Waldhufendorf*. Lánové vesnice nacházíme všude tam, kde v období vrcholného středověku a raného novověku probíhala kolonizace dosud neosídlených oblastí, často za účasti německého etnika (severní pohraniční hory od Krušných hor až po Jeseníky, Jindřichohradecko, Svitavsko apod.).

řadové (řádkové) vesnice

Vesnice s vesměs pravidelným lineárním uspořádáním zástavby, nejčastěji podle komunikace, v podobě jedné nebo dvou řad hustě řazených usedlostí. Nejčastěji jde o racionální novověká založení z 18.–19. století.

řetězové vsi

Zvláštní forma vsi v oblasti moravskoslovenského pomezí. Jednotlivé usedlosti nebo jejich shluky (hnízda) se řadí lineárně v nepravidelných odstupech nejčastěji podle vodoteče. Mohou připomínat lineární lánové vsi, avšak bez pravidelně parcelované plužiny.

ostatní formy

Kromě uvedené nejzákladnější typologie existuje celá řada sídel, které nelze jednoznačně klasifikovat, nebo jde o smíšené či přechodné formy. Může se jednat také o sídla vzniklá druhotnou parcelací dvora apod. Nutné je zmínit i horské osídlení často rozptýlených forem, známé z většiny našich hor.

3.2.2.3 formy uspořádání usedlosti (dvora)⁸⁾

jednotný (lineární) dvůr

Obytné stavení i hospodářské příslušenství usedlosti na sebe lineárně navazuje, nebo je soustředěno pod jedinou střechou.

paralelní dvůr

Obytné stavení je situováno rovnoběžně s hospodářským zázemím stojícím v řadě na protější straně pozemku, čelní stranu do veřejného prostoru někdy uzavírá ohrazení s bránou.

úhlový (hákový) dvůr

Obytné stavení s hospodářským zázemím (nejčastěji stodolou) svírá pravý úhel, obě části usedlosti přitom jsou obvykle propojeny.

trojstranný dvůr

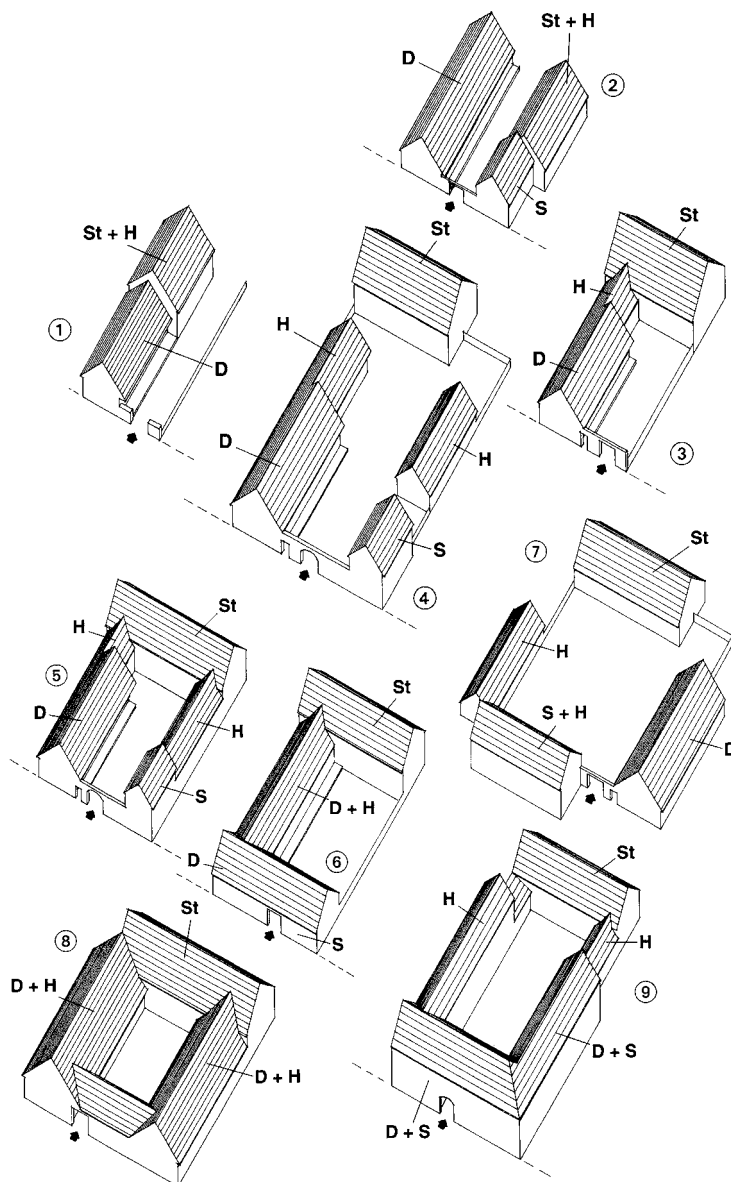
Obytné stavení a hospodářské stavby obklopují dvůr ze tří stran, přičemž jednotlivá křídla na sebe v rozích přímo nenavazují.

trojboký dvůr

Obytné stavení a hospodářské stavby obklopují dvůr ze tří stran, přičemž jednotlivá křídla na sebe v rozích přímo navazují. Běžně se objevují dvě varianty orientace k veřejnému prostoru – podélná (okapová) a štítová.

čtyřstranný dvůr

Obytné stavení a hospodářské stavby obklopují dvůr ze čtyř stran, přičemž jednotlivá křídla na sebe v rozích přímo nenavazují.

Obr. 25: Schéma základních typů uspořádání dvora (kresba J. Pešta, 2004). 1 – jednotný (lineární) dvůr, 2 – paralelní dvůr, 3 – úhlový (hákový) dvůr, 4 – trojstranný dvůr, 5 – trojboký dvůr – štítová orientace, 6 – trojboký dvůr – podélná orientace, 7 – čtyřstranný dvůr, 8 – čtyřboký dvůr („vierkant“) – varianta se štítů, 9 – čtyřboký dvůr („vierkant“) – varianta podélná. D – dům, obytné stavení, H – hospodářské budovy (chlévy, stáje, kolny apod.), S – sýpka, St – stodola.

⁸⁾ Na tomto místě je slovo „dvůr“ uvedeno ve smyslu „usedlost“, jak běžně užívá zejména etnografická literatura. Není tím tedy myšlen „dvůr“ ve smyslu ohraničeného vnitřního prostranství, ani vrchnostenský hospodářský areál, nebo uzavřený půdorysný typ usedlosti.

čtyřboký dvůr (Vierkant)

Obytné stavení a hospodářské stavby obklopují dvůr ze všech čtyř stran, přičemž jednotlivá křídla na sebe v rozích přímo navazují, a vytvářejí tak kompaktní sevřený blok.

volné uspořádání dvora

Jednotlivé objekty tvoří nepravidelný půdorysný útvar bez zřetelného dispozičního řádu.

3.2.3 Typologie staveb lidové architektury

3.2.3.1 dispoziční řešení domu

Termínem „*dům*“ označujeme obytné stavení usedlosti. Termín „*chalupa*“ pak využíváme nikoli pro obytné stavení obecně, ale spíše pro drobnější formu domu, vázanou na nižší sociální prostředí (chalupník, zahradník, domkář).

Typologie domu zahrnuje na území ČR několik základních variant, které se objevují v mnoha dalších modifikacích. Vesměs se skládají z obdobných dispozičních dílů. Základní dispoziční prvky představuje *síň* (vstupní prostora), *světnice/ jizba*⁹⁾ (obytná prostora), *komora* (skladovací, obvykle nevytápěná prostora), *černá kuchyně*, ev. vytápěcí kout (prostora určená k vaření na otevřeném ohni a obsluze topeniště ve světnici). Kromě toho se setkáme s mnoha dalšími prostory integrovanými do provozní dispozice domu – chlévy a stájemi, sklepem (nejen podzemní klenutá chladná skladovací prostora), půdou v podkroví apod.

Nejčastější dispoziční řešení venkovského domu je tzv. dům trojdílný, skládající se ze tří dílů – světnice (ev. jizby), vstupní síně a komory nebo chléva. Jako redukovaná dispoziční varianta se objevuje dům dvoudílný (obvykle u nejchudších obydlí), obsahující jen obytnou světnici nebo jizbu a vstupní síň. Komplikovanější dispoziční varianty mívají rozvinutou dispozici nebo aditivně přiřazené další funkční jednotky. Výjimečně (např. v jižních Čechách) dochází k násobení obytných místností. V takovém případě je správné mluvit o vícedílné dispozici.

Dispoziční uspořádání domů má několik základních variant:

Dům komorový

Základní varianta trojdílného domu, obsahující ve třetím dílu komoru, přístupnou ze síně. Tato dispoziční varianta je nejobvyklejší na většině území Čech, zejména v oblastech obilnářských a v oblastech obývaných českým etnikem.

Dům chlívni

Varianta trojdílného domu, obsahující ve třetím dílu namísto komory chlív, přístupný přímo ze síně a zároveň ze zápraží. Chlívni dům se objevuje v oblastech převážně podhorských a horských (s převažujícím pastevectvím) a v oblastech obývaných německým etnikem.

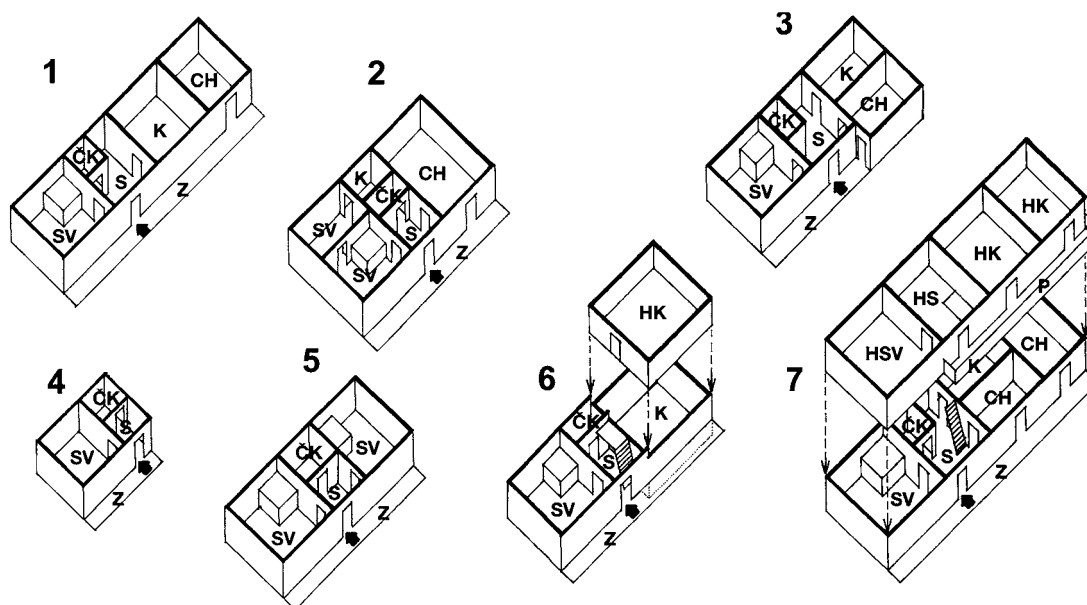
Dům komoro-chlívni

Přechodná varianta trojdílného domu mezi komorovým a chlívni uspořádáním, obsahující ve třetím dílu jak chlív, tak komoru, obvykle v rovnoběžném uspořádání.

Dům s oboustranně obytnou dispozicí

Varianta trojdílného domu, obsahujícího dvě světnice po stranách střední síně.

9) Termínem jizba rozumíme v Čechách archaickou obytnou místnost s otevřeným nebo polootevřeným ohništěm, na Moravě je termín jizba ekvivalentem k českému termínu světnice.

Obr. 26: Schéma základních typů uspořádání domu (kresba J. Pešta, 2003). 1 – trojdílný komorový dům s napojeným chlévem, 2 – trojdílný chlévní dům, 3 – trojdílný smíšený komoro-chlévní dům, 4 – dvoudílný dům, 5 – trojdílný dům symetricky (oboustranně) obytný, 6 – špýcharový dům (dole přízemí, nahoře patro sýpky), 7 – patrový komoro-chlévní dům (dole přízemí, nahoře patro). ČK – černá kuchyně, HK – horní komora, HS – horní síň, HSV – horní světnice, CH – chlév, K – komora, P – paolač, SV – světnice, Z – zápraží.

Dům špýcharový

Zvláštní archaická varianta trojdílné dispozice domu. Ve třetím dílu bývá situována přímo patrová sýpka, obvykle přístupná po schodišti z vysoké síně nebo po vnější pavlači.

Dům s úhlovou (hákovou) dispozicí

Zvláštní regionální varianta trojdílného komorového nebo špýcharového domu, pravouhle zalomená v místě vstupní síně.

Z hlediska uspořádání dispozice domu je ještě nutné rozlišovat orientaci objektu k veřejnému prostoru (ulici, návsí). Rozlišujeme štítovou a okapní (okapovou) orientaci. Dále je třeba rozlišovat výškové členění stavby – tedy domy přízemní, polopatrové (s půdním polopatrem, nejčastěji pod vaznicovým krovem – lidově „půlštok“), patrové s obytným či neobytným patrem apod.

3.2.3.2 terminologie hospodářských a dalších staveb v rámci usedlosti

Obdobně jako v případě obytného stavení je nutné uvádět správně terminologii hospodářských objektů. V případě staveb s více funkcemi lze doporučit uvedení obou funkcí (např. *kolna se sýpkou v patře*).

brána

Část ohrazení nebo samostatný objekt s vjezdovým otvorem, uzavíratelným vraty. Může mít podobu klenuté brány, pilířové (s rovným překladem i bez něj), sloupkové (dřevěné, kamenné) nebo jen přerušení souvislého ohrazení.

chlév, stáj (stáje)

Prostory nebo samostatné stavby pro ustájení hospodářských zvířat (koně, hovězí dobytek).

kolna

Prostora nebo samostatná stavba s otevřenou jednou či více stranami (rámové konstrukce, sloupová, arkádová apod.), sloužící k uložení povozů, náradí apod. (nezaměňovat s kůlnou!)

komora

V tomto smyslu samostatná drobná stavba, sloužící ke skladovacím účelům.

návratí

Překrytý prostor vjezdu do dvora obvykle z veřejného prostoru, na vnější straně uzavřený portálem s vraty, na vnitřní otevřený do dvora.

seník

Prostora nebo samostatná stavba k uložení sena, typologicky blízká stodole.

sklep

V tomto smyslu samostatná zahloubená nebo polozahloubená drobná samostatná budova, sloužící k chladnému skladování potravin. Svěbytnou formu mají sklepy ve vinohradnických oblastech jižní Moravy.

stodola

Samostatná stavba větších rozměrů (často největší v usedlosti), sloužící k mlácení obilí a uložení vymláčené slámy, ev. zemědělských strojů a náradí.

sušárna

V tomto smyslu samostatná monofunkční stavba, sloužící k sušení vybraných zemědělských produktů (ovoce, chmel apod.).

sýpka

Obvykle samostatná budova, často reprezentativního vzhledu, sloužící k uložení obilí, ev. jiných komodit a ceností.

další hospodářské objekty

Jde např. o stavby a stavbičky pro chov drobného zvířectva (chlívky, kotce), ptactva a drůbeže (holubník, kurník), skladování (kůlna – nezaměňovat s kolnou, dřevník), studnu, nádrž na vodu, suchý záchod, hnojiště apod. Součástí usedlosti pak bývají i další doplňkové objekty, jako ohradní a tarasní zdi, terénní úpravy, ploty apod.

V mnoha regionech pak přistupují k lidové architektuře a podobě venkovských sídel další hospodářské stavby, související s regionálními zvyklostmi, hospodařením apod. (vinohradnické stavby, objekty na zpracování a skladování chmele, lnu a další), drobné technické a výrobní stavby (kovárny, hasičské zbrojnice), sakrální stavby apod.

3.2.4 Názvosloví v lidové architektuře

Problematika názvosloví v lidové architektuře je bezprostředně ovlivněná otázkou regionalismu. Jednotlivé, obsahově totožné prvky se mohou v různých regionech nazývat odlišně (např. *zápraží, záspí, záhrobeň*; podobně *uýměnek, uýmínek, vejminek* apod.), naopak shodné názvoslovné pojmy mohou mít v různých regionech odlišný význam (např. *jizba, šíje*). Výrazová různorodost je v případě lidové architektury natolik široká, že tuto problematiku nelze přejít, jako např. v případě slohových památek. Etymologií i významem jednotlivých výrazů se zabývá především etnograficky orientovaná publikace V. Frolce a J. Vařeky, hojně používaná a dosud nejkomplexnější a nejúplnější (FROLEC – VAŘEKA

1983; 2007). Postrádá však tradiční názvosloví německé z oblastí osídlených do r. 1945 německy mluvícím obyvatelstvem. To obsahuje např. Česko-německý a německo-český slovník (VAŘEKA 1977).

V případě uměleckohistorických prvků (ornamentika, portálky, ostění, výtvarné prvky) je třeba používat zavedené názvosloví a terminologii platnou i ve slohové architektuře (BLAŽÍČEK – KROPÁČEK 1991; HEROUT 2012). V případě popisů konstrukčních prvků (krovy, klenby, hrázděné konstrukce apod.) se přidržujeme obecného názvosloví, opět podle stávající literatury (ŠKABRADA 2003).

Pro potřeby plošného průzkumu je nezbytně nutné v maximální možné míře regionální odlišnosti v názvosloví vyloučit, resp. sjednotit na nejjednodušší a všeobecně známé formy, platné na celém území České republiky, od v minulosti německy mluvícího Chebska na západě až po okrajová pásma Karpat na východě.

Sestavení univerzálního slovníčku daleko přesahuje potřeby a možnosti metodické publikace. Pokud bude přesto nutné používat regionální výrazy (např. v místě výskytu určitého regionálního typologického či výtvarného prvku), který má své označení a bylo by zbytečné jej složitě popisovat jinými výrazy (např. *kočičí procházka*), vždy je třeba doplnit v rámci práce slovníček základních pojmů, objasňujících používanou terminologii.¹⁰ Pro potřeby dalšího využití průzkumů zejména v etnografické praxi může být velmi účelné zaznamenávat i regionální (místně užívané) názvosloví týkající se stavebních technik domů i hospodářských staveb, zjištěné během prací přímo v terénu od pamětníků, řemeslníků apod.

3.3 Historický vývoj lidové architektury na území ČR

Pro správné časové zařazení zkoumaných a dokumentovaných objektů je nutné mít základní znalosti obecného vývoje lidové architektury na území ČR. Tento vývoj se ve svých projevech liší od slohové architektury, pro kterou užíváme názvosloví stavebních slohů (gotika, renesance, baroko, klasicismus apod.). Je to dáno různou měrou časového posunu lidové architektury za projevy slohové architektury. Nejstarší dochované kamenné stavby kombinují často prvky gotiky a renesance na jediném objektu, a jednoznačné slohové zařazení proto není možné. V případě dřevěných

Obr. 27: Usedlost čp. 3 v Krnině – okres Český Krumlov patří k nejvýznamnějším příkladům předbělohorské zděné architektury na území Čech (foto J. Pešta, 2011).

¹⁰ Jako příklad uvádíme tři výrazy s mnoha regionálními variantami: zápraží = záhrobec, záhrobí, záhrobeň, zásep, záspí, náspa apod. (zpravidla vyvýšený chodník na vstupní straně stavení, krytý přesahem střechy); sýpka = špýchar, špýchárek, sklep, komora, komůrka, srub, sroubek apod. (budova určená primárně ke skladování vymláčeného obilí); nepálená cihla = bačkora, batina, kotovice, vepřovice, vepřák apod. (na slunci sušená cihla z jílovité hlíny, většinou s dalšími organickými i anorganickými příměsemi).

staveb, zejména utilitárních hospodářských, pak zcela postrádáme jakékoli výtvarné a slohové prvky, umožňující rámcově časové zařazení.

Vzhledem k nutnosti slohového vymezení staveb pro potřeby sídelního stavebněhistorického průzkumu (viz dále) je však určitá periodizace nezbytná.

Vývoj venkovské architektury a vesnického osídlení je víceméně kontinuální (pomineme-li období dlouhodobých válečných konfliktů) nejméně od doby vrcholného středověku. Dosud se u nás ale nepodařilo (na rozdíl např. od Německa) identifikovat žádný stojící dům vrcholně středověkého stáří (přesněji: předhusitský). Jedinou výjimkou je dům čp. 1 v Mirkovicích z doby husitských válek. Pro dobu do první třetiny 15. století máme k dispozici jen prameny archeologické povahy. Díky práci archeologů (L. Belcredi, E. Černý, V. Nekuda, Z. Smetánka, P. Vařeka a další) je zdokumentována jak podoba raně a vrcholně středověké vesnice, tak starší jednoprostorové stavby i rané formy trojdílného domu ze 14. a počátku 15. století (např. VAŘEKA 2004).

Až na základní dispoziční uspořádání, včetně možného řešení topeniště, ale podobu těchto staveb neznáme. Proto je níže představen základní historický vývoj vesnické zástavby na území ČR počínaje od nejstarších existujících staveb z 15. století až po novodobé vývojové zvraty v polovině 20. století. Rámcově toto období můžeme rozdělit na následující základní časové periody:

předbělohorská doba

Tzv. předbělohorská doba¹¹⁾ – 15. až počátek 17. století – odpovídá období gotiky a renesance ve slohové architektuře. Pro uvedené období jsou charakteristické nejstarší zachované roubené stavby (především v oblasti jižních Čech a Vysočiny) a dále nejstarší kamenné domy a sýpky (jižní Čechy, Plzeňsko, Slánsko, jižní Morava). Výstavná zděná architektura často kombinuje současně gotické a renesanční stavební prvky (kamenná gotizující ostění, sgrafito); dispozičně jde obvykle o domy tzv. špýcharového typu. Znamé jsou i samostatné hospodářské stavby – zejména archaické sýpky v jihočeské a západočeské oblasti a dále kamenné brány.

Obr. 28: Postupně zanikající, pravděpodobně pozdně gotická sýpka u čp. 9 v Radošovicích – okres Strakonice je dokladem, že ani mnohé nejstarší a nejhodnotnější stavby našeho venkova stále nejsou po technické stránce zajištěny. Stavba měla donedávna ještě zachovanou střechu, rovněž štít zanikl v posledních letech (foto J. Pešta, 2013).

11) Termín „předbělohorská doba“ (období, stavba apod.) je zavedený a široce používaný v oboru lidové architektury, kde reprezentuje nejstarší zachované stavby. Formálně vzato jej nelze ztotožnit s historickým obdobím (krátce) před bitvou na Bílé hoře.

Obr. 29: Středokluky – okres Praha-západ, tzv. Kalingerův mlýn jako doklad výstavné, slohově čisté barokní architektury (foto J. Pešta, 2001).

období 17. a 18. století

Doba konsolidace po třicetileté válce až do období josefínských reforem (2. polovina 17. století – konec 18. století) odpovídá přibližně slohovému období baroka. V době třicetileté války došlo k zániku řady vesnic v důsledku vojenských akcí i celkové devastace země. Pro 17. století je typický návrat k archaickým technikám i pokles kvalitativní úrovně zástavby ve srovnání s předchozím obdobím. Jen ve výjimečných regionech a ojedinělých případech je doložena kvalitativně vyšší stavební úroveň jak u dřevěných staveb roubených a hrázděných (Chebsko, severní Čechy), tak u staveb zděných, s ohlasy slohového baroka. Během druhé poloviny 18. století se pak utvářejí regionální formy lidové architektury; stavby se vrací na vysokou řemeslnou kvalitativní úroveň. V poslední třetině 18. století pak v mnoha oblastech vrcholí dřevěná (roubená, hrázděná) architektura. V některých oblastech přetrvává tradice dřevěné architektury i nadále, proto je někdy účelné horní hranici sledovaného období posunout až za rok 1800, do prvních desetiletí 19. století.

Obr. 30: Láz – okres Příbram, dům čp. 121 je příkladem roubené zástavby pravděpodobně z přelomu 18. a 19. století (foto J. Pešta, 2014).

období konce 18. a první poloviny 19. století

Doba po tereziánských a josefínských reformách (konec 18. – polovina 19. století) odpovídá přibližně slohovému období klasicismu a někdy se zástavba jako klasicistní skutečně označuje. Pro sledované období je typický velký rozmach (početní i kvalitativní) vesnické zástavby v důsledku osvíceneckých reforem. Nadále se rozvíjí regionální formy lidové architektury, a to jak dřevěné, tak zejména od doby okolo roku 1800 i zděné, s formami opožděného baroka a klasicismu. Je třeba upozornit, že alespoň částečně účinný zákaz dřevěných staveb byl vydán až roku 1816.

Obr. 31: Loubí – okres Česká Lípa, velkorysý a výstavný klasicistní dům čp. 12 je dokladem bohaté výstavby z doby okolo poloviny 19. století (foto J. Pešta, 2004).

Obr. 32: Ejpovice – okres Rokycany, klasicistní brána a sýpka usedlosti čp. 3 (foto J. Pešta, 1999).

období druhé poloviny 19. a počátku 20. století

Druhá polovina 19. a počátek 20. století až do I. světové války odpovídá přibližně období historizujících slohů a eklekticismu, ev. secese. Charakteristickým rysem je masové rozšíření zděné architektury historizujících a eklektických forem (a to i v oblastech tradičně dřevěných), s řadou regionálních variant. Kromě forem opožděného klasicismu se setkáváme i s pozoruhodnými eklektickými projevy „lidového (či selského) baroka“, kombinujícího slohové prvky a principy baroka, klasicismu i soudobých historizujících slohů. V některých regionech se v poslední čtvrtině 19. století objevují stavby s moderními prvky (vaznicové krovy), ovlivněné soudobou železniční architekturou („nádražní sloh“). V horských oblastech nastává nový rozvoj dřevěné architektury.

Obr. 33: Záluží u Vlastiboře –
okres Tábor, usedlost čp. 8 je
příkladem eklektické architektury
„selského baroka“ z druhé
poloviny 19. století
(foto J. Pešta, 2011).

Obr. 34: Ostromeč – okres
Domažlice, usedlost čp. 5 je
dokladem výstavné architektury
z přelomu 19. a 20. století
z oblasti českého západu
(foto J. Pešta, 2004).

první polovina 20. století

Doba tzv. I. republiky, 2. světové války a období krátce po ní (přibližně do let 1948–1950) odpovídá době opožděné secese a moderních slohů (kubismus, moderna, art-déco, funkcionalismus, „národní styl“ – „Heimatstil“). V této době nastává rozmach architektury, často vyjádřené soudobými výtvarnými prostředky i moderními technologiemi. Definitivně mizí regionální formy lidové architektury, s výjimkou záměrných historismů a romantických tendencí (tzv. folklorismus). Na venkov pronikají formy městského obydlí (vily).

Obr. 35: Čejkovice – okres Chomutov, dům čp. 22 je příkladem objektu o historizujícím rustikálním pojetí „Heimatstil“ (foto J. Pešta, 2006).

Obr. 36: Vlčnov – okres Uherské Hradiště, dům čp. 58 je příkladem stavení s jednoduchou fasádou z první třetiny 20. století. Sousední objekt z neomítnutého zdiva je dokladem o něco starší generace vesnické architektury jihovýchodní Moravy (foto J. Pešta, 2012).

poválečné období a 2. polovina 20. století

Doba krátce po 2. světové válce byla poznamenána zásadními demografickými změnami, především odchodem německy mluvících obyvatel a kolektivizací, spojenou s likvidací soukromého hospodaření. Přináší naprostou degradaci venkova – architektury i urbanismu vesnic (nové formy zcela neslučitelné s historickým tradičním prostředím). Od konce 20. století se projevují i negativní vlivy novodobých technologií. Mezi pozitivní rysy (zejména od 60. let 20. století dosud) patří rozvoj fenoménu tzv. chalupářství, který přispěl k záchraně památek lidové architektury v řadě oblastí. Doba po roce 1989 přinesla jednoznačná pozitiva v podobě zřízení plošně chráněných území (vesnické památkové rezervace a zóny) a jejich následné regeneraci. Podařilo se zachránit i mnoho dlouhodobě chátrajících staveb. Problémy naopak spočívají v úbytku autenticky zachovaných staveb a v novém rozvoji architektonicky podřadné zástavby tzv. satelitních městeček.

Obr. 37: Podílná – okres Cheb, chalupy č.e. 6 a 4 jsou příkladem staveb, které přežily díky rekreačnímu využití (foto J. Pešta, 2005).

Obr. 38: Sušany – okres Chomutov, zanikající památkově hodnotná zástavba návsí vesnice v pánevní oblasti severních Čech (foto J. Pešta, 2006).

3.4 Materiálová a konstrukční skladba lidové architektury na území ČR

Materiálová a konstrukční skladba bezprostředně ovlivňuje podobu lidové architektury na území ČR. Díky své zeměpisné poloze se naše země nachází na křižovatce tří až čtyř evropských regionů se specifickou podobou lidových staveb (viz též následující kapitola). Díky tomu jsou u nás zastoupeny různé varianty konstrukčního řešení lidové architektury a venkovských staveb. Na většině území historicky převažují stavby roubené (postavené srubovou technologií), na západě a severozápadě pak stavby hrázděné. Na styčných pásmech obou konstrukčních variant se setkáme se stavbami postavenými v kombinaci obou technologií. Zejména na jihu a ve středu Čech od středověku, na jiných místech později dochází k překryvům starší časové vrstvy dřevěné stavbami zděnými. Tento proces nabyl na síle především od počátku 19. století a trvá v podstatě dodnes. Specifickou konstrukční formou jsou stavby hliněné, ať již

Obr. 39: Chlům – okres Česká Lípa, příklad stavby s dominujícími roubenými konstrukcemi (foto J. Pešta, 2004).

Obr. 40: Dům čp. 47 v Radešíně – okres Ústí nad Labem, je příkladem stavby s převažujícími hrázděnými stěnami (foto J. Pešta, 2007).

Obr. 41: Mutějovice – okres Rakovník, příklad velkého zděného domu s neorenesančním tvaroslovím (foto J. Pešta, 2003).

postavené z nepálených cihel, nebo vrstvené (nakládané a válkové – z válků vrstvených nebo pěchovaných do bednění), a konstrukce z hlíny dusané do posuvného bednění (tj. nabíjené), rozšířené především v regionech jižní, jihovýchodní a střední Moravy, považované za autonomní konstrukční druh. Četné jsou stavby ze smíšeného zdiva (hlína společně s kamenem a pálenou cihlou, typické na jihovýchodě Moravy).

V rámci jednotlivých regionů se samozřejmě dále objevují stavební materiály, jež jsou pro tu kterou oblast typické (pro severočeský region pískovcové kvádry, pro podhůří Českého lesa velké žulové balvany, v Polabí štípané dubové fošny – „trhanice“ apod.).

Každá stavba je samozřejmě postavena z více druhů konstrukčních materiálů. Jen základní nosné stěnové konstrukce mohou být zhotoveny až třemi různými technologiemi (roubená obytná část přízemí, zděná hospodářská část přízemí, hrázděné patro). Záměrně zcela pomíjíme další nosné i nenosné konstrukce, kterým by bylo také vhodné věnovat pozornost, jako klenby, stropy, krovy, střešní krytiny, výplně otvorů apod.

Obr. 42: Kaňovice – okres Zlín, drobná usedlost čp. 23 je příkladem „hliněné“ architektury postavené z nepálených cihel (foto J. Pešta, 2012).

3.5 Regionální formy lidové architektury na území ČR

3.5.1 Rozmanitost forem lidové architektury

Na relativně nevelkém území České republiky můžeme identifikovat velké množství regionálních forem lidové architektury, které se od sebe navzájem často velmi liší. Vliv na podobu lidové architektury a venkovské zástavby má řada různorodých faktorů, které zásadně ovlivňují velkou pestrost regionálních forem. Václav Frolec používá v této souvislosti výstižný termín „lokálně dobové formy“ (FROLEC 1974). Zde uvádíme některé ze základních faktorů ovlivňujících (různou měrou) různorodost dochované lidové architektury na území ČR:

- **terénní a geografické podmínky**
 - na malém území ČR nacházíme velké množství typů krajiny, od úrodných nížin (Polabí, moravské úvaly) přes převládající pahorkatiny a vrchoviny až po horská pásma (Krkonoše, Šumava, Jeseníky, Beskydy)
 - terénní a geografické podmínky limitují možnosti hospodaření, obživy, orientaci objektů, velikost a uspořádání sídel
- **poloha ČR na křižovatce evropských kulturních areálů**
 - přes ČR probíhá východní hranice hrázděných konstrukcí a západní hranice roubených konstrukcí
 - od jihu (z Podunají a Panonie) k nám zasahuje zděná a od jihovýchodu hliněná architektura
 - od východu zasahuje na území ČR Karpatská oblast
- **izolovanost mikroregionů**
 - odlišné stavební zvyklosti v jednotlivých oblastech, panstvích a mikroregionech
 - omezená působnost regionálních stavebních mistrů (zedníci, tesaři)
 - až do 2. poloviny 19. století omezená možnost vzájemné komunikace a přejímání „globálních“ forem
- **etnická pestrost**
 - na území ČR žila paralelně dvě dominantní etnika (české a německé)
 - jazyková hranice se v průběhu minulosti posouvala, až v letech 1938, resp. 1945–46 zcela zanikla
 - kromě obou etnik se na pestrosti podílely další historické kolonizační vlny (Charváti ze Slavonie) a regionálně vymezené etnografické skupiny obyvatelstva (Chodové, Hanáci, Valaši, Moravští Slováci, Laši)
- **místní stavební zvyklosti, stavební materiály**
 - dostupnost místních stavebních materiálů (různé druhy kamene, jehličnaté/listnaté dřevo, hlína)
 - tradiční stavební zvyklosti vázané na určité území
- **různé časové vrstvy**
 - v některých regionech se shodou okolností zachovala starší časová vrstva lidové architektury (např. roubená), jinde převládají stavby mladší (zděné), ev. se obě vrstvy prolínají.

Regionálnímu vymezení okruhů vesnického stavitelství a lidové architektury věnovala pozornost řada etnografů, architektů i dalších badatelů (např.: FROLEC 1974; ŠKABRADA – VODĚRA 1975; 1986; MENCL 1980; FROLEC – VAŘEKA 1983; SCHEYBAL – SCHEYBALOVÁ 1985; ŠTĚPÁN – VAŘEKA 1991; ŠKABRADA 1996; 1999; PEŠTA 2003–2011). Regiony jsou vymezeny různorodě, často (zejména dřívější badatelé) definují územní okruhy podle starší generace lidové architektury (zejména roubené), zatímco mladší zděná vrstva, slovy V. Mencla „*novodobé překryvy*“, není vůbec reflektována, nebo je jí věnována jen malá pozornost (MENCL 1980). Zatímco o zděné lidové architektuře jižních Čech, zvláště tzv. blatských oblastí, existuje široké povědomí, soudobá, neméně zajímavá architektura např. severozápadních Čech (Poohří, levobřežní Středohoří apod.), horního Posázaví nebo západních Čech není zdokumentována prakticky vůbec. To platí i o relativně mladé zděné architektuře Polabí, středních a východních Čech a mnoha dalších regionů. Proto bude nezbytné v budoucnosti regiony lidové architektury poněkud přehodnotit a překreslit, také s důrazem na dochované mladší vrstvy zástavby. Pokusy revidovat tento stav – alespoň pro Čechy – již existují (PEŠTA 2003–2011).

3.5.2 Základní rozdělení ČR na regiony lidové architektury

(spolupráce Alena Dunajová)

S přihlédnutím k výše uvedeným skutečnostem lze regiony lidové architektury v České republice rozdělit takto:¹²⁾

Praha a okolí

Obr. 43: Třebíz – okres Kladno, areál tzv. Cifkova statku čp. 1 (foto J. Pešta, 2007).

Centrální část Čech (severozápadní okolí Prahy, Slánsko, Podřipsko, dolní Poohří a severovýchodní okolí Prahy – Českokobrodsko a Brandýsko) je charakterizována dnes převážně zděnou architekturou. Doklady starší roubené zástavby jsou zastoupeny sporadicky, nicméně existují, zpravidla jde o stavby značného stáří. Novější výzkumy prokázaly existenci zbytků výstavně zděné předbělohorské architektury, vybavené náročnými kamenickými detaily, nejen na Slánsku, ale i severovýchodně od Prahy. Významně je (zejména v pražském okolí) zastoupena barokní a klasicistní architektura (vč. patrových domů), východně od Prahy s náročně řešenými klenutými bránami.

¹²⁾ Členění na regiony vychází z autorových výzkumů z let 1996–2012. Není vždy totožné s etnografickými regiony.

sever středních Čech

Obr. 44: Vrátno – okres Mladá Boleslav, dům čp. 28 (foto J. Pešta, 2006).

Severní část Středočeského kraje v rozsahu bývalých česky mluvících regionů (Mělnicko, dolní Pojizeří, Mladoboleslavsko) je známa především jako oblast patrového domu, převážně roubeného, výjimečně i s hrázděnými konstrukcemi, s pavlačí a lomenicí (tzv. vrátenský dům). Kromě oblasti Sobotecka, Jičínska a Turnovska se jedná prakticky o jedinou oblast patrového roubeného domu v národnostně českém prostředí. Mladší generaci představují výstavné objekty zděné klasicistní a eklektické.

střední Polabí

Obr. 45: Bošín – okres Nymburk, dům čp. 38 (foto J. Pešta, 2005).

Širší region nížinného povodí Labe, především jeho severního břehu (Hradecko, Pardubicko, Kolínsko, Poděbradsko, Nymbursko) a navazujícího povodí Cidliny a Mrliny, je charakterizován především poměrně skromnou přízemní roubenou zástavbou (dlouhé vícedílné domy, někdy postavené z dubových štípaných fošen – tzv. trhanic). Mezi výrazné výtvarné prvky patří skládané lomenice. V současnosti se významně uplatňuje i zděná eklektická či mladší architektura (rovněž přízemní domy s vaznicovými krovy a jednoduchým dekorem).

jih středních Čech

Obr. 46: Pohořelice – okres Tábor, dům čp. 1 (foto J. Pešta, 1999).

Kopcovitý, členitý region (Posázaví, Podblanicko, Sedlčansko, střední Povoltaví) s hustou sítí drobných sídel charakterizuje většinou ještě zbytkově zachovaná roubená architektura (přízemní domy s jednoduchými lomenicemi, širokými střechami s polovalbou či kabřincem). Početně zastoupeným stavebním druhem jsou roubené sýpky s pavláčkami, dříve pak i stodoly, vč. polygonálních, dnes již téměř zaniklé. V okolí Sedlčan se nachází jeden z významných regionů předbělohorské zděné architektury, zastoupený především sýpkami a bránami (méně často i domy) s pozdně gotickými a renesančními prvky.

Příbramsko, Podbrdsko

Obr. 47: Palivo – okres Příbram, usedlost čp. 2 (foto J. Pešta, 2001).

Pásma mezi Příbramí, Pískem a Blatnou (sever bývalého Prácheňska) dnes charakterizují všudypřítomné klasicistní a postklasicistní domy s polovalbovými střechami a střídými průčelími. Starší generace lidové architektury reprezentují roubené domy s jednoduchými lomenicemi (střídavě šikmo bedněnými) a kabřinci či polovalbami, podobné jako ve středním Povltaví, avšak méně četné. Výjimečnou oblastí je skupina vesnic v okolí Rožmitálu pod Třemšínem, kolonizovaná v 18. století německy mluvícími osadníky ze Šumavy, se svébytnou architekturou, a hornická oblast Příbramska.

Křivoklátsko, severní Plzeňsko a Rakovnicko

Obr. 48: Skryje – okres Rakovník, usedlost čp. 7 (foto J. Pešta, 1999).

Rozlehlá, dosud z velké části zalesněná oblast v povodí Berounky a jejích přítoků (Hořovicko, Rokycansko, Křivoklátsko, severní Plzeňsko – povodí Střely) na jihozápadě a západě středních Čech má dosud ve velké míře zachovanou roubenou zástavbu, na severním Plzeňsku výjimečně i hrázděnou. Domy jsou přízemní, v lesnatých oblastech se širokými střechami a krytým zápražím (někdy i ve štítovém průčelí). Významnými objekty sídelní struktury jsou – zejména na Plzeňsku – patrové roubené sýpky, ev. kolny se sýpkami v patře nebo podkroví (na Křivoklátsku).

jihovýchodní Čechy

Obr. 49: Litohošť – okres Pelhřimov, dům čp. 25 (foto J. Pešta, 1999).

Jihovýchodní segment na pomezí Středočeského a Jihočeského kraje a kraje Vysočina (Pelhřimovsko, Táborsko, tzv. Kozácko, Havlíčkobrodsko a horní Posázaví) tvoří rozlehlou oblast dnes již převážně zděné lidové architektury středních klasicistních forem. Sporadicky se zachovaly i doklady starší architektury roubené. V některých oblastech (horní Posázaví) se setkáváme i s bohatší štukovou výzdobou; výzkumy poslední doby odhalují jména rodin štukatérů.

jižní příhraničí

Obr. 50: Senotín – okres Jindřichův Hradec, klasicistní dům v severní části osi (foto J. Pešta, 2001).

Pomezí Čech a Rakouska (Jindřichohradecko, Novohradské hory a podhůří) je charakterizováno výrazově velmi střídmou, dnes již výhradně zděnou architekturou převážně jednoduchých klasicistních forem (výjimečně jsou stavby vybaveny náročnější štukovou výzdobou, zejména vročení, iniciály, christogramy apod.). Usedlosti mají zřetelnou tendenci k uzavírání do kompaktní troj- či čtyřboké podoby, která vrcholí v oblasti Novohradska patrovými čtyřbokými dvorci (Vierkantý). Jedná se o oblast národnostně smíšenou.

Doudlebsko

Obr. 51: Čertyně – okres České Budějovice, výrazově prostá zástavba náosi (foto J. Pešta, 2004).

Nevelký, avšak národopisně významný region v povodí Vltavy a Malše mezi Českými Budějovicemi a podhůřím Novohradských hor je charakterizován výrazově velmi střídmou až lapidární zděnou architekturou. Nacházíme zde (zejména v mikroregionu zvaném Kouty mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi) řadu archaických staveb předbělohorského stáří, ovlivněných vysokou kulturou pozdního středověku – oblast jejich výskytu je nejvýznamnější na území ČR. Domy i hospodářské stavby spojují kamenické a výzdobné prvky pozdní gotiky a renesance.

jihočeská Blata

Obr. 52: Komárov – okres Tábor, usedlost čp. 8 (foto J. Pešta, 2011).

Nížinné rovinaté oblasti jižních Čech se dělí na řadu mikroregionů, ovlivněných působností jednotlivých zednických mistrů i stylových proudů. V blatských oblastech se v současné době uplatňuje především výstavná zděná architektura s bohatě zdobenými průčelími, zejména štíty, přibližně z 20. – 90. let 19. století, v okrajových oblastech i mladší. Tato téměř ikonická zástavba nahradila starší architekturu roubenou, dnes již velmi vzácnou. Mezi nejznámější a nejvýznamnější patří Soběslavsko-veselská blata (oblast působení zednických rodů Šochů a Patáků), tzv. Pšeničná blata (jižněji od Soběslavských), Třeboňsko, Lomnicko, Českobudějovicko a Hlubocká blata, Zbudovská blata (oblast působení několika mistrů, mimo jiné Šebestiána Brenera alias Šebesty) a dále oblasti směrem k Blanicí a Otavě, zejména Vodňansko.

Pootaví, Prácheňsko

Obr. 53: Čejetice – okres Strakonice, usedlosti čp. 8 a 9 (foto J. Pešta, 2002).

Širší oblast povodí Otavy, počínaje od úpatí Šumavy přes Horažďovicko, Strakonicko až po Písecko, s přilehlými regiony jádra někdejšího Prácheňského kraje, je dodnes charakterizována převážně zděnou lidovou architekturou s mnoha archaickými rysy. Vápnem nabílené zděné domy (sporadicky s roubenými jádry) i sýpky vesměs zcela lapidárních forem, jen zřídka s jednoduchými křídlovými štíty, většinou postrádají výzdobu. V regionu se zachovala řada archaických domů i starobyklých sýpek, snad ještě předbělohorského stáří. Specifickou oblastí je Volyňsko – v řadě vesnic nacházíme objekty naopak s bohatě zdobenými křídlovými štíty. V regionu působil Jakub Bursa z Vlachova Březí, nejznámější z lidových zednických mistrů.

jihovýchodní Pošumaví a Blanský les

Obr. 54: Příslop – okres Prachatice, usedlost čp. 8 (foto J. Pešta, 2012).

Rozlehlá oblast jihovýchodního Pošumaví, přibližně v rozsahu horního povodí Vltavy s navazujícími oblastmi Želnavské hornatiny a Blanského lesa patří – až na výjimky (Lhenicko, Křemežská kotlina) – mezi regiony za bývalou národnostní hranicí. Sporadické doklady starší roubené architektury jsou překryty mimořádně výstavnou zděnou architekturou – vesměs patrové domy a usedlosti se zřetelnou tendencí k uzavřeným troj- nebo čtyřbokým formám (Vierkant). V oblasti Blanského lesa a podhůří se objevují i stavby přízemní s bohatě zdobenými štíty.

vnitřní Šumava

Obr. 55: Zvíkov – okres Klatovy, dům čp. 2 (foto J. Pešta, 2004).

Centrální oblasti Šumavy (pláně) byly vesměs kolonizovány až v novověku. Historická zástavba je dřevěná a v mnoha ohledech se odlišuje od ostatních regionů Čech. V okolí Volar nacházíme pozůstatky specifické formy tzv. alpského domu, který sem přinesli kolonisté z bavorské strany Šumavy. Ohlasy forem alpského domu (nízké rozložené střechy, pavlače ve štítech) nacházíme i mimo centrální oblast výskytu a dokonce i na tzv. Podlesí (Javornicko), oblasti osídlené českým etnikem.

Chodsko

Obr. 56: Podzámčí – okres Domažlice, dům čp. 1 (foto J. Pešta, 1999).

Nevelká, výrazně ohraničená národopisná oblast se omezuje na nejbližší okolí Domažlic, podhůří Českého lesa a Kdyňsko. Starší zástavba je roubená, srubové domy z kuláčů mohou mít archaické špýcharové uspořádání s kamennými (někdy volně stojícími) sýpkami. Rozložitě polovalbové střechy s bedněnými štíty jsou podobné šumavským. Novější zástavba je vcelku nevýrazná, zděná, s jednoduchými průčelími.

jižní Plzeňsko

Obr. 57: Radkovice – okres Plzeň-jih, zástavba prostých postklasicistních domů (foto J. Pešta, 2008).

Pásmo mezi Plzní a šumavským podhůřím, resp. Chodskem (jižní Plzeňsko, Klatovsko) je charakterizováno smíšenou zástavbou. Ze starší generace jsou zachovány roubené domy s nabílenými stěnami a prostými štíty, regionální zvláštností jsou sýpky s povalovými (roubenými) klenbami – lepenci, dosud relativně hojně zachované. Mladší generace je zastoupena především vcelku nenáročnými stavbami klasicistními a pozdějšími, s jednoduchými průčelími a charakteristickými polovalbovými střechami.

Plzeňsko

Obr. 58: Koterov – okres Plzeň-město, usedlost čp. 5 (foto J. Pešta, 2011).

Centrální region západních Čech v širším okolí západočeské metropole. Lidová architektura má zachovaných více časových vrstev. Nejstarší představují pozůstatky kamenné pozdně středověké (předbělohorské) architektury v okolí Plzně. Mladší zachovanou časovou vrstvu reprezentují roubené domy a patrové sýpky (zejména zachované v povodí horní Berounky a na severním Plzeňsku). Od první poloviny 19. století vznikají klasicistní stavby ušlechtilých forem, často se střídými křídlovými štíty a zdobenými bránami s nástavci.

jihozápadní Čechy

Obr. 59: Jivjany – okres Domažlice, usedlost čp. 17 (foto J. Pešta, 2004).

Mimořádně rozsáhlá oblast vymezená přibližně mezi Plzní a jihozápadní státní hranicí, resp. pásmem Českého lesa. V severní části regionu (Tachovsko, Plánsko) se sporadicky dochovaly pozůstatky starší architektury dřevěné – roubené, přízemní i patrové domy s hrázděnými štíty a ojediněle i archaické kamenné sýpky dosud nezjištěného stáří. Mnohem typičtější pro tuto dosud jen minimálně zdokumentovanou oblast jsou ale stavby mladší, pocházející z druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století – přízemní, polopatrové i patrové domy s eklectickými a historizujícími fasádami, často mimořádně bohatými a náročně řešenými, jaké nacházíme od Horšovského Týna na jihu až po Mariánské Lázně na severu.

západ Čech

Obr. 60: Nová Víska – okres Karlovy Vary, dům čp. 5 (foto J. Pešta, 2001).

Vysoko položená oblast Slavkovského lesa, Doupovských hor a navazujícího Tepelska prošla v průběhu druhé poloviny 20. století dramatickým vývojem, spojeným se zánikem podstatné části historického stavebního fondu. Lidová architektura se sporadicky zachovala na Tepelsku a v Poohří. Vesměs jde o patrové domy s hrázděnými patry a nesy-metrickými střechami, doplněné o mladší, architektonicky střídmé a vcelku nevýrazné domy zděné.

Chebsko

Obr. 61: Tuřany – okres Cheb, usedlost čp. 3 (foto J. Pešta, 2011).

Nevelký region Chebska je z hlediska lidové architektury výjimečný. Mezi historickou zástavbou dominují hrázděné stavby (domy, sýpky, kolny) ve specifickém dekorativním stylu, který patří v rámci Evropy k nejkomplicovanějším. K typickým prvkům patří trémové šachovnice v parapetních polích pod okny a ve štítech, trámy jsou někdy barevně zdobené (ohlasy chebského stylu hrázdění nacházíme i na Sokolovsku, Mariánskolázeňsku a sporadicky i ve vzdálenějších regionech). Mladší zástavbu reprezentují vcelku nenáročné zděné domy – přízemní, polopatrové i patrové; pozoruhodné jsou zděné arkádové kolny s kvalitní kamenickou prací.

severozápadní pohraničí

Obr. 62: Dolní Paseky – okres Cheb, dům č.e. 65 (foto J. Pešta, 2005).

Pásmo severozápadní hranice lemují Krušné hory, navazující na západě na Smrčiny (Ašsko). Novodobým vývojem byla lidová architektura regionu silně zdecimována. Starší generaci tvořily většinou patrové domy s hrázděnými patry (jednoduché konstrukce), často s bedněným nebo šindelovým obkladem, výjimečně s roubenými světnicemi, ev. s podstávkami. Místy jsou zastoupeny i horské přízemní domy, někdy roubené s bedněným obkladem a hrázděnými štíty. Typickým prvkem jsou bedněná zádveří, tzv. sněhové domečky.

severozápad Čech

Obr. 63: Soběchleby – okres Louny, usedlost čp. 35 (foto J. Pešta, 2006).

Oblasti podkrušnohorských pánví prošly v průběhu druhé poloviny 20. století prakticky plošnou likvidací, takže lidovou architekturu můžeme dokumentovat již jen podle historických záznamů a průzkumů. Naopak podstatně lépe se dochovaly přilehlé oblasti Poohří, Podbořanska a Žatecka, které představují z hlediska lidové architektury jeden z dosud naprosto nedocenených a jen minimálně poznanych regionů. Starší generaci lidové architektury představují velké domy s hrázděnými patry. Více jsou zastoupeny stavby mladší, od výstavné pozdně barokní etapy s křídlovými štíty přes klasicistní stavby s typickými polovalbovými střechami až po stavby eklektické a historizující s výraznými fasádami, odrážejícími dobové tvarosloví. V oblasti Džbánů na Rakovnicku se setkáváme s dominantním uplatněním jemnozrnné opuky jako hlavního stavebního materiálu. Pro celý region jsou typické stavby související s pěstováním a zpracováním chmele.

České Středohoří

Obr. 64: Dolní Nezly – okres Litoměřice, domy čp. 11 a 12 (foto J. Pešta, 2007).

Rozlehlou oblast Českého středohoří můžeme rozdělit na několik menších regionů; hranicí je především tok Labe. Západně od Labe nacházíme dnes převážně stavby zděné, starší generaci zastupují domy s hrázděnými patry. Roubené konstrukce jsou dnes zastoupeny jen výjimečně. Podstatně lépe se dochovala zástavba vesnic v pásnu na pravém (východním) břehu Labe – na Litoměřicku a v navazujících regionech Verneřicka a povodí Ploučnice. Více jsou zde zastoupeny domy s hrázděnými patry, k výrazným dekorativním prvkům patří skládané lomenice, pavlače a bohatě dekorované podstávky. Mladší generaci zástavby charakterizují velké patrové klasicistní a postklasicistní domy, obdobné jako na Českolipsku – velmi výstavné, s plackami klenutými interiéry a štukovou výzdobou průčelí.

Českolipsko a Kokořínsko

Obr. 65: Žďár – okres Česká Lípa, dům čp. 10 (foto J. Pešta, 2011).

Lesnatá a členitá oblast Kokořínska a Polomených hor s navazující kotlinou Českolipska (povodí Ploučnice) a podhůřím Lužických hor patří k významným regionům s dobře dochovanou lidovou architekturou. Starší zástavba převážně patrových domů je roubená (domy s lomenicemi, krátkými pavlačemi a dekorovanými podstávkami), výjimečně i hrázděná. Neméně výstavná je mladší generace lidové architektury – velké patrové klasicistní a postklasicistní domy s bohatou štukovou výzdobou, klenutými interiéry a někdy i arkádovými lodžii na vstupní straně. Pozoruhodným prvkem bývají objekty vysekané do pískovcového skalního podloží (hospodářské i obytné – sklepy, skladovací prostory, chlěvy, skalní byty i drobné sakrální objekty).

sever Čech

Obr. 66: Krompach-Valy – okres Česká Lípa, dům čp. 58 (foto J. Pešta, 2009).

Nejsevernější část Čech v rozsahu Šluknovského výběžku, Lužických hor i oblasti Českého Švýcarska a západní části Ještědského hřbetu navazuje kulturně již na regiony v sousedním Sasku. Dominujícím prvkem jsou tzv. podstávkové domy – přízemní i patrové stavby s roubenými světnicemi a hrázděnými patry, často s břidlicovým nebo deštěným obkladem a podstávkami. Mladší generace zděné architektury je nevýrazná, tvořená přízemními i patrovými domy se střídmým průčelím.

Frýdlantský výběžek

Obr. 67: Pertoltice – okres Liberec, dům čp. 198 – původně čp. 12 (foto J. Pešta, 2013).

Zcela autonomní v rámci severních Čech je oblast Frýdlantského výběžku, navazující na regiony za státní hranicí, východně od řeky Nisy. Domy jsou většinou patrové, s roubenými světnicemi a hrázděnými patry specifické konstrukce (dvě varianty s podstávkou, často s průběžnými sloupy). Mladší generaci lidových staveb představují vcelku prosté, přízemní i patrové domy zděné.

severní horská pásma

Obr. 68: Horní Maxov – okres Jablonec nad Nisou, dům čp. 66 (foto J. Pešta, 2008).

Pásma severních hor (Jizerské hory a Krkonoše) patří mezi výrazné regiony lidové architektury. Domy v rozptýlené urbanistické skladbě jsou výhradně přízemní, s roubenými světnicemi, svým původem často až z 2. poloviny 19. století. Zejména v oblasti česky mluvících regionů západních Krkonoš se objevují zdobené lomenice se specifickým prvkem, tzv. kočičí procházkou. V oblasti Jizerských hor jsou běžné domy s obedněnými stěnami, ve východních Krkonoších se objevují i stavby se šindelovým obkladem stěn.

Pojizeří, Turnovsko, Českodubsko a Podještědí

Obr. 69: Dehtáry – okres Liberec, dům č.e. 5 (foto J. Pešta, 2008).

Nevelký, avšak výrazný region v oblasti povodí středního toku Jizery, na Trutnovsku a na jižním úpatí Ještědu, je vklíněn mezi národnostně německá pásma Českolipska a severních pohraničních hor. Starší generace zástavby je roubená. V oblasti Turnovska (střední Pojizeří) se objevují domy patrové, s vysokou kvalitativní úrovní tesařské práce. Řada archaických forem a přechodových stádií, od přízemního domu přes špýcharový dům až k plnohodnotnému patrovému domu, je dokumentována v regionu Podještědí a Českodubsko. Turnovsko, Podještědí, Českodubsko spolu s tzv. vrátenským domem na Mladoboleslavsku a domem na Sobotecku představují ojedinělé oblasti výskytu patrové roubené zástavby v národnostně českém prostředí. Typický je výskyt tzv. nepravých podstavců – dřevěných podpůrných konstrukcí u patrových i přízemních domů.

Podkrkonoší a Český ráj

Obr. 70: Karlov – okres Jičín, dům čp. 14 (foto J. Pešta, 2010).

Oblast horního Pojizeří a podhůří Krkonoš je charakterizována výstavnou, avšak většinou jen přízemní, převážně roubenou architekturou dlouhých lánových vesnic. Patrová zástavba se omezuje na nevelký, ale velmi výrazný ostrov v okolí města Sobotka (tzv. sobotecký dům) a na stavby výjimečného významu (mlýny). Výrazným prvkem jsou bohatě skládané a dekorované lomenice, zachované zejména v oblasti Novopacka a Lomnicka a částečně i v dalších regionech Podkrkonoší a Českého ráje. Dřevěná zástavba charakterizovala až do 19. století i řadu měst a městeček, z nichž nejznámější je Lomnice nad Popelkou a Sobotka.

severovýchodní Čechy

Obr. 71: Křivoice – okres Rychnov nad Kněžnou, zástavba návsí (foto J. Pešta, 2008).

Regiony Náchodska a Orlického podhůří se vyznačují přízemní zástavbou, která zůstávala po dlouhou dobu rube-ná. Zejména na českomoravském pomezí se objevují domy s bedněnými štíty a polovalbovými střechami s tzv. podlo-mením – pásem stříšky pod štítem. Novější generaci zastupují eklektické přízemní domy, často s vaznicovými krov-y, v některých vesnicích a oblastech (okolí Opočna a Nového Města nad Metují) velmi zdobné.

Broumovsko

Obr. 72: Křinice – okres Náchod, dům čp. 198 (foto J. Pešta, 2010).

Zcela specifická oblast Broumovského výběžku se vyznačuje – podobně jako Frýdlantsko – velmi výraznou a v prostředí Čech ojedinělou lidovou architekturou. Starší generaci představují přízemní domy s roubenými světnicemi a vysokými štíty s tzv. slezskými lomenicemi, podobné jako v oblasti východních Sudet. Jsou doloženy i domy patrové, výjimečně s hrázděnými patry. Známější a výraznější je mladší generace zděné architektury – velké uzavřené dvorce s mimořádně kvalitní a výstavnou klasicistní a empírovou zástavbou (tzv. broumovské statky), slohově velmi vytříbenou. Jednotlivé stavby – obytné i hospodářské – mají vysoké štíty a strmé střechy, klenuté interiéry a slohově čistou výzdobu, nezřídka s reliéfními prvky.

východní Sudety

Obr. 73: Bartošovice v Orlických horách – okres Rychnov nad Kněžnou, dům č.e. 37 (foto J. Pešta, 2010).

Rozlehlá pásma severovýchodních hor, od Jestřebích a Orlických hor na západě po Kralický Sněžník a Jeseníky na východě. Starší zástavba je přízemní, roubená, příbuzná s domy severních horských pásem, především východních Krkonoš (domy s roubenými světnicemi a vysokou strmou střechou, bedněné nebo šindelem obkládané štíty s podlomením). Mladší generaci představuje klasicistní a postklasicistní architektura střídmych forem (polovalbové střechy a jednoduché fasády).

Jeseníky

Obr. 74: Žulová – okres Jeseník, dům čp. 132 (foto J. Pešta, 2003).

V horské oblasti Hrubého a Nížkého Jeseníku (Šumpersko, Rýmařovsko, Potštátsko), osídlené již od středověku německým etnikem, se vyvinul dům chlívniho nebo komoro-chlívniho typu, v němž se soustřeďují obytné i hospodářské prostory pod jednou střechou. Její charakteristický vysoký sklon umožňuje vnitřní rozdělení střešního prostoru na dvě podlaží. Tento přízemní, roubený, bíle nalíčený dům představuje starší, dnes již méně zastoupenou vývojovou fázi. Novější stavební vrstvu reprezentují zděné domy se střechami krytými břidlicí nebo eternitem a samostatně stojícími stodolami.

českomoravské pomezí

Obr. 75: Trstěnice – okres Sošava, usedlost čp. 17 (foto J. Pešta, 2004).

Národnostně smíšené pomezí východních Čech a Moravy zhruba mezi městy Vysoké Mýto, Litomyšl a Polička je oblastí s četnými doklady archaických stavebních tradic. Starší zástavba je roubená, přičemž v současné době je zde známa již celá řada předbělohorských staveb. Domy mají stěny často sroubené z jen nahrubo otesaných kuláčů, polovalbové střechy s podlomením a jednoduchými lomenicemi a někdy i jednoduché podstávkové konstrukce. Je zde zřetelná tendence k uzavírání usedlostí do podoby kompaktních uzavřených dvorů. Mladší generaci zastupují klasicistní domy opět s polovalbovými střechami a někdy i podlomením, výjimečně se objevuje bohatší štuková výzdoba.

Hřebečsko

Obr. 76: Rudoltice – okres Ústí nad Orlicí, mlýn (foto J. Pešta, 2008).

Území Hřebečka představuje zaniklý jazykový a etnokulturní ostrov s převahou německého živilu, rozkládající se na Moravě okolo Svitav a Moravské Třebové a na české straně v okolí Lanškrouna a východně od Poličky. Nepříznivé klimatické podmínky spolupůsobily na vytváření tříbokých a čtyřbokých štítově orientovaných usedlostí, v nejstarší vrstvě roubených s hliněnými omázkami, od 19. století stavěných z kamene. Pro zděné usedlosti (kamenné i z pálených cihel) je typické včlenění patrových obytných domů. Významnou roli hraje břidlice, používaná jako střešní krytina a k zdobně pojatému obkládání štítů.

Českomoravská vrchovina – Horácko a Podhorácko

Obr. 77: Ubušínek – okres Blansko, dům čp. 5 (foto J. Pešta, 2006).

Rozsáhlá oblast Českomoravské vrchoviny – české a moravské Horácko (jižní Horácko – Dačicko, Telčsko, Třeštsko; severní Horácko – Žďársko, Hlinecko), s přilehlým Podhoráckem (Kunštátsko, Velkobítešsko) a jihlavským německým jazykovým ostrovem leží po obou stranách bývalé zemské hranice. Jádrem oblasti nejstarší vrstvy horáckého domu (roubený, přízemní, štítově orientovaný, často omítaný hlínou) leží v okolí Nového Města na Moravě a Žďáru nad Sázavou. Od poloviny 19. století převládala zděná zástavba uzavřených usedlostí (třístranné, čtyřstranné). Roubené objekty s typickým podlomením štítů a kabřinci s nápisy na zákloповé desce se udržely nejvíce v severní oblasti. Pro štítů zděných staveb jsou typické slohové ohlasy zejména klasicismu, v některých oblastech s bohatší štukovou výzdobou. Různé typy materiálů jsou zastoupeny také u hospodářských staveb (roubené, pilířové, zděné stodoly). Na území jsou dosud zastoupeny i stavby spojené s lnářstvím – pazderny a bělidla i haltýře, které sloužily k chlazení potravin.

jižní Morava a Brněnsko

Obr. 78: Kladeruby nad Oslavou – okres Třebíč, usedlosti čp. 6, 5 a 3 (foto J. Pešta, 2012).

Územím Brněnska rozumíme v užším slova smyslu město Brno a jeho nejbližší okolí, respektive širší Brněnsko, které sahá na severu k Tišnovu, na východě k Vyškovu a na jihu přes Slavkov u Brna k Židlochovicím. Na západě zahrnuje oblast Rosicko-Oslavanskou, kde byla tradiční zástavba ovlivněna elementy městské a hornické kultury. Na Brněnsku, v přilehlém Moravskokrumlovsku, na Náměštsku i na Třebíčsku se dochovaly charakteristické rozsáhlé usedlosti hákového půdorysu s podélně orientovaným obytným křídlem, se zastřešeným průjezdem, vystavěné z nepálených cihel. Zastoupení mají také usedlosti zvětšené (od poslední třetiny 19. století) o sýpková polopatra.

jižní Morava – Podyjí

Obr. 79: Pavlov – okres Břeclav, dům čp. 74 (foto J. Pešta, 2013).

Podyjí zahrnuje regiony Znojemska, Vranovska a Mikulovska s osobitými štítově orientovanými zděnými usedlostmi (na Mikulovsku se vstupem umístěným v hlavním štítovém průčelí), do roku 1945 osídlené převážně německým obyvatelstvem. Pro Mikulovsko jsou charakteristické slohové barokní ohlasy na domovních štítech. Ve východní části převažuje zdivo smíšené a hliněné (nepálená cihla, dusaná hlína, hliněné války), směrem na západ se uplatňuje téměř výhradně kámen. Pro uliční průčelí usedlostí jsou typické klenuté brány. Výraznou součástí usedlostí jsou krytá náspí otevřená arkádami do dvora a samostatné výměnky na Znojemsku a Vranovsku, umístěné vedle vjezdové brány štítovou stěnou do ulice, na Mikulovsku v příčné ose za hospodářským křídlem. Vinorodou krajinu na východě charakterizují od 18. století vinohradnické stavby (vinné sklepy s lisovny) ve sklepních ulicích při záhumenních cestách. Značný podíl zástavby zaujímají podélně orientované usedlosti vzniklé po polovině 19. století.

jihovýchodní Morava, dolní Pomoraví

Obr. 80: Petrov – okres Hodonín, vinné sklepy – tzv. Plže (foto J. Pešta, 2012).

Na jihovýchodní Moravě se rozkládají dvě výrazné etnografické oblasti s vinařskou kulturou – Hanácké Slovácko (Kloboucko, Hustopečsko, Ždánicko) a Slovácko (dříve Moravské Slovensko) se subregiony Podlužím (nížina na soutoku Dyje s Moravou mezi Břeclaví a Hodonínem), Dolňáckem (Strážnicko, Kyjovsko, Uherskohradištsko, Uherskobrodsko) a kopcovitým Hornáckem (na úpatí Javorníka a Bílých Karpat). Pro Podluží a Dolňácko jsou typické samostatné areály vinných sklepů a lisoven stavěné na okrajích obcí a mimo ně od 18. století, pro oblast Hanáckého Slovácka jsou příznačné lisovny s patrovými sýpkami umístěné v intravilánu obcí. Podélně orientované usedlosti (převládá nejmladší vrstva zděných, dodatečně zvyšovaných usedlostí) se stavěly od 18. století až do poslední třetiny 19. století převážně z hlíny (dusaná hlína, hliněné války, nepálená cihla), na Hornácku se výrazněji uplatňoval kámen. Jejich charakteristickým znakem jsou žudra před vstupem a sýpky nad částí domu (tzv. výšky), na Hornácku pak volně stojící komory před domy. Osobitá venkovní ornamentální malba se udržela při výzdobě žuder a drobných sakrálních staveb. Dříve typické dřevěné hospodářské stavby (roubené a vyplétané konstrukce stodol a seníků) se dochovaly sporadicky.

východní Morava

Obr. 81: Jasenná (okres Zlín), fojtstvo (foto J. Pešta, 2012).

Na východě Moravy se podél slovenské hranice táhnou horské oblasti Bílých Karpat, Moravskoslezských a Slezských Beskyd, Vsetínských, Hostýnských a Vizovických vrchů s charakteristickou zástavbou karpatského typu domu. Rozkládají se zde etnografické regiony Valašsko, Lašsko a Zálesí (zaniklý region, dnes známý v redukované podobě Luhačovské Zálesí). V řetězových a řadových typech vsí s pasekářskou kolonizací 15.–19. století se dochovaly typické příklady valašského domu (přízemní roubený dům, chlívniho a komoro-chlívniho typu, s šindelem krytou sedlovou střechou s kabřincem a podlomením a výstavné usedlosti s patrovými obytnými domy – rychty). Na Frýdecku, Lašsku, Jablunkovsku a Těšínsku (ve Slezsku) jsou domy postaveny často z mohutných půlených klád. Na Zálesí u roubených usedlostí omazaných hlinou stojí samostatné patrové komory. Zástavbu v členitém terénu doplňovaly také technické stavby (pily, valchy, hamry). Špatné sociální podmínky podnítily v 17.–18. století kolonizaci dosud neosídlených Bílých Karpat ze sousedního Slovákka. Postupně zde vzniklo rozptýlené kopaničářské osídlení, většinou dvouprostorových roubených domů nahozených hliněnou omítkou a završených valbovými doškovými střechami. Již v průběhu 19. století nahrazovaly roubené stavby zděné objekty.

střední Morava – Haná

Obr. 82: Příkazy – okres Olomouc, dům čp. 26 se žudrem (foto J. Pešta, 2012).

Velký národopisný region zahrnuje úrodné roviny Olomoucka, Prostějovska, Přerovska, Kroměřížska, východní část Vyškovska (i s bývalým německým jazykovým ostrovem), Horní Hanou v severním Pomoraví (okolí Zábřehu, Mohelnice, Loštic, Uničova) a Malou Hanou na Boskovicku. Nejstarší dochovanou stavební vrstvu na centrální Hané představují podélně orientované roubené domy se sýpkovým polopatrem, omítané hliněnou mazaninou. Významná je podoblast na rozhraní Hané a Valašska, tzv. Lipenské Záhoří, s větším podílem dřevěných konstrukcí. V 18. století na Hané převážily hliněné technologie (dusaná hlína, hliněné války, nepálená cihla). Starší štítovou orientaci si udržely zděné usedlosti v horním Pomoraví, často s jednoduchými klasicistními znaky (polovalbové střechy, odsazená nároží). Charakteristickým znakem velkých hanáckých usedlostí se stal „žudr“ – mohutný rizalit s podstřešní sýpkou – a v oblasti Malé Hané „žondr“ – masivní roubená podsíň omázaná hliněnou mazaninou. Přestože byly tyto přístavby postupně rušeny již od poloviny 19. století, dochovaly se v centrální Hané, na Vyškovsku, i malohanácké žondry. K regionálním stavebním prvkům patří také krytá arkádová násip a podélně průjezdné špaletové stodoly na Olomoucku. Na Vyškovsku se v hojném množství dochovaly hliněné omítky s prsty vtlačovanými dekorativními liniemi.

Hanácký region reprezentují také usedlosti stavěné od poloviny 19. století z pálených cihel, s výtvarně pojatými fasádami v režném zdivu. Poslední konstrukční fázi tradičního domu zastupují stavby s rozměrným sýpkovým polopatrem po celé délce podélného průčelí, ev. podélně orientované domy s plným patrem a eklektickými či raně moderními fasádami.

severní Morava – Kravaňsko a Ostravsko

Obr. 83: Heřmánky – okres Nový Jičín, bývalé fojtství čp. 256 (foto D.Alterová, 2013)

Mezi významné národopisné oblasti severní Moravy patří Kravaňsko, jehož jádro pokrývá horní Poodří v podhůří Nížkého Jeseníku a region Moravské brány. Tradiční zástavbu reprezentují často velké a bohaté usedlosti, jak přízemní, tak i patrové, uspořádané do podoby uzavřeného dvora – buď ve dvouštitové formě s bránou uprostřed, nebo jako čtyřstranné dvory. Průčelí bývají doplněna střídavým architektonickým dekorem, od klasicismu po historizující a eklektické formy. Výstavnost i dimenze některých velkých patrových domů si nic nezadá s obdobnými stavbami na horní Hané nebo dokonce v severočeské oblasti. V oblasti dnešní rozlehlé průmyslové aglomerace Ostravska se dodnes dochovaly pozůstatky hornických a dělnických kolonií se specifickou stavební kulturou, byť často ohrožené, v neutěšeném stavu.

Slezsko – Opavsko a Hlučínsko, Vidnavsko

Obr. 84: Kobeřice – okres Opava, usedlost čp. 13 s roubenou sýpkou a pozdně klasicistním domem (foto M. Čerňanský, 2005).

Úrodné Opavsko, navazující na východě na podhůří Jeseníků, je charakterizováno poměrně hustou sítí venkovských sídel, zvláště v podhorských oblastech typických kolonizačních forem. Lidová architektura patří do širšího okruhu východosudetského domu, podobně jako v oblasti Jeseníků nebo Orlických hor. Starší roubená zástavba domů se již prakticky nezachovala, dominantním stavebním typem je přízemní zděný dům klasicistních forem, nesoucí polovalbovou střechu s podlomením (často krytou břidlicí) a střídavým dekorem. Na vstupní straně bývá někdy „počinka“ – podsíň před vstupem. Obdobný charakter má architektura nížinného Hlučínska – zděné domy s drobnou valbičkou ve vrcholu poměrně vysoko nasazené střechy a regionálně výraznější výzdobou s klasicistními nebo neorenesančními slohovými ohlasy. Součástí usedlostí bývají sýpky, zděné i roubené, někdy s povalovou klenbou (zachované zejména na Hlučínsku). Mezi vesnickými technickými stavbami vynikají větrné mlýny.

Dnes – z pohledu České republiky – zcela izolovanou oblastí je severní nížinné podhůří Jeseníků a Rychlebských hor. Již z geografické polohy a přirozené spádové orientace do dnešního Polska vyplývá, že zdejší lidová architektura je (či spíše byla) příbuzná se zástavbou navazujících slezských rovin. Sporadicky se zachovaly přízemní, polopatrové a výjimečně i patrové domy, vesměs pozdně klasicistních či eklektických forem. Není bez zajímavosti, že některé výtvarné prvky jsou podobné lidové architektuře oblasti Broumovska.

3.6 Kategorizace památkové hodnoty objektů a sídel

3.6.1 Klasifikace památkové hodnoty objektů lidové architektury

Vyjádření památkové hodnoty jednotlivých objektů (kategorizace či klasifikace) může být vnímáno jako problematické, až nežádoucí. Přesto se bez jednoznačného definování hodnot – zejména pozitivních – v plošném průzkumu nelze obejít. Máme-li vůbec vyhodnotit zástavbu určitého sídla, nebo vytipovat objekty k dokumentování v rámci širšího regionu, je kategorizace nezbytná. Kategorizace tak neznamená nežádoucí selekci historického stavebního fondu – naopak vyjádření hodnoty může být významným argumentem při rozhodování o dalším osudu stavby, zejména staveb bez památkové ochrany. Nemá ani žádnou vazbu na dříve používané hodnotové kategorie kulturních památek.

Jednoznačné objektivní stanovení památkové hodnoty objektů není z mnoha hledisek možné. Kromě individuálního přístupu zpracovatele se zde promítají kritéria podléhající v čase změně – především tzv. hodnota stáří, dále despekt k určitým (zejména mladším a novodobým) stylovým proudům a architektuře 20. století a v neposlední řadě i možnost „přehlédnutí“ hodnotné stavby v případě výraznějších degradujících úprav exteriéru. Při hodnocení je nutné sledovat vyváženost i z hlediska typologického – mezi objekty obytnými, hospodářskými apod. Stanovením kritérií památkového hodnocení se zabývá několik metodických publikací, především pak Principy památkového urbanismu (KUČA – KUČOVÁ 2000, 61–89) a dále metodika plánů ochrany (KUČA – KRATOCHVÍLOVÁ – KUČOVÁ 2012).

Aby bylo možné zajistit vzájemnou kompatibilitu při vyhodnocování terénní dokumentace a různé metodické požadavky si navzájem neprotiřečily, je kategorizace objektů bez ohledu na jejich právní ochranu převzata z uvedených zdrojů. Zde uvedený přehled je jen orientační, bližší informace k jednotlivým hodnotovým kategoriím obsahují citované publikace. S ohledem na situaci lidové architektury a vesnic je pravděpodobné, že všechny kategorie vždy při hodnocení využity nebudou.

3.6.2 Kategorie památkového hodnocení objektů

kategorie A+ (objekty architektonicky a památkově mimořádně hodnotné)

Kategorie **A+** je vyhrazena pro nejvýznamnější, mimořádně architektonicky či památkově hodnotné objekty, které svým významem přesahují hranice regionu. Jedná se o stavby, které často určují regionální charakteristiku lidové architektury. Nemusí se přitom jednat jen o objekty většího stáří nebo výrazně zdobené, ale také o stavby mladší, avšak natolik výrazné a hodnotné, že určují památkový potenciál lokality nebo celého regionu. Předpokládá se, že rozsah degradujících úprav dispozice, interiéru i exteriéru bude v tomto případě jen minimální a bude se jednat o zásahy reverzibilní, tzn. umožňující návrat k předchozímu stavu. Míra

Obr. 85: Dolní Albežice – okres Trutnov, dům čp. 11, vzorová fotografie objektu kategorie A+ (foto J. Pešta, 2011).

Obr. 86: Telecí – okres Svitavy, dům čp. 22, ozorová fotografie objektu kategorie A+ (foto J. Pešta, 2011).

autenticity dochovaných stavebních konstrukcí by měla být vysoká.

Z podstaty vyplývá, že kategorie A+ je výběrová – jedná se o nejcennější z hodnotných objektů. Rozložení objektů hodnotové kategorie A+ nebude v rámci ČR ani jednotlivých regionů rovnoměrné – v některých regionech s bohatě zastoupenou tradiční architekturou (např. Českolipsko) jich může být i několik v jedné vesnici, jinde nemusí být žádný v rozsahu celého okresu.

Objekty kategorie A+ splňují beze zbytku kritéria kulturní památky, i když zdaleka ne vždy jsou za nemovitou kulturní památku prohlášeny (právní ochrana v tomto směru zaostává za skutečnými hodnotami historického stavebního fondu ČR).

kategorie A (objekty architektonicky a památkově hodnotné)

Do kategorie **A** spadají stavby tradiční, individuálně památkově či architektonicky hodnotné, které určují nebo do-
tvářejí charakter lidové architektury regionu. Jde o stavby tvořící památkový potenciál lokality. Stejně jako u kategorie A+ je významným, avšak nikoli jediným kritériem tzv. hodnota stáří. Může se však jednat také o stavby relativně mladšího původu (1. polovina 20. století), které svým architektonickým řešením nebo památkovou hodnotou významně převyšují dobový standard.

Předpokládá se, že stavby kategorie A jsou objekty bez zásadního novodobého narušení; jen výjimečně může jít o stavby s větším rozsahem zásahů (např. do exteriéru), který nepotlačil památkové hodnoty objektu (např. hodnotnou archaickou dispozici).

V případě lidové architektury je nutné při hodnocení sledovat především regionální kontext. Kvalitativní hodnoty lidové architektury nejsou identické v celém rozsahu ČR – v oblastech s méně zachovalou tradiční architekturou (jihovýchodní okolí Prahy, střední Morava) mohou kategorii A nést i objekty, které by v jiných regionech (Kokořínsko) spadaly do kvalitativně nižší kategorie. Analogicky jako v případě kategorie A+ lze předpokládat, že v architektonicky a památkově dochovaných (hodnotných) lokalitách bude zastoupení objektů kategorie A významně vyšší než v ostatních lokalitách (pokud se zde budou vůbec vyskytovat).

Objekty kategorie A splňují kritéria kulturní památky, i když (stejně jako v případě kategorie A+) zdaleka ne vždy jsou za nemovitou kulturní památku prohlášeny.

Obr. 87: Skašov – okres Plzeň-jih), usedlost čp. 51, vzorová fotografie objektu kategorie A (foto J. Pešta, 2008).

Obr. 88: Příkazy – okres Olomouc, dům čp. 24, vzorová fotografie objektu kategorie A (foto J. Pešta, 2012).

kategorie B (objekty urbanisticky hodnotné či historicky významné)

Jedná se o stavby důležité v rámci konkrétní lokality především svými exteriéry, hmotou nebo zapojením do urbanistického kontextu, tedy v podstatě veškerý tradiční stavební fond, který nevykazuje individuální vyšší architektonické hodnoty, ale má historický význam pro urbanistický vývoj sídla. Svým celkovým řešením pozitivně doplňují památkové hodnoty lokality. Obvykle (nikoli bezvýhradně) jde o stavby tzv. *tradiční*,¹³⁾ které však samy o sobě nevykazují takové památkové hodnoty, které by je řadily mezi objekty individuálně hodnotné (kategorie A a A+). Může se jednat o stavby

¹³⁾ Při vědomí rizika použití tohoto termínu – tradiční jsou v podstatě všechny hodnotné stavby.

Obr. 89: Bělč nad Orlicí – okres Hradec Králové, usedlost čp. 25, vzorová fotografie objektu kategorie B (foto J. Pešta, 2011).

mladšího původu, avšak tradiční hmoty s jednoduchými průčelími, příznivě doplňující prostředí lokality, dále o stavby místní regionální formy lidové architektury, avšak s dílčími úpravami, i o běžné stavby hospodářské.

Nepředpokládá se, že stavby kategorie **B** by měly být prohlášeny kulturními památkami, pokud nevykazují jiné hodnoty než architektonické (např. jako rodiště významné osobnosti nebo dějiště historicky významné události). Svým řešením však pozitivně ovlivňují vzhled celé lokality. V zástavbě architektonicky dochovaných vesnic mohou objekty kategorie **B** převládat.

Obr. 90: Rymice – okres Přerov, dům čp. 80, vzorová fotografie objektu kategorie B (foto J. Pešta, 2012).

Obr. 91: Březinka – okres Mladá Boleslav, dům čp. 6, vzorová fotografie objektu kategorie C (foto J. Pešta, 2004).

kategorie C (stavby bez památkové hodnoty, architektonicky neutrální, hmotově nerušící)

Objekty bez individuální architektonické nebo památkové hodnoty, často s výrazně novodobě upravenou fasádou, avšak v hlavních rysech nerušící celkový obraz sídla. Může se jednat i o stavby 2. poloviny 20. století nebo novostavby, hmotově nerušící, anebo situované v takové urbanistické poloze a situaci, že nejsou v přímém kontaktu s historickým prostředím sídla, jeho zástavbou nebo vnějšími pohledovými kvalitami.

kategorie D (stavby hmotově rušivé, stavby rušící svým architektonickým a hmotovým řešením)

Objekty bez individuální architektonické nebo památkové hodnoty, představující v rámci sídla výraznou hmotovou či architektonickou závadu. Rušivá je jak základní hmota a architektonické uspořádání (pokud se dá o architektuře

Obr. 92: Bušanovice – okres Prachatice, novostavba v sousedství památkově hodnotné usedlosti, vzorová fotografie objektu kategorie D (foto J. Pešta, 2013).

vůbec mluvit), tak podoba průčelí, stavebních detailů apod. Nezřídka je rušivé i samo umístění stavby v organismu sídla. Bez výjimky se jedná o stavby 2. poloviny 20. století a novostavby, přičemž nemusí jít vždy o velké objekty (celkové architektonické závady – **D+**), ale i o stavby drobné či poddimenzované (lokální závady, **D**). Za hmotově rušivé naopak nepovažujeme starší objekty hmotově odlišné, z konce 19. století či 1. poloviny 20. století (vily, školy, industriální stavby apod.), které sice měřítkově zpravidla neodpovídají tradiční vesnické zástavbě, ale na druhou stranu představují často architektonicky výrazné dominanty!

kategorie O (stavby ostatní)

Objekty bez individuální architektonické nebo památkové hodnoty, z hlediska charakteru území sídla indiferentní. Jejich existence sama o sobě není závadou – buď proto, že se jedná o stavby skryté, mimo historický kontext (vč. objektů vně historického intravilánu), nebo stavby svým řešením vysloveně nerušící. Stavební řešení je však zpravidla podřadné, takže případný zánik či přestavba nebude znamenat ochuzení hodnoty sídla.

Obr. 93 Skalsko – okres Mladá Boleslav, drobná hospodářská stavba, vzorová fotografie objektu kategorie O (foto J. Pešta, 2007).

3.6.3 Klasifikace památkové hodnoty sídel se soubory lidové architektury

Jednoznačné objektivní stanovení památkové hodnoty sídel se soubory lidové architektury není, stejně jako v případě klasifikace objektů, možné. Opět se zde promítá zejména individuální přístup zpracovatele. Sídla samozřejmě podléhají rychlé změně, takže stanovení hodnoty je v čase relativní. Rychle postupující stavební proměny venkova mohou i velmi dobře zachované lokality změnit na lokality bez památkového významu. Zejména pro potřeby památkové ochrany a cíleného zaměření dalších průzkumů je ale kategorizace opět velmi důležitá.

Nutné je zohlednit nejen kvalitu vybraných soliterních objektů (lidové architektury i slohových staveb), ale především míru dochování, resp. narušení tradičního obrazu vsi, daného běžnou zástavbou, včetně hospodářských staveb. Posuzovat je nutné také vnější pohledy, včetně panoramat, a kvalitu (výjimečnost) a stupeň dochování urbanistické struktury.

Při hodnocení je nutné sledovat vyváženost zejména z hlediska regionálního – památkovou hodnotu sídel lze plošně srovnávat maximálně na úrovni rozsahu kraje, spíše menšího území (okres). Důvodem je již několikrát zmíněná velká

nerovnoměrnost mezi stupněm dochování vesnických sídel v ČR (např. mezi velmi dobře dochovanými sídly severo-českých oblastí Českolipska a Kokořínska, resp. výrazně novodobě pozměněnými sídly jižní Moravy).

Prvním pokusem o hodnocení sídel z hlediska památkové hodnoty plošně na celém území ČR byl v 90. letech 20. století a počátkem 21. století grantový projekt širokého autorského kolektivu „Památková dokumentace vesnických sídel v ČR“.¹⁴⁾ Sledována byla hodnotová kritéria „hodnota urbanistická“, „hodnota architektonická“, „hodnota vnější“ a „celková památková hodnota“. Výsledky byly publikovány zatím pro dva okresy (BUREŠ – ŠTEFANIKOVÁ 2006; BUREŠ – MATUSZKOVÁ 2007).

3.6.4 Kategorie památkového hodnocení sídel

kategorie 1+ (sídla mimořádně architektonicky, urbanisticky a památkově hodnotná)

Kategorie **1+** je vyhrazena pro nejvýznamnější, mimořádně dobře památkově dochovaná sídla, s převažující hodnotnou nebo velmi hodnotnou zástavbou (kategorie A+, A a B), ev. s hodnotnými solitérními památkami slohové architektury, které svým významem přesahují hranice regionu. Historická zástavba by neměla být podstatněji narušena invazí novodobého stavebnictví, ať již v celku či v detailech, včetně parteru a krajinného rámce. Stupeň zachování jednotlivých objektů i míra jejich autenticity dosahuje vysoké úrovně.

Z podstaty vyplývá, že kategorie **1+** je výběrová – jedná se o nejcennější z památkově hodnotných sídel. Rozložení objektů hodnotové kategorie **1+** nebude v rámci ČR ani jednotlivých regionů rovnoměrné (stejně jako v případě klasifikace objektů) – v některých regionech s bohatě zastoupenou tradiční architekturou (např. Soběslavsko-veselská blata) jich může být i několik v těsném sousedství, jinde nemusí být žádné sídlo v rozsahu celého okresu.

Sídla kategorie **1+** splňují kritéria památkové rezervace, bez ohledu na aktuální legislativní ochranu.¹⁵⁾

Obr. 94: Libědice – okres Chomutov, západní část návsi, vzorová fotografie sídla kategorie 1+ (foto J. Pešta, 2006).

¹⁴⁾ Hlavní řešitel P. Bureš.

¹⁵⁾ V praxi tomu tak v mnoha případech není – mezi památkovými rezervacemi chybí velké množství hodnotných vesnic, a naopak za památkové rezervace jsou někdy prohlášeny lokality sporných kvalit.

Obr. 95: Záluží u Vlastiboře – okres Tábor, panorama návsi s kapličkou, ozorová fotografie sídla kategorie 1+ (foto J. Pešta, 2011).

Obr. 96: Horní Dušnice – okres Semily, nenarušená zástavba v horní části vsi, ozorová fotografie sídla kategorie 1+ (foto J. Pešta, 2011).

kategorie 1 (sídla architektonicky, urbanisticky a památkově hodnotná)

Kategorie 1 je vyhrazena pro velmi hodnotná, dobře památkově dochovaná sídla, s bohatě zastoupenou hodnotnou zástavbou (kategorie A+, A a B), ev. s hodnotnými solitérními památkami slohové architektury, případně doplněná architektonicky nerušící neutrální zástavbou (kategorie C). Historická zástavba by neměla být podstatněji narušena invazí novodobého stavebnictví, ať již v celku či v detailech, včetně parteru a krajinného rámce; míra vstupů novodobé zástavby by měla být jen dílčí nebo omezená. Není vždy nutné, aby sama zástavba dosahovala vysokých individuálních hodnot (kategorie A+ a A); v řadě případů se jedná o sídla s převažující zástavbou s hodnotami urbanistickými (kategorie B), avšak se zachovaným celistvým rázem.

Sídla kategorie 1 splňují kritéria památkové zóny nebo i rezervace, bez ohledu na aktuální legislativní ochranu.¹⁶⁾

¹⁶⁾ V případě vesnických památkových zón je nedostatečná reprezentativnost výběru chráněných sídel obdobná nebo ještě větší, jako v případě rezervací (viz pozn. 15).

Obr. 97: Výškov – okres Louny, panorama západní části návsí, vzorová fotografie sídla kategorie 1 (foto J. Pešta, 2006).

Obr. 98: Rostěnice – okres Vyškov, panorama návsí, vzorová fotografie sídla kategorie 1 (foto J. Pešta, 2012).

Obr. 99: Lhota pod Přeloučí – okres Pardubice, panorama návsí, vzorová fotografie sídla kategorie 1 (foto J. Pešta, 2003).

kategorie 2 (sídla urbanisticky a památkově hodnotná)

Kategorie **2** zahrnuje sídla průměrných hodnot. Lze předpokládat, že se jedná především o lokality zachované z urbanistického hlediska. Výskyt hodnotných objektů (kategorie A+ a A) je ojedinělý, převládají stavby kategorie B a C. Míra narušení novodobou stavební činností není velká – jde spíše o lokální negativní zásahy (ojedinělé rušivé novostavby, proluky, úpravy fasád apod.). Přes dílčí narušení tato sídla stále vykazují památkové hodnoty a relativně celistvý ráz, opravňující případné zařazení mezi památkové zóny.

Obr. 100: Rataje – okres Olomouc, panorama návsí, vzorová fotografie sídla kategorie 2 (foto J. Pešta, 2012).

Obr. 101: Krč – okres Písek, severozápadní strana návsi, vzorová fotografie sídla kategorie 3 (foto J. Pešta, 2001).

kategorie 3 (sídla urbanisticky a památkově částečně hodnotná)

Kategorie **3** zahrnuje sídla s dosud částečně dochovanými architektonickými, urbanistickými nebo obecně památkovými hodnotami. Zástavba – až na ojedinělé solitéry (kategorie A+, A a B) – nevykazuje výraznější hodnoty, převládají stavby bez architektonické hodnoty (kategorie C, ev. D). Míra novodobých invazivních úprav je již poměrně vysoká, přesto sídlo vykazuje (zejména v urbanistické rovině nebo v úrovni solitérních objektů) částečné památkové hodnoty. Plošná ochrana nepřipadá v podstatě v úvahu; pokud jsou tato sídla zařazena mezi památkové rezervace či zóny (některé pražské lokality), pak je to dáno jedine historickým kontextem.

Obr. 102: Drnek – okres Kladno, panorama návsi, vzorová fotografie sídla kategorie 3 (foto J. Pešta, 2013).

*Obr. 103: Sedlice
– okres Příbram,
jádro vsi, vzorová
fotografie sídla
kategorie 4
(foto J. Pešta,
2014).*

kategorie 4 (sídla bez architektonických, urbanistických či památkových hodnot)

Kategorie 4 reprezentuje sídla bez architektonických, urbanistických či památkových hodnot. Jde většinou o takové lokality, které byly novodobým vývojem zcela negativně pozměněny, takže z historické zástavby zůstávají nanejvýše nesouvislé fragmenty, obvykle v podobě jednotlivých staveb bez historického kontextu. Mohou sem být zařazena i taková sídla, jejichž zástavba postrádá individuální památkové hodnoty (objekty kategorie C). Jakákoli plošná památková ochrana v podstatě nepřipadá v úvahu.

4. Typy plošného průzkumu lidové architektury a vesnických sídel

4.1 Úvod – základní přehled

Z hlediska podrobnosti zpracování, tematického zaměření průzkumu a rozsahu řešeného území nebo sídelního celku lze rozlišit řadu typů (stupňů) průzkumu. Podrobnost je vyjádřena způsobem záznamu a volbou mapového měřítká s přiměřenou grafickou legendou, navrženou tak, aby byla pro dané měřítko přehledná a vyjadřovala maximum informací.

Každý z typů (stupňů) průzkumu má svá specifika terénní práce i zpracování výsledného elaborátu.

Přehled typů (stupňů) plošného průzkumu lidové architektury a venkovských sídel ukazuje tabulka na následující straně.

4.2 Inventární průzkumy

Inventární (též inventarizační) průzkumy jsou zaměřeny na dokumentaci velkých a středně velkých územních celků, nejčastěji v rozsahu územně správní jednotky. Z jejich podstaty vyplývá, že podrobnost může být jen omezená. Dokumentují se vybrané stavby, jež splňují parametry hodnotných objektů lidové architektury, zachované bez větších novodobých zásahů.

4.2.1 Inventární průzkum velkého územního celku

4.2.1.1 základní údaje

stupeň průzkumu: inventarizace (tzn. získání základního přehledu o památkových hodnotách území v rozsahu velkého územního celku – např. v rozsahu kraje)

podrobnost: nejvýznamnější objekty lidové architektury (kategorie **A+**; ev. **A+** a **A** – viz kapitola 3.6.2)

zaměření: památková hodnota; orientačně stavebněhistorické vyhodnocení

Smyslem *inventárního průzkumu velkého územního celku* je získání základního komplexního přehledu o lidové architektuře (ev. venkovských sídlech) na rozlehlém území – např. v kraji nebo jinak vymezeném území. Oproti podrobnějším formám dokumentace je zde zásadní rozdíl v tom, že průzkum sleduje jen pozitivní a nikoli negativní hodnoty – dokumentujeme tedy jediné památkově hodnotnou historickou zástavbu, a to jen vybrané nejkvalitnější objekty – individuálně hodnotné (kategorie **A+** a **A** – viz kapitola 3.6.2). Dokumentace může z podstaty zachytit pouze nejvýznamnější objekty. Podrobnost může být samozřejmě jen omezená, podle velikosti řešeného území.

Výstupem tak mohou být jen stručné textové popisy jednotlivých staveb, ev. soupisy dalších objektů lidové architektury. Popisy mohou být uspořádané do podoby jednoduchých katalogových (databázových) listů, nebo mohou mít podobu stručné textové zprávy. Každá lokalita (vesnice, městečko) by měla mít dále zpracovaný stručný přehled historie a souhrnné památkové hodnocení, a to buď formou kontinuálního textu, nebo heslovitých záznamů (možná je opět tabulková nebo databázová forma). Přílohou by měla být fotodokumentace současného stavu (základní fotografie) a dále mapová dokumentace v měřítku odpovídajícím řešenému území. Mapy mohou mít měřítko 1 : 50 000 až 1 : 10 000 s bodovým zákresem jednotlivých objektů (grafické symboly). Možné je i vyjádření ve výřezových mapách v podrobnějším měřítku.

Přehled typů (stupňů) plošného průzkumu lidové architektury a venkovských sídel

typ průzkumu	územní rozsah	stupeň průzkumu	podrobnost	textová část dokumentace	mapová část dokumentace	fotodokumentace a další grafická dokumentace	příklady
inventární průzkum	velký územní celek (např. kraj)	inventarizace	nejvýznamnější objekty lidové architektury (kategorie A+ a A)	stručné textové popisy jednotlivých staveb, ev. soupisy dalších objektů lidové architektury	mapy 1 : 50 000 až 1 : 10 000 s bodovým záznamem jednotlivých objektů (grafické symboly)	základní fotodokumentace jednotlivých objektů (cca 1–3 fotografie na objekt)	inventární průzkum lidové architektury v rámci jednoho kraje
	středně velký územní celek (např. okres, obvod obce s rozšířenou působností nebo velkoplošně chráněné území přírody)	inventarizace	zachované objekty lidové architektury a venkovského stavitelství, pokud možno všechny do roku 1945 (kategorie A+, A a B)	jednotlivé textové či databázové karty pro jednotlivé objekty, podrobnost se řídí významem a stupněm dochování stavby	mapy 1 : 5 000 s grafickým vyznačením objektů (měřítko většinou umožňuje lokalizaci více staveb v rámci jedné usedlosti)	základní fotodokumentace jednotlivých objektů, včetně jejich detailů (cca 1–10 fotografií na objekt)	inventární průzkum lidové architektury v rámci jednoho okresu, CHKO nebo Národního parku
	velký nebo středně velký územní celek	památková klasifikace sídel	památková hodnota sídel jako celku	stručná charakteristika sídel a jejich zástavby	mapy 1 : 50 000 a větší	základní fotodokumentace sídel	základní přehled památkové hodnoty sídel
sídelní průzkum – pasport	sídlo (vesnice, městečko)	stavebněhistorický průzkum sídla	veškerá zástavba intravilánu sídla v půdorysném rozsahu do roku 1945 ¹⁷⁾	shrnutí stavebního a urbanistického vývoje sídla; podrobné textové či databázové karty k jednotlivým objektům, shrnující údaje stavebněhistorické, s možným zařazením údajů o památkové hodnotě, závadách, případně orientačních regulativů	1 : 2 000 až 1 : 500 dle rozsahu sídla a hustoty zástavby, s barevnou či černobílou legendou stavebněhistorického průzkumu	podrobná fotodokumentace všech objektů v rozsahu dle jejich významu, včetně interiérů (jsou-li přístupné); základní historická ikonografie (vyobrazení, fotografie a pohlednice; mapy a plány); ve výjimečných případech i zaměření klíčových objektů	průzkum konkrétní vesnice
		památkový průzkum sídla			1 : 2 000 až 1 : 500 dle rozsahu sídla a hustoty zástavby, s barevnou či černobílou legendou průzkumu památkových hodnot		
tematický průzkum	velké a středně velké územní celky (např. kraj, okres, obvod obce s rozšířenou působností nebo velkoplošně chráněné území)	typologický	dle rozsahu a podrobnosti	základní textová či databázová karta	mapová dokumentace v měřítku dle územního rozsahu a podrobnosti (1 : 50 000 až 1 : 5 000)	fotodokumentace v rozsahu dle zaměření průzkumu; základní historická ikonografie (vyobrazení, fotografie a pohlednice; mapy a plány); ve výjimečných případech i zaměření klíčových objektů	zjišťovací průzkum konkrétního typu stavby na určitém území (např. roubené sýpky s povalovou klenbou; dům s podstávkou; stavby určitého stavitele; stavby s konkrétním typem štukové výzdoby apod.)
		konstrukční					
		architektonický, výtvarný apod.					

17) Ve výjimečných odůvodněných případech i v jiném rozsahu, např. pokud hodnotíme sídlo v krajině jako celek.

ku (1 : 5 000) u vybraných sídel, a to buď bodovými symboly, nebo zákresem skutečného půdorysu (v GIS polygony, linie).

4.2.1.2 metoda průzkumu

K získání potřebných informací je nezbytně nutná znalost terénu v rozsahu celého dokumentovaného území – tzn. intravilánů sídel ve stavu k roku 1945 (ev. dle potřeby k jiné vztažné časové hranici). Kromě intravilánů je třeba věnovat pozornost i samotám, u nichž je předpoklad existence historické stavební struktury (zejména mlýny, pasekářské osídlení apod.).

Během terénního průzkumu se dokumentují všechny individuálně hodnotné objekty (kategorie A+ a A), a to na základě zevrubné prohlídky exteriéru. Výběr objektů je nutně subjektivní a má (a vždy bude mít) rizika osobních preferencí zpracovatele. Je však žádoucí, aby se tato rizika subjektivního výběru minimalizovala, např. kolektivním posuzováním apod. Dokumentují se výhradně stavby lidové architektury (usedlosti, samostatné stavby – domy, hospodářské objekty, brány apod.), ev. drobná architektura vykazující rysy lidové architektury dle definic v kapitole 3.2.1, zejména sakrální objekty (kaple, výklenkové kapličky, poklony, Boží muka, zvoničky apod.) a drobné technické stavby (studánky, nádrže na vodu apod.). Je třeba zajistit, aby byla všem objektům ve sledovaném území věnována přiměřená pozornost. Objekty se v terénu dokumentují fotograficky a textovým záznamem, ev. za pomoci dalších médií.¹⁸⁾

Kromě objektů samotných je v rámci inventárního průzkumu žádoucí sledovat i projevy nehmotného dědictví, vážící se k lidové architektuře – zejména pak místní názvosloví a terminologii týkající se domu, hospodářských staveb, konstrukčních prvků i vesnice obecně. Dokumentaci lze provádět formou cíleného sběru informací, jak je běžné v etnografické praxi.

4.2.1.3 výstup – výsledný elaborát

Elaborát inventárního průzkumu velkého územního celku by se měl skládat ze tří částí:

A. textová část (databáze objektů)

Při textovém zápisu, ať již ve formě databáze, katalogových listů, tabulky nebo textové zprávy, je třeba uvádět ke každému objektu následující informace:

1. identifikační údaje objektu: číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.), číslo parcelní, identifikátor IDOB_PG nebo přírůstkové číslo (PRIR_C), tedy jeden ze základních prostorových identifikátorů IISPP a / nebo zeměpisné souřadnice, poloha v rámci sídla, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek¹⁹⁾
2. stručná charakteristika objektu (druh objektu, v případě obytného stavení dispoziční typ, příslušnost k regionálním formám lidové architektury, základní konstrukční a výtvarné řešení)
3. odhad datace (časová / slohová perioda – viz kapitola 3.3)
4. památková hodnota objektu (shrnutí vyjádřené do jedné věty, případně vypsané mimořádně hodnotné detaily či dílčí závady)
5. autorizace záznamu (zpracovatel, datum, k němuž je záznam aktuální)

Vzor možné podoby katalogového listu objektu – viz Přílohy, č. 1.

Vždy je třeba postupovat maximálně stručně a výstižně, záznamy postačí heslovité. Je žádoucí přehledné řazení podle jednotlivých lokalit.

Každé lokalitě by měla být předřazena stručná charakteristika, zpracovaná buď formou karty se souvislým textem databázového záznamu, nebo formou heslovitého popisu.

¹⁸⁾ K metodám průzkumu podrobněji viz kapitola 5.1.

¹⁹⁾ K identifikaci podrobně viz kapitola 5.2.

Záznam by měl obsahovat minimálně tyto údaje:

1. identifikační údaje lokality (název, obec, katastrální území, kód CZ_RETRO)
2. stručné historické údaje (první doložená zmínka, další údaje důležité pro dějiny lokality)
3. památkové hodnocení lokality, shrnuté do podoby stručné, ale maximálně výstižné kapitoly

Vzor možné podoby katalogového listu lokality – viz Přílohy, č. 2.

B. fotodokumentace

Tištěné fotografie exteriérů v dostatečné velikosti a rozlišení (min 13x18 cm), pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením, cca 1–3 ks od jednoho objektu (celek, ev. detail). Fotodokumentaci je možné vložit do databáze jako přílohu, při adjustaci je vhodné zařazení ihned za textovou část dokumentu. Náhledovou fotografii v menší velikosti je možné vložit do databáze nebo tabulky, ev. přímo do textu.

C. mapová dokumentace

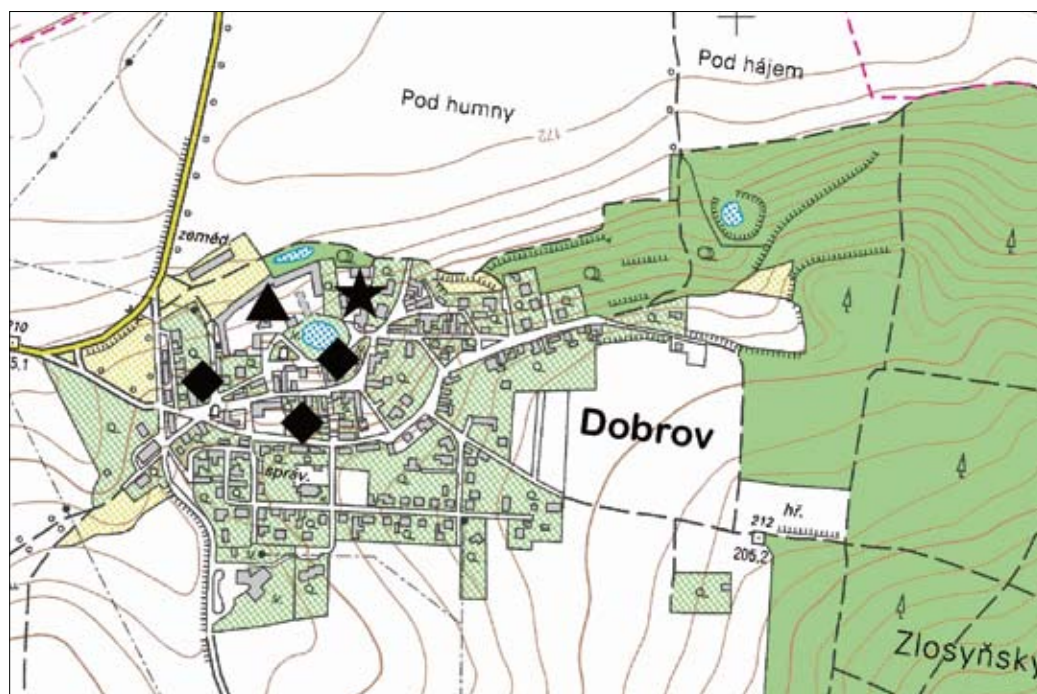
Tištěná mapa na podkladu základní mapy ČR v měřítku 1 : 50 000 až 1 : 10 000. Vzhledem k měřítku je nutné používat výhradně jednoduché bodové grafické symboly pro objekty, resp. jejich areály. Kromě celkové mapy je možné využít náhledový výřez, zařazený přímo do karty objektu, nebo do tabulky.

Doporučená základní legenda grafických symbolů (měřítko 1 : 50 000):

- ★ zvláště významné stavby (areály) lidové architektury (kategorie **A+** – viz kapitola 3.6.2)

Doporučená základní legenda grafických symbolů (měřítko 1 : 25 000 a větší):

- ★ zvláště významné stavby (areály) lidové architektury (kategorie **A+** – viz kapitola 3.6.2)
- ◆ významné stavby lidové architektury (kategorie **A** – viz kapitola 3.6.2)
- ▲ ostatní významné historické objekty (feudální sídla, sakrální stavby, veřejné stavby apod.)

Příklad mapy inventárního průzkumu velkého územního celku v měřítku 1 : 10 000 (podklad ©ČÚZK, zpracoval autor)

4.2.2 Inventární průzkum středně velkého územního celku

4.2.2.1 základní údaje

- stupeň průzkumu:** inventarizace (tzn. získání základního přehledu o památkových hodnotách území v rozsahu středně velkého územního celku – např. v rozsahu okresu nebo správního celku ORP, CHKO apod.)
- podrobnost:** objekty lidové architektury a venkovského stavitelství, pokud možno všechny do roku 1945 (podrobně stavby individuálně hodnotné (kategorie **A+** a **A** – viz kapitola 3); orientačně ostatní tradiční stavby venkovského stavitelství (kategorie **B** – viz kapitola 3.6.2)
- zaměření:** památková hodnota; základní stavebněhistorické vyhodnocení

Smyslem *inventárního průzkumu středně velkého územního celku* je získání základního komplexního přehledu o lidové architektuře na středně velkém, jednoznačně vymezeném území – např. v okresu, území obvodu obce s rozšířenou působností (ORP) nebo na velkoplošném přírodním chráněném území (CHKO, NP apod.). Dokumentace by měla zachytit všechny zachované objekty lidové architektury a venkovského stavitelství, pokud možno až do roku 1945. S ohledem na jejich hodnotu je možné věnovat zvýšenou pozornost stavbám individuálně hodnotným (kategorie **A+** a **A**, viz kapitola 3.6.2), zatímco stavby nižší individuální hodnoty, důležité především z urbanistického hlediska (kategorie **B** – viz kapitola 3.6.2), by měly být zmíněny alespoň orientačně.

Podrobnost zpracování může být i v případě hodnotných objektů samozřejmě jen omezená (zpravidla např. nelze posuzovat interiéry objektů), avšak nemělo by dojít k vynechání některé hodnotné či tradiční stavby (snažíme se tedy dokumentovat v podstatě všechny starší objekty v řešeném území).

Výstupem jsou textové či databázové karty pro jednotlivé objekty, podrobnost záznamu se řídí významem a stupněm dochování stavby. Každá lokalita (vesnice, městečko) by měla mít dále zpracovaný stručný přehled historie, stavebního vývoje, stavebního fondu a především souhrnné památkové hodnocení, a to buď formou kontinuálního textu, nebo heslovitých záznamů (možná je opět tabulková nebo databázová forma).

Přílohou by měla být fotodokumentace současného stavu, v rozsahu odpovídajícím kvalitě konkrétní stavby (není-li součástí databázových listů) a dále mapová dokumentace v měřítku odpovídajícím řešenému území. Používají se většinou mapy v měřítku 1 : 5 000 (podklad tzv. SMO – státní mapa odvozená) s grafickým vyznačením objektů. Toto měřítko většinou již umožňuje lokalizaci více staveb v rámci jedné usedlosti. Rovněž v mapách je vhodné rozlišovat stavby do dvou hodnotových kategorií na zvláště významné stavby lidové architektury (kategorie **A+** a **A**) a ostatní tradiční stavby, důležité především z urbanistického hlediska (kategorie **B**); samostatnou grafickou značku by měly mít drobné stavby. V případě, že se na řešeném území nachází i jiný významný historický nebo památkový objekt (sakrální stavba, feudální sídlo, vrchnostenský hospodářský dvůr, škola apod.), je možné tento objekt zaznamenat v mapě. Pro tento objekt se ovšem nebude zpracovávat samostatný databázový list nebo karta; objekt by měl být zmíněn jen v souhrnném textu věnovaném lokalitě.

4.2.2.2 metoda průzkumu

Stejně jako v případě *inventárního průzkumu velkého územního celku*, je nezbytně nutná znalost terénu v rozsahu celého dokumentovaného území – tzn. intravilánů sídel ve stavu k roku 1945 (ev. dle potřeby k jiné vztažné časové hranici). Kromě intravilánů je třeba věnovat pozornost i samotám, u nichž je předpoklad existence historické stavební struktury (zejména mlýny, pasekářské osídlení apod.).

Během terénního průzkumu se dokumentují všechny individuálně hodnotné objekty, a to na základě zevrubné prohlídky exteriéru, ve vybraných objektech pak pokud možno též interiéru. Realisticky je ale třeba předpokládat, že interiéry většiny staveb zůstanou pro dokumentátora nepřístupné.

Výběr objektů by již neměl záležet jen na subjektivním hodnocení zpracovatele, neboť by měla být alespoň orientačně dokumentována veškerá zachovaná starší zástavba (kategorie **A+**, **A** a **B**), tzn. objekty bez výraznějších novodobých zásahů do vnějšího vzhledu či dispozice (pokud je možné zásahy do dispozice posoudit).

Dokumentují se výhradně stavby lidové architektury (usedlosti, samostatné stavby – domy, hospodářské objekty, brány apod.), ev. drobná architektura vykazující rysy lidové architektury dle definic v kapitole 3.2.1, zejména sakrální objekty (kaple, výklenkové kapličky, poklony, Boží muka, zvoničky apod.) a drobné technické stavby (studánky, nádrže na vodu apod.). Je třeba zajistit, aby byla všem objektům ve sledovaném území věnována přiměřená pozornost. Objekty se v terénu dokumentují fotograficky a textovým záznamem, ev. za pomoci dalších médií.²⁰⁾

Kromě objektů samotných je v rámci inventárního průzkumu žádoucí sledovat i projevy nehmotného dědictví, vážíci se k lidové architektuře – zejména pak místní názvosloví a terminologii, týkající se domu, hospodářských staveb, konstrukčních prvků i vesnice obecně. Dokumentaci lze provádět formou cíleného sběru informací, jak je běžné v etnografické praxi.

4.2.2.3 výstup – výsledný elaborát

Elaborát inventárního průzkumu středně velkého územního celku by se měl skládat ze tří částí:

A. textová část (databáze objektů)

Při textovém zápisu, ať již ve formě databáze, katalogových listů, tabulky nebo textové zprávy, je třeba uvádět ke každému objektu následující informace:

1. identifikační údaje objektu (číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.), číslo parcelní, identifikátor IDOB_PG nebo přírůstkové číslo (PRIR_C) a/nebo zeměpisné souřadnice, poloha v rámci sídla, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek). Je velmi žádoucí, aby všichni zpracovatelé používali k identifikaci především Integrovaný informační systém památkové péče (IISPP).²¹⁾
2. stručná charakteristika objektu (druh objektu, v případě obytného stavení dispoziční typ, příslušnost k regionálním formám lidové architektury, dále pak souhrnný stručný popis ve struktuře od celku k detailům, od dispozice k vnějšku, včetně konstrukčního a výtvarného řešení)
3. odhad datace (časová / slohová perioda – viz kapitola 3.3; rámcové časové zařazení)
4. památková hodnota objektu (shrnutí vyjádřené do jedné věty nebo odstavce, případně mimořádně hodnotné detaily či dílčí závady). V tabulce může být také samostatné pole pro uvedení kategorie (A+, A, B, atd. – viz kapitola 3.6.2).
5. památková ochrana (ev. doporučení k památkové ochraně)
6. volitelně základní doporučení k případné budoucí opravě nebo rehabilitaci objektu
7. autorizace záznamu (zpracovatel, datum, k němuž je záznam aktuální)

Vzor možné podoby katalogového listu – viz Přílohy, č. 3.

V případě areálů o více objektech (např. usedlost, skládající se z domu, brány a sýpky) je vhodné do jediného záznamu zahrnout celou usedlost a v rámci charakteristiky pak rozepsat jednotlivé objekty. Vždy je třeba postupovat maximálně stručně a výstižně, záznamy postačí heslovité. Je žádoucí přehledné řazení podle jednotlivých lokalit.

Každé lokalitě by měla být předřazena stručná charakteristika, zpracovaná buď formou karty se souvislým textem databázového záznamu, nebo heslovitého popisu. Záznam by měl obsahovat minimálně tyto údaje:

1. identifikační údaje lokality (název, obec, katastrální území). Lze uvádět kód CZ (kód sídla) systému CZ_RETRO, který je rovněž nedílnou součástí Integrovaného systému památkové péče (IISPP) a lze jej zjistit podobně jako IDOB_PG.
2. stručné historické údaje (první doložená zmínka, údaje historických katastrů – zejména Berní ruly, další údaje důležité pro dějiny lokality)

²⁰⁾ K metodám průzkumu podrobněji viz kapitola 5.1.

²¹⁾ K identifikaci podrobně viz kapitola 5.2.

3. základní urbanistický dispoziční typ lokality, odhad jeho stáří
4. základní přehled o stavebním vývoji lokality
5. základní přehled o dochovaném historickém stavebním fondu lokality vč. ostatních významných staveb (sakraální, feudální a veřejné stavby, technické objekty, hospodářské dvory apod.)
6. památkové hodnocení lokality (souhrnné hodnoty urbanistické struktury a zástavby, včetně dominantních staveb slohových, případná narušení), shrnuté do podoby stručné, ale maximálně výstižné kapitoly

Vzor možné podoby katalogového listu – viz Přílohy, č. 4.

B. fotodokumentace

Tištěné fotografie exteriérů v dostatečném rozlišení (min 13x18 cm, rozlišení 300DPI), pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením, cca 1–10 ks od jednoho objektu (u významnějších staveb – kategorie **A+** a **A** celek z různých směrů, ev. detaily; u kategorie **B** celek). Fotodokumentaci je možné vložit do databáze jako přílohu, při adjustaci je vhodné zařazení ihned za textovou část dokumentu. Náhledovou fotografii v menší velikosti je možné vložit do databáze nebo tabulky, ev. přímo do textu.

C. mapová dokumentace

Tištěná mapa na podkladu tzv. Státní mapy odvozené (SMO) v měřítku 1 : 5 000; výjimečně až do měřítka katastrální mapy (1 : 2 880, ev. 1 : 2 500). Vzhledem k měřítku je možné používat zákres schematizovaného skutečného půdorysu stavby – pro stavební objekty plošný zákres buď vybarvenou plochou, nebo obrysovou čarou (v GIS polygon), pro liniové objekty (ohrazení, zdi apod.) čarou (v GIS linie) a pro drobné objekty (studna, holubník apod.) značkou – grafickým symbolem (v GIS body). Alternativně lze používat jednotné grafické značky pro konkrétní typy objektů. V současné době probíhá tvorba systému mapových značek typů staveb pro Integrovaný informační systém památkové péče (IISPP), jejichž autorem je Ing. arch. Karel Kuča.

Záznam objektů může být proveden ve třech hodnotových kategoriích, odlišených barevně nebo graficky (kategorie **A+** a **A**; resp. kategorie **B**); samostatně mohou být případně zaznamenány ostatní důležité stavby či areály (sakraální stavba, feudální sídlo, vrchnostenský hospodářský dvůr, škola, technický či industriální objekt apod.). Záznam dalších kategorií objektů (C, D, O) se vzhledem k měřítku nepředpokládá. V případě, že je stavba poškozená nebo neúplná (zřícenina, torzální, zanikající), lze využít doplňkového symbolu nebo textové zkratky („torz.“ apod.).

Záznam objektů v mapové dokumentaci nesleduje jejich legislativní ochranu. V případě, že považujeme za žádoucí zaznamenat stav ochrany (kulturní památky, zrušené či navržené kulturní památky, objekty doporučené k ochraně apod.), pak je nutné provést zákres do samostatné tematické mapy.

Kromě celkové mapy je možné využít náhledový výřez mapy pro konkrétní objekt či areál, zařazený přímo do karty objektu nebo do tabulky.

Doporučená základní legenda mapy inventárního průzkumu (měřítko 1 : 5 000, 1 : 2 880, 1 : 2 500):

Legenda je navržena tak, aby ji bylo možné využít jak v černobílé podobě (umožňující nenáročné kopírování a tisk pro pracovní potřeby), tak v plnohodnotném barevném provedení

<i>černobílá legenda</i>	<i>barevná legenda</i>	
		nejvýznamnější stavby lidové architektury (kategorie A+ – viz kapitola 3.6.2)
		nejvýznamnější liniové stavby lidové architektury (brány, ohrazení)
		významné stavby lidové architektury (kategorie A – viz kapitola 3.6.2)
		významné liniové stavby lidové architektury (brány, ohrazení)
		ostatní stavby lidové architektury; tradiční objekty (kategorie B – viz kapitola 3.6.2)
		ostatní liniové stavby (brány, ohrazení)
		drobné objekty (bodové) – barva podle hodnotové kategorie
		ostatní významné historické objekty (feudální sídla, sakrální stavby, veřejné stavby, technické a industriální stavby apod.)

Doporučená legenda typů staveb pro mapy inventárního průzkumu (měřítko 1 : 5 000, 1 : 2 880, 1 : 2 500):

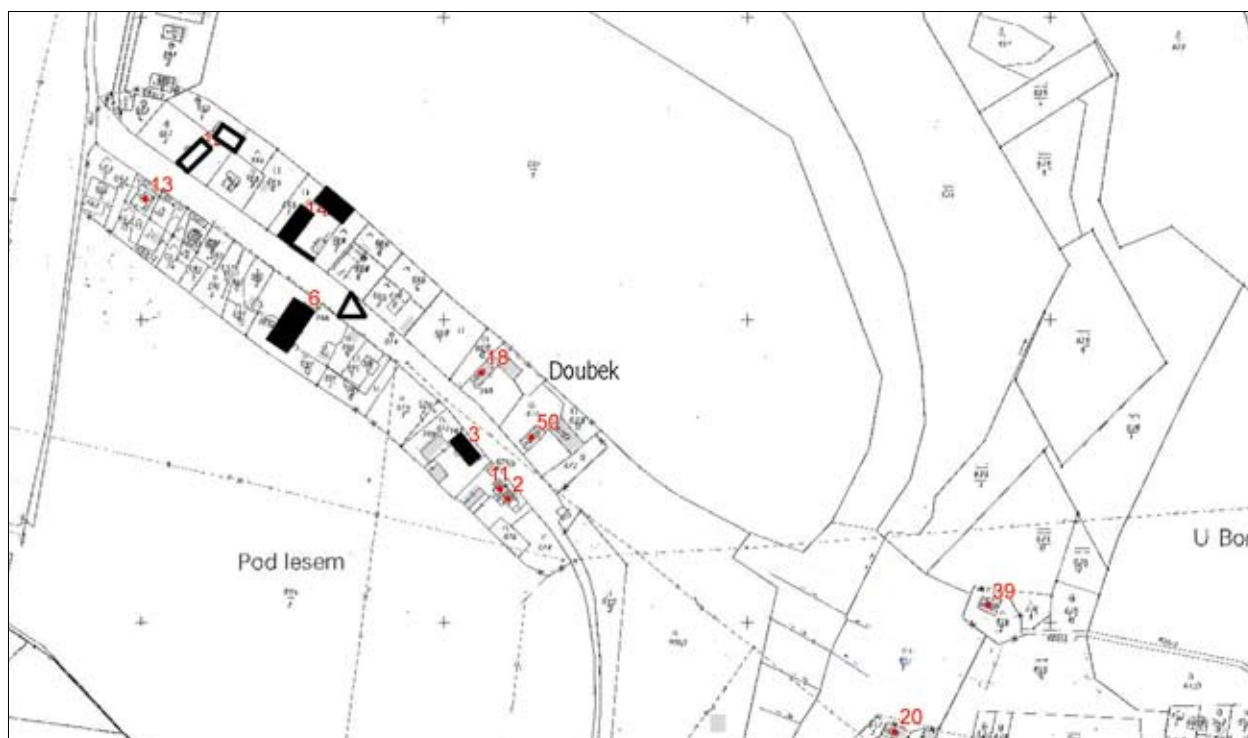
Legenda ukazuje vybrané mapové značky typů staveb (autor © Ing. arch. Karel Kuča), navržené pro potřeby IISPP. Mapové značky lze užít buď přímo pro označení jednotlivých objektů (zejména měřítko 1 : 5 000) v barevnosti odpovídající hodnotě staveb (viz výše), nebo jako doplňkový (černobílý) symbol.²²⁾

	usedlost		jiná hospodářská stavba		holubník
	venkovský dům, chalupa		skalní obydlí		vinný sklep, lisovna
	stodola		sklípek		brána kulisová
	sýpka		kovárna		

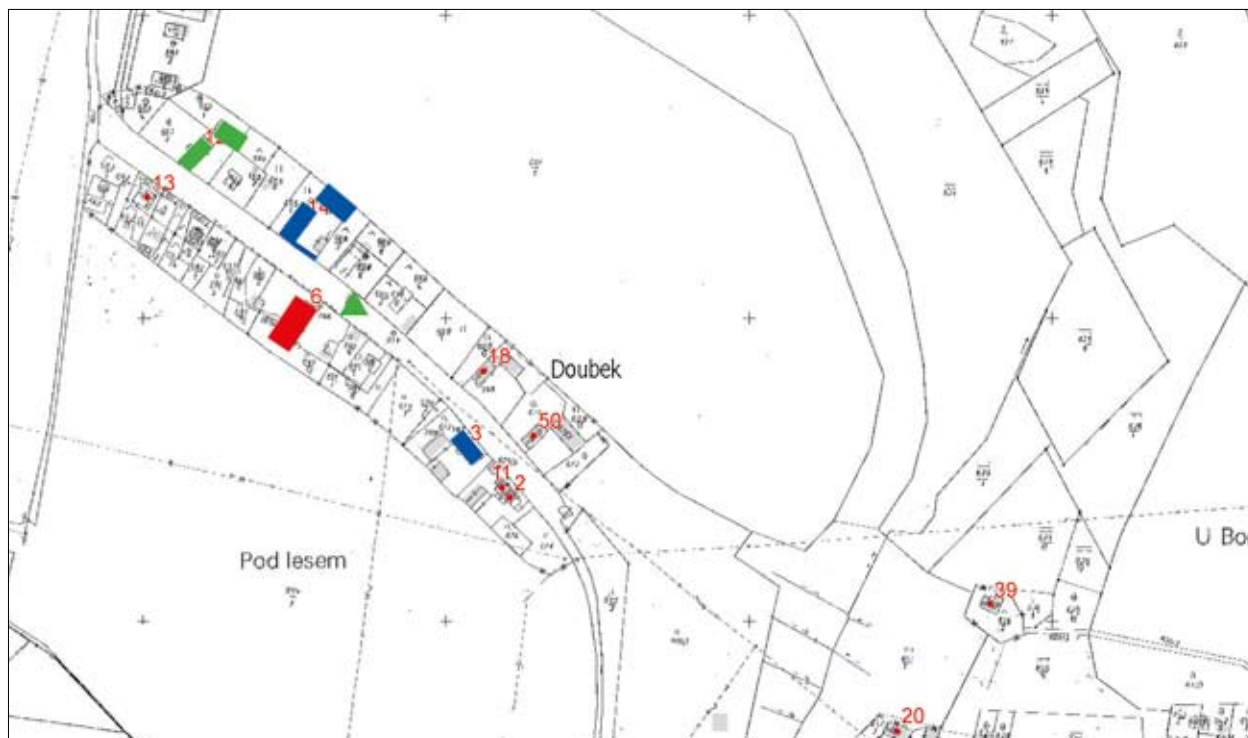
Mapové značky ostatních typů staveb (sakrální, feudální, výrobní a další stavby) budou rovněž k dispozici pro IISPP.²³⁾

²²⁾ Mapové značky budou převedeny z důvodu aplikace v mapových projektech IISPP do podoby fontů. V podobě fontu by měly být dále k dispozici i pro aplikace CAD a GIS, v nichž mohou být data průzkumů zpracována.

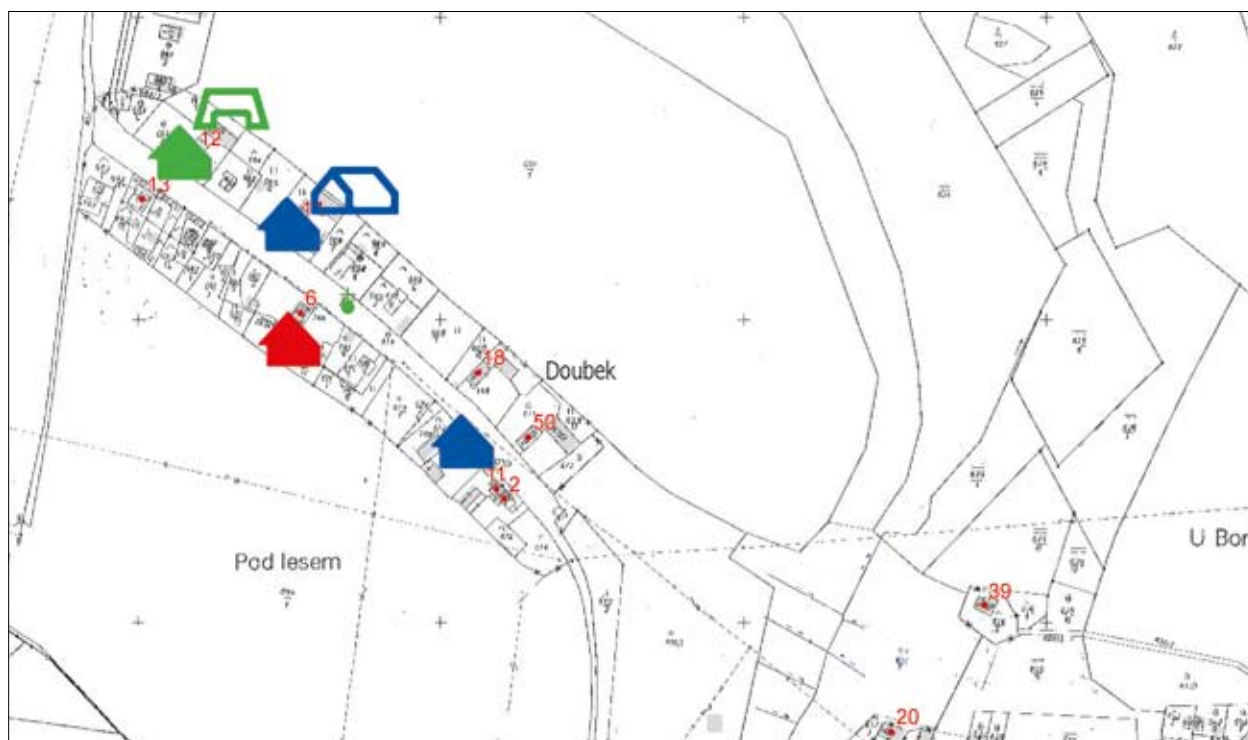
²³⁾ K IISPP podrobněji viz kapitola 5.2.

Příklad mapy inventárního průzkumu středně velkého územního celku, pro měřítko 1:5 000 – 1:2 500, černobílá verze.

Příklad mapy inventárního průzkumu středně velkého územního celku, pro měřítko 1:5 000 – 1:2 500, barevná verze.

Příklad mapy inventárního průzkumu středně velkého územního celku, s mapovými značkami IISPP, pro měřítko 1 : 5 000 – 1 : 2 500, barevná verze.

4.2.3 Památková klasifikace (hodnocení) sídel

4.2.3.1 základní údaje

stupeň průzkumu: památková klasifikace sídel (tzn. získání základního přehledu o památkových hodnotách sídel v rozsahu velkého nebo středně velkého územního celku – např. v rozsahu kraje)

podrobnost: jednotlivé lokality (vesnice)

zaměření: památková hodnota sídel

Zvláštní variantou inventárního průzkumu velkého nebo středně velkého územního celku může být klasifikace sídel podle jejich památkové hodnoty. Každému sídlu je přiřazena kategorie **1+** až **4**, shodně s návrhem K. Kibice ze 70. let 20. století pro městská sídla.²⁴⁾ Sledovaná kritéria přitom mohou být podobná návrhu P. Bureše v rámci projektu Památková dokumentace vesnických sídel v ČR. Hodnotí se vnější obraz sídla (vnější pohledy, vazby na krajinu, panoramatické hodnoty), urbanistická struktura sídla (kvalita původní urbanistické struktury, míra dochování / narušení půdorysu vsi novodobými zásahy), kvalita historického stavebního fondu (hodnota dochované architektury, vč. staveb slohových a dominantních, míra zachování a autenticity tradiční zástavby, míra poškození novodobými stavebními zásahy po roce 1945). Hodnocení sídel může pomoci při výběru lokalit ke zpracování podrobnější průzkumové dokumentace (pasportizace – viz kapitola 4.3), ev. k výběru lokalit pro plošnou památkovou ochranu. Je však třeba upozornit na to, že hodnocení může být dalším posunem názorů v památkové péči relativizováno. Dalším rizikem je nemožnost

²⁴⁾ KIBIC 1973.

dosáhnout jednotné klasifikace na větším území než v rozsahu okresu či kraje – jednoduše proto, že kvalitu sídel nelze měřitelnými parametry sledovat, jejich podoba je v rámci ČR nesouměřitelná a do hodnocení se opět nutně promítne odbornost a osobní preference zpracovatele.

4.2.3.2 výstup – výsledný elaborát

Základním výstupem v případě památkové klasifikace sídel je tematická mapa. Tak jako v případě ostatních stupňů inventárního průzkumu by se měla dokumentace skládat z textové nebo databázové části, fotodokumentace a mapové dokumentace:

A. textová část (databáze lokalit)

Při textovém zápisu, ať již ve formě databáze, katalogových listů, tabulky nebo textové zprávy, je třeba uvádět ke každému objektu následující informace:

1. identifikační údaje lokality (název, obec, katastrální území, kód CZ_RETRO)
2. stručné historické údaje (první doložená zmínka, údaje historických katastrů – zejména Berní ruly, další údaje důležité pro dějiny lokality)
3. základní urbanistický dispoziční typ lokality, odhad jeho stáří (viz kapitola 3.2.2)
4. základní přehled o stavebním vývoji lokality
5. základní přehled o dochovaném historickém stavebním fondu lokality (lidová architektura a ostatní tradiční stavby), ostatní významné stavby (sakrační, feudální a veřejné stavby, technické objekty, hospodářské dvory apod.)
6. souhrnné památkové hodnocení lokality (hodnoty vnější pohledové a panoramatické, souhrnné hodnoty urbanistické struktury a zástavby, včetně dominantních staveb slohových, případná narušení), shrnuté do podoby stručné, ale maximálně výstižné kapitoly
7. památková klasifikace lokality
8. volitelně základní doporučení k rehabilitaci lokality
9. autorizace záznamu (zpracovatel, datum, k němuž je záznam aktuální)

Vzor možné podoby katalogového listu – viz Přílohy, č. 4

B. fotodokumentace

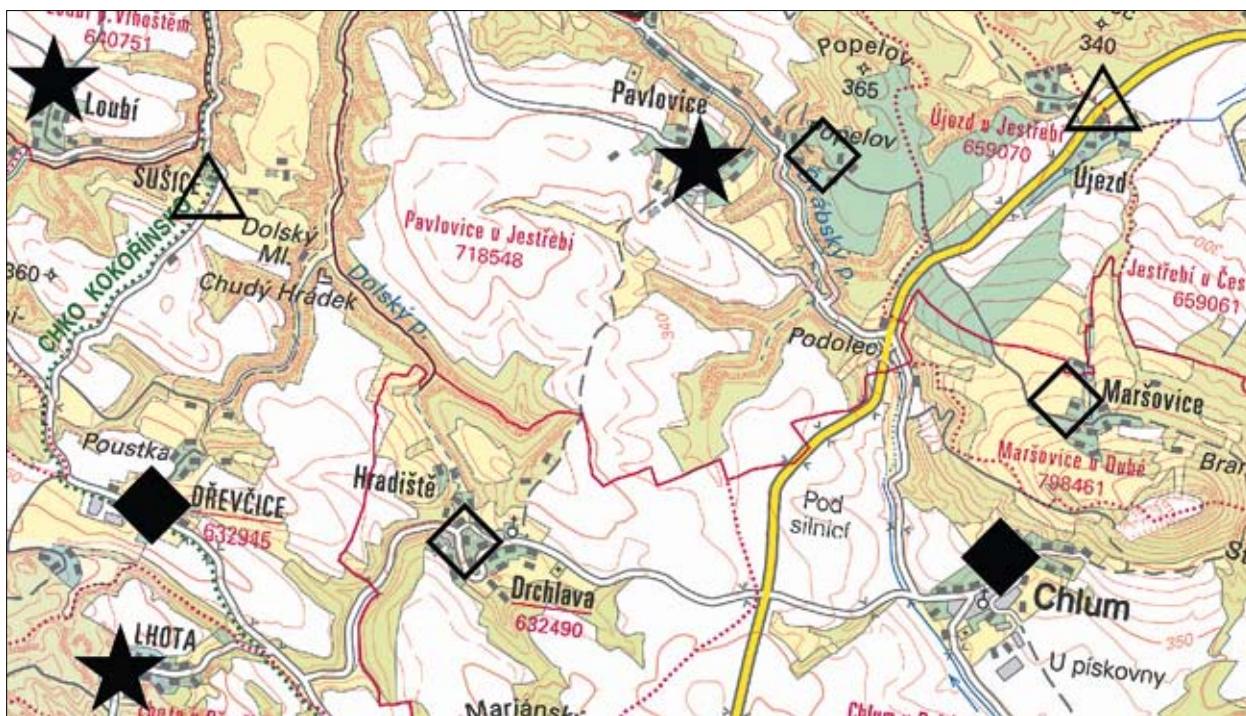
Tištěné fotografie celkových pohledů (vnější pohledy, panoramata, urbanistické interiéry – nejvýznamnější pohledy), ev. exteriérů nejvýznamnějších staveb v dostatečném rozlišení (min 13x18 cm, rozlišení 300DPI), pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením, cca 3–10 ks u každé lokality dle míry dochování a celkové památkové hodnoty. Fotodokumentaci je možné vložit do databáze jako přílohu, při adjustaci je vhodné zařazení ihned za textovou část dokumentu. Náhledovou fotografii v menší velikosti je možné vložit do databáze nebo tabulky, ev. přímo do textu.

C. mapová dokumentace

Tištěná mapa na podkladu základní mapy ČR (ZM) v měřítku, umožňujícím celistvý přehled na velkém území (1 : 100 000; 1 : 200 000). Zákres jednotlivých lokalit dle památkové hodnoty se provádí grafickými značkami (v GIS body). Značení je shodné, jaké bylo používáno při hodnocení městských sídel (metodika navržená K. Kibicem).

Doporučená základní legenda mapy památkové klasifikace sídel:

- ★ památkově nejvýznamnější lokality celostátního významu, charakteru přirozené památkové rezervace, bez novodobého narušení (kategorie **1+** – viz kapitola 3.6.3)
- ◆ památkově hodnotné lokality regionálního významu, charakteru přirozené památkové zóny, bez větších novodobých zásahů (kategorie **1** – viz kapitola 3.6.3)
- ◇ památkově významné lokality s částečně zachovaným historickým architektonickým i urbanistickým prostředím (kategorie **2** – viz kapitola 3.6.3)
- △ lokality s částečně dochovanými památkami lidové architektury nebo s historickým urbanistickým prostředím (kategorie **3** – viz kapitola 3.6.3)
- ostatní sídla bez výraznější památkové hodnoty (kategorie **4** – viz kapitola 3.6.4)

Příklad mapy památkového hodnocení vesnických sídel pro měřítko 1 : 200 000 – 1 : 100 000 (výřez okresu Česká Lípa, podklad: © ČÚZK; zpracoval autor).

4.3 Sídelní průzkumy – pasporty

4.3.1 Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnického sídla

4.3.1.1 základní údaje

- stupěň průzkumu:** pasport sídla (tzn. komplexní stavebněhistorický průzkum a dokumentace veškerého stavebního fondu historického jádra vesnického sídla)
- podrobnost:** veškerá zástavba intravilánu sídla v půdorysném rozsahu do roku 1945;²⁵⁾ výjimečně až do 50. let 20. století
- zaměření:** stavebněhistorické vyhodnocení zástavby; památkové hodnocení zástavby

Smyslem *stavebněhistorického průzkumu (pasportu) sídla* je komplexní dokumentace vybraného sídelního útvaru (vesnice, venkovské městečko). Průzkum zahrnuje veškerou zástavbu intravilánu historického jádra sídla (obvykle v rozsahu zastavěného území do roku 1945, tato datová hranice může být podle potřeby posunuta). Zahrnuje nejen stavby lidové architektury, ale také ostatní památkově a historicky zajímavé objekty (feudální sídla, sakrální stavby, veřejné stavby), drobnou architekturu a umělecké objekty (sochy, kříže apod.), samostatné podzemní prostory a rovněž novodobou zástavbu, včetně objektů považovaných z hlediska památkové péče za rušivé.

Stavebněhistorický průzkum sídla (pasport) je komplexním materiálem velkého rozsahu. Jeho struktura v hlavních rysech odpovídá běžnému standardnímu nedestruktivnímu stavebněhistorickému průzkumu – SHP (MACEK 1997; 2001). Vzhledem k velkému objemu zpracovávaných dat je velmi žádoucí přehledné strukturování elaborátu na jednotlivé kapitoly obecně a katalog objektů, případně v tabulkové či databázové formě. Nedílnou součástí je podrobná fotodokumentace, shromážděná historická ikonografie a mapová dokumentace, svým významem odpovídající plánové dokumentaci standardního SHP. Pro mapovou dokumentaci se obvykle – podle rozsahu sídla a jeho struktury – používá měřítko 1 : 1 000 až 1 : 2 000.

4.3.1.2 metoda průzkumu

Stavebněhistorický průzkum sídelního celku vyžaduje poměrně podrobné znalosti o jednotlivých objektech, získané obdobnými metodami, jako při standardním SHP nebo OPD (MACEK 1997; 2001; BLÁHA – JESENSKÝ – MACEK – RAZÍM – SOMMER – VESELÝ 2005, 18–21; RAZÍM – MACEK edd. 2011, 34–63).

Jedná se v zásadě o tyto postupy:

1. zjednodušená archivní rešerše (k sídlu i jednotlivým objektům)
2. podrobný terénní průzkum (prohlídka objektu) zaměřený na dokumentaci exteriérů, dispozice, interiérů, konstrukcí a detailů
3. srovnávací studium, analogie
4. případně výsledky souvisejících přírodovědných analýz (zejména dendrochronologie)

archivní rešerše (průzkum)

Archivní rešerše k sídlu i objektu by měla být zpracována obdobným způsobem jako v případě standardního stavebněhistorického průzkumu. Nedá se však předpokládat, že by podrobnost mohla dosáhnout takové úrovně, jako při standardním SHP – s ohledem na rozsah práce, dokumentace a počet zpracovávaných objektů. V případě sídla je žádoucí mít k dispozici základní údaje, týkající se první doložené zmínky, základních majetkových převodů a příslušnosti k feudálním statkům, stručných dějin feudálního sídla nebo církevní stavby, pokud se v sídle nachází, základních

²⁵⁾ Ve výjimečných odůvodněných případech i v jiném rozsahu, např. pokud hodnotíme sídlo v krajině jako celek.

přehledů z urbářů a historických katastrů (Berní rula, tereziánský, josefský a stabilní katastr), základních statistických údajů (počtů obyvatel a nemovitostí za 19. a 20. století), základních mezníků novodobých dějin, národnostní skladby, přehled základní topografické, místopisné a odborné literatury věnované sídlu (počínaje od topografií J. Sommera a J. Schallera) a dostupnou historickou mapovou dokumentaci (případné mapy panství, vojenské mapování, historické katastrální mapy) a ikonografii (historické pohledy, fotografie a pohlednice). V případě jednotlivých objektů či areálů je žádoucí mít k dispozici základní údaje majetkové (zápisy v urbářích a starších katastrech, výpisy z pozemkových knih), základní majetkové změny (převody, koupě, odkazy, výměnkářské smlouvy) a dostupnou historickou plánovou a případně ikonografickou dokumentaci (historické fotografie a pohlednice).

terénní průzkum

Terénní průzkum se zpracovává podle možností systematicky po jednotlivých objektech. Nutné je zaznamenávat veškerou zástavbu, včetně architektonicky či památkově bezcenné nebo rušivé (adekvátně stručným záznamem). Optimální je podrobná prohlídka exteriérů i interiérů objektu, vyžadující předchozí přípravu, včetně komunikace s vlastníky. V současné době však lze důvodně předpokládat, že možnosti vstupu do interiérů budou jen omezené, případně budou limitované (oprávněnými) požadavky vlastníka na zachování soukromí (omezení vstupu do některých prostor, nemožnost fotografování, časový limit na prohlídku apod.). Nelze předpokládat, že by se tato situace do budoucna příliš změnila k lepšímu ve prospěch průzkumu. Proto je nezbytně nutné naučit se stavbu dokumentovat i za těchto ztížených podmínek. V případě běžných staveb lidové architektury, zejména volně stojících, lze velké penzum informací o dispozici či konstrukcích získat i podrobnou prohlídkou exteriéru (základní dispoziční dělení na díly a trakty, základní typ krovu, existenci sklepa, základní konstrukční řešení (roubené/hrázděné/zděné konstrukce), dispoziční typ domu apod. Neplatí to samozřejmě o uzavřených dvorech. Problematická je rovněž možnost opomenutí významných stavebních detailů a prvků v interiéru (klenby, stropy, černá kuchyně, portálky apod.), a to zejména u staveb s novodobě adaptovanými exteriéry. I proto je třeba zajištění přístupu do objektů věnovat maximální snahu.

Využití dendrochronologické metody datování dřevěných konstrukcí lze považovat za doporučené rozšíření standardu sídelního průzkumu. Její použití bude záviset jednak na možnosti přístupu do objektů a rovněž na ochotě majitelů objektů umožnit odběr vzorků. Přesto je dendrochronologie dnes již nejdůležitější a nejvíce využívanou doplňkovou analýzou stavebněhistorického průzkumu, která jako jediná umožňuje prokazatelné a spolehlivé exaktní datování stavby, resp. dataci smýcení stromů, z nichž byly zhotoveny dřevěné prvky. Na tomto místě je však třeba upozornit i na riziko mechanického uplatnění dendrochronologického datování, vyplývající zejména z odběru malého množství vzorků z jednoho objektu. Při nedostatečné hloubce poznání objektu hrozí, že bude odebrán vzorek z nevhodné konstrukce, která nepředstavuje některou ze základních stavebních etap (např. druhotné výměny). Vždy je tedy třeba před odběrem vzorků stavbu dobře poznat a odebírat pokud možno více vzorků.

K metodám průzkumu podrobněji viz kapitolu 5.1.

4.3.1.3 výstup – výsledný elaborát

Elaborát stavebněhistorického průzkumu sídla (pasportu) by měl obsahovat následující části:

A. obecná část

1. titulní list
2. identifikační údaje
 - anotace (doporučeno)
 - identifikační údaje sídla (lokalita, kraj, okres, územní obvod obce s rozšířenou působností, obec, katastrální území, kód CZ_RETRO, seznam kulturních památek na území sídla vč. rejstříkového čísla)
 - identifikační údaje průzkumu (autor, objednavatel, důvod pořízení, datum pořizování terénní dokumentace, datum zpracování)

3. úvod
 - základní informace k sídlu (poloha, základní charakteristika vč. urbanistické struktury a stavebního fondu)
 - okolnosti zpracování průzkumu (roční období, možnosti vstupu do objektů, časové podmínky apod.)
4. historie sídla na podkladě písemných pramenů
 - dějiny sídla (historická rešerše), zpracované profesionálním historikem na základě písemných a ikonografických pramenů, literatury apod.
5. prameny (seznam použitých pramenů a informačních zdrojů)
 - prameny
 - mapy, plány, ikonografie
 - edice pramenů, literatura
6. rozbor sídla
 - situace (poloha sídla v krajině, vztah k okolí, terénní a přírodní podmínky)
 - urbanistický rozbor (popis půdorysu, typologie – zařazení k základnímu půdorysnému typu – viz kapitola 3.2.2, rozbor struktury sídla vč. mladších zásahů)
 - architektonický rozbor (základní přehled stavebního fondu sídla, zahrnující veškerou zástavbu – feudální sídla, sakrální a veřejné stavby, lidové stavby, novodobou zástavbu, drobné objekty, významnou zeleň), věcně formulovaný
7. urbanistický a stavební vývoj sídla
 - urbanistický vývoj sídla na základě fundovaného rozboru
 - vývoj zástavby sídla od počátku po současnost (s důrazem na zachované časové vrstvy)
8. architektonické, urbanistické a památkové hodnocení sídla a jeho zástavby jako celku
9. soupis hodnotných staveb a objektů (taxativní výčet) – dle jednotlivých kategorií s vysvětlením:
 - hodnotné stavby slohové architektury, významné stavby a dominanty, drobná architektura, technické stavby apod.
 - lidové stavby – kategorie A+ a A
 - lidové stavby – kategorie B
 - hodnotné prvky parteru, zeleň, terénních úprav apod.
10. soupis architektonicky, urbanisticky a památkově rušivých objektů (taxativní výčet)
 - rušivé urbanistické zásahy
 - architektonicky rušivé objekty – kategorie D
 - rušivé terénní zásahy, zeleň apod.
11. doporučení a směrnice pro další vývoj sídla jako celku
12. grafické přílohy
 - ikonografie (historické mapy, plány a obrazová dokumentace vztahující se k sídlu jako celku)²⁶⁾
 - fotodokumentace současného stavu sídla jako celku (základní vnější a panoramatické pohledy, urbanistické interiéry – nejvýznamnější pohledy), pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením – tištěné fotografie 13x18 cm, rozlišení 300DPI)²⁷⁾

B. katalogová část

Katalogové (datázobové) listy všech objektů (areálů) na řešeném území sídla. Katalogové listy mohou být podle potřeby řešeny jako dvoustupňové – se *základním* nadřazeným listem pro areál (nejčastěji usedlost; v případě slohové architektury např. kostelní nebo zámecký areál) a *doplňkovým* listem (ev. více listy) pro jednotlivé objekty v rámci areálu (např. dům, bránu a sýpku v rámci usedlosti, resp. kostel, ohrazení a kaple v rámci kostelního areálu). Výjimku

²⁶⁾ Ikonografické prameny k jednotlivým objektům budou publikovány v katalogové části průzkumu.

²⁷⁾ Fotografie k jednotlivým objektům budou publikovány v katalogové části průzkumu.

mohou představovat objekty kategorie **D** a **O** (stavby ostatní), pro něž není nezbytně nutné tvořit samostatné listy (měly by být zmíněny v rámci areálu). Základní (nadřazený) katalogový list by měl obsahovat informace o areálu jako celku (polohopisné a lokalizační informace, souhrnné historické informace a dále přehled všech objektů, které budou následně zpracovány samostatně). Tento hierarchický systém je žádoucí realizovat všude tam, kde je základním stavebním kamenem tradiční venkovské zástavby a lidové architektury usedlost tvořená více objekty. Obecně je žádoucí vzestupné řazení katalogu podle popisných čísel. V případě, že jeden jednoznačně architektonicky, urbanisticky i historicky vymezený areál obsahuje více čísel popisných (např. usedlost obsahující dům, výměnek a novostavbu RD, přičemž všechny objekty mají vlastní popisná nebo evidenční čísla), je žádoucí řazení takové usedlosti do jednoho celku pod popisným číslem základního objektu (nejčastěji dům) s tím, že na místě katalogových listů zbývajících objektů budou odkazy. V regionech, kde se uspořádání usedlostí z více objektů neobjevuje a převažující zástavba je tvořena jednotlivými stavbami (Krkonoše, vrcholové oblasti Šumavy, ale třeba také vinohradnické areály jihovýchodní a jižní Moravy), je možné realizovat dokumentaci jen jako jednostupňovou.

Záznamy k jednotlivým objektům, resp. areálům je možné zpracovávat buď jako souvislý text, lepší a přehlednější je však zpracování v podobě karty nebo tabulky.

Základní (nadřazený) katalogový list areálu (nejčastěji usedlosti) by měl obsahovat následující informace:

- identifikační údaje objektu (číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.), číslo parcelní, identifikátor IDOB_PG nebo přírůstkové číslo (PRIR_C), nemá-li objekt přidělen identifikátor IDOB_PG, a/nebo zeměpisné souřadnice, poloha v rámci sídla, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek)²⁸⁾
- historie areálu (stručný přehled zjištěných dat k objektu, na základě běžně dostupných písemných a obrazových archivních pramenů)
- stručný popis areálu (situace, dispozice – poloha jednotlivých objektů, stručná charakteristika jednotlivých objektů, s odkazem na jednotlivé doplňkové listy, kde budou k dispozici podrobnější informace)
- základní přehled stavebního vývoje areálu (s odkazem na jednotlivé doplňkové listy, kde budou k dispozici podrobnější informace)
- celkové hodnocení areálu
- autorizace a datování záznamu
- přílohy
 - ikonografie (historické mapy, plány a obrazová dokumentace, vztahující se k areálu)
 - fotodokumentace současného stavu areálu – celkové snímky (průčelí usedlosti, panoramata, celkové pohledy na dvůr apod.), dokládající celkový vzhled a vzájemný vztah jednotlivých částí areálu.

Doplňkový list objektu (součásti areálu, popsáno v základním listu) by měl obsahovat následující informace:

- identifikační údaje objektu (číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.), číslo parcelní, identifikátor IDOB_PG nebo přírůstkové číslo (PRIR_C), nemá-li objekt přidělen identifikátor IDOB_PG, a/nebo zeměpisné souřadnice, poloha v rámci areálu (usedlosti), rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek)²⁹⁾
- zevrubný popis objektu (dispozice, konstrukce, průčelí, stavební a řemeslné detaily, výzdoba)
- stavební vývoj objektu
- hodnocení objektu (hodnota v rámci areálu, lokality i celková)
- základní přehled prvků (stavebních, řemeslných, výtvarných apod.), určujících hodnotu objektu (výčet – nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)
- základní přehled architektonicky a památkově rušivých prvků – závad (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)

²⁸⁾ K identifikaci podrobně viz kapitola 5.2.

²⁹⁾ Tamtéž.

- základní doporučení, směrnice pro zachování, údržbu a rekonstrukci objektu, případné doporučení k rehabilitaci objektu (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)
- autorizace a datování záznamu
- přílohy
 - fotodokumentace současného stavu objektu – celkové snímky objektu, interiéry a vybrané stavební detaily

Vzor možné podoby katalogového listu – viz Přílohy, č. 5

C. mapové přílohy

Mapové přílohy pro potřeby stavebněhistorického průzkumu sídla (pasportu) se vyhotovují obvykle v měřítku 1 : 1 000; v případě plošně velkých lokalit (s rozvolněnou zástavbou) pak i v měřítku 1 : 2 000, v případě lokalit s velmi hustou a drobnou zástavbou naopak v podrobnějším měřítku 1 : 500. Podrobnost je nutné volit tak, aby zákres umožnil bezpečné rozlišení i drobných staveb. Obvykle se používají dvě tematické mapy s obsahem významově odpovídajícím plánům standardního stavebněhistorického průzkumu: jde o **mapu stavebněhistorického vyhodnocení sídla a mapu architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla**. Doporučené je dále zařazení „slepé“ mapy současného stavu sídla; dále lze zařadit podle potřeby i další tematické mapy.

Následující seznam ukazuje přehled povinných, doporučených a dalších možných tematických map sloužících jako přílohy ke stavebněhistorickému průzkumu sídla (pasportu). Tučně vyznačeny povinné mapy, kurzívou volitelné, ostatní jsou doporučené)

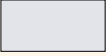

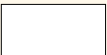
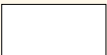
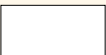
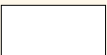
0. mapa současného stavu sídla 1 : 1 000 až 1 : 2 000 („slepá“; doporučeno). Mapa je analogií „slepého“ výkresu stávajícího stavu ve standardním SHP; jedná se o podkladovou mapu s vyznačením parcelních čísel a popisných, resp. evidenčních čísel nejčastěji na podkladě adekvátně zvětšené katastrální mapy.
1. **mapa stavebněhistorického vyhodnocení sídla 1 : 1 000 až 1 : 2 000 s barevnou nebo černobílou legendou. Mapa je analogií výkresu „vyhodnocení stavebního vývoje“ dle standardního SHP, s mírně modifikovanou barevnou legendou. Barevná schémata se používají ve zjednodušené podobě, nejčastěji plošně jedinou barvou pro celý objekt, podle dominující stavební etapy.**
2. **mapa architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla 1 : 1 000 až 1 : 2 000 s barevnou nebo černobílou legendou. Mapa je analogií výkresu „hodnocení objektu“ dle standardního SHP, s mírně modifikovanou legendou.**
a/nebo: (výkresy č. 2 a 3 jsou navzájem zaměnitelné)
3. **mapa souhrnného památkového hodnocení sídla 1 : 1 000 až 1 : 2 000 s barevnou legendou³⁰⁾**
4. *mapa památkové ochrany v měřítku 1 : 1 000 až 1 : 2 000 s barevnou legendou (volitelně)*
5. *tzv. legislační mapa památkové rezervace nebo zóny 1 : 1 000 až 1 : 2 000 s barevnou legendou (volitelně)³¹⁾*
6. *mapa vyhodnocení sídla z hlediska zastoupení historických konstrukcí 1 : 1 000 až 1 : 2 000 s barevnou nebo černobílou legendou (volitelně)*
7. *alternativně další tematické mapy – např. širší vztahy, kompoziční vztahy, parter a zeleň, střešní krajina apod. (volitelně)*

Kromě celkových map je možné využít náhledový výřez mapy pro konkrétní objekt či areál, zařazený přímo do karty objektu nebo do tabulky.

³⁰⁾ Podle: KUČA – KUČOVÁ 2000. Později modifikováno. Metodika k plánům ochrany (KUČA – KRATOCHVÍLOVÁ – KUČOVÁ 2012) hodnotící výkres (tzv. výkres 0 – památkové hodnocení) nezahrnuje, přesto jej považujeme za vypovídající a pro hodnocení sídla užitečný.

³¹⁾ Používaná metoda A. Vošahlíka.

Doporučená základní legenda mapy stavebněhistorického vyhodnocení sídla – pasportu (mapa č. 1):

slohová architektura³²⁾		lidová architektura		
barevná plošná	černobílá rastrová	barevná plošná	černobílá rastrová	
				nevyskytuje se
				nahradí se kategorií předbělohorská architektura
				nahradí se kategorií předbělohorská architektura
není zavedena				nejstarší generace lidové architektury cca do roku 1620 (tzv. předbělohorská architektura)
				baroko (u lidových staveb starší časový horizont cca do roku 1800)
				první polovina 19. století (klasicistní)
				druhá polovina 19. století (eklektické, historizující)
				první polovina 20. století (koncepční stavební etapy do roku 1945 – secese, moderna, období -ismů) ³³⁾
dosud není zavedena				novodobé stavby po roce 1945 (výjimečně 1950)
				neidentifikované

Vyhodnocení objektů lidové architektury má řadu specifik, vyžadujících doplnění používané klasické legendy. Nej důležitější je rozlišení doby 20. století do dvou časových period na starší „koncepční“ zástavbu 1. poloviny 20. století (eklektickou, secesní, tradicionalistickou, art-deco, národní sloh, funkcionalismus apod.) od novodobých staveb druhé poloviny 20. století. Zatímco starší zástavba 20. století se mnohdy podílí na podobě sídla příznivě a nezřídka i určuje jeho vzhled, zástavba druhé poloviny 20. století se uplatňuje vesměs destruktivně.

Dále je důležité posunout časové hranice slohového určení v případě lidových staveb – praktičtější je rozlišovat starší generaci lidové architektury (odpovídající časově baroku) cca do roku 1800. V případě nejstarší časové vrstvy lidové architektury, tzv. předbělohorské, nelze specifikovat přesně slohové zařazení – stavby časově odpovídají spíše renesanci, slohově pak vykazují znaky gotické i renesanční, a to často na jediném objektu. Proto je žádoucí tuto stavební periodu odlišit i grafickou legendou od zavedeného dělení gotiky a renesance.

³²⁾ Vychází z metodiky SHP (MACEK 1997; 2001). V současné době se připravuje nová podoba metodiky. Barevnost je zažitá a využívá se již řadu desetiletí v prostředí stavebněhistorických průzkumů u nás.

³³⁾ Klasická metoda SHP prozatím první a druhou polovinu 20. století nerozlišuje.

Doplňková legenda mapy stavebněhistorického vyhodnocení sídla k typu (druhu) objektů:³⁴⁾

	stavební objekty – reálný zakres do mapy (barva dle příslušného období – zde na příkladu barokní stavby; v GIS polygony)
	liniové objekty (např. ohradní zdi, brány apod; v GIS liniové objekty)
	dokumentované objekty – bodové (drobné drobná architektura, plastiky, drobné sakrální objekty (sochy, milníky, sloupy, kříže apod.; v GIS bodové objekty)
	sklepy (je-li třeba je odlišit od stavby samotné, ev. samostatné sklepy a podzemní prostory; v GIS bodové objekty – avšak pouze samostatné sklepy a podzemní prostory)
	významné plochy zeleně (parky, zahrady, hřbitovy apod.), parteru (dlažby apod.) nebo terénních úprav (plužina, meze, agrární terasy apod.)
	stavební objekty zanikající a torzální (zříceniny)
	stavební objekty recentně ³⁵⁾ zaniklé (relikty, ev. zaniklé beze stop)

Doplňková legenda mapy stavebněhistorického vyhodnocení sídla k vyjádření hypotetického časového zařazení (světlejším barevným odstínem):³⁶⁾

doložená stavební etapa	hypotetické časové zařazení	
		na příkladu barokního období – barokní a hypoteticky barokní objekt

Doplňková legenda mapy stavebněhistorického vyhodnocení sídla k vyjádření vrstevnatosti stavební struktury:³⁷⁾

	převážně homogenní stavební podstata (zde např. stavba barokní)
	dvě dominující stavební etapy v jediném objektu vertikálně nad sebou (zde např. přízemí barokní/ patro 20. století)
	dvě dominující stavební etapy (zde např. jádro stavby barokní, přestavba klasicistní)
	složitější stavební vývoj, pokud jej považujeme za nutné schematicky vyjádřit (zde např. jádro barokní, lokální úpravy klasicistní a ve 20. století); v GIS se dle potřeby uvede modifikovaná značka
	úprava průčelí (zde např. stavební podstata barokní, průčelí klasicistní); v GIS se dle potřeby uvede modifikovaná značka

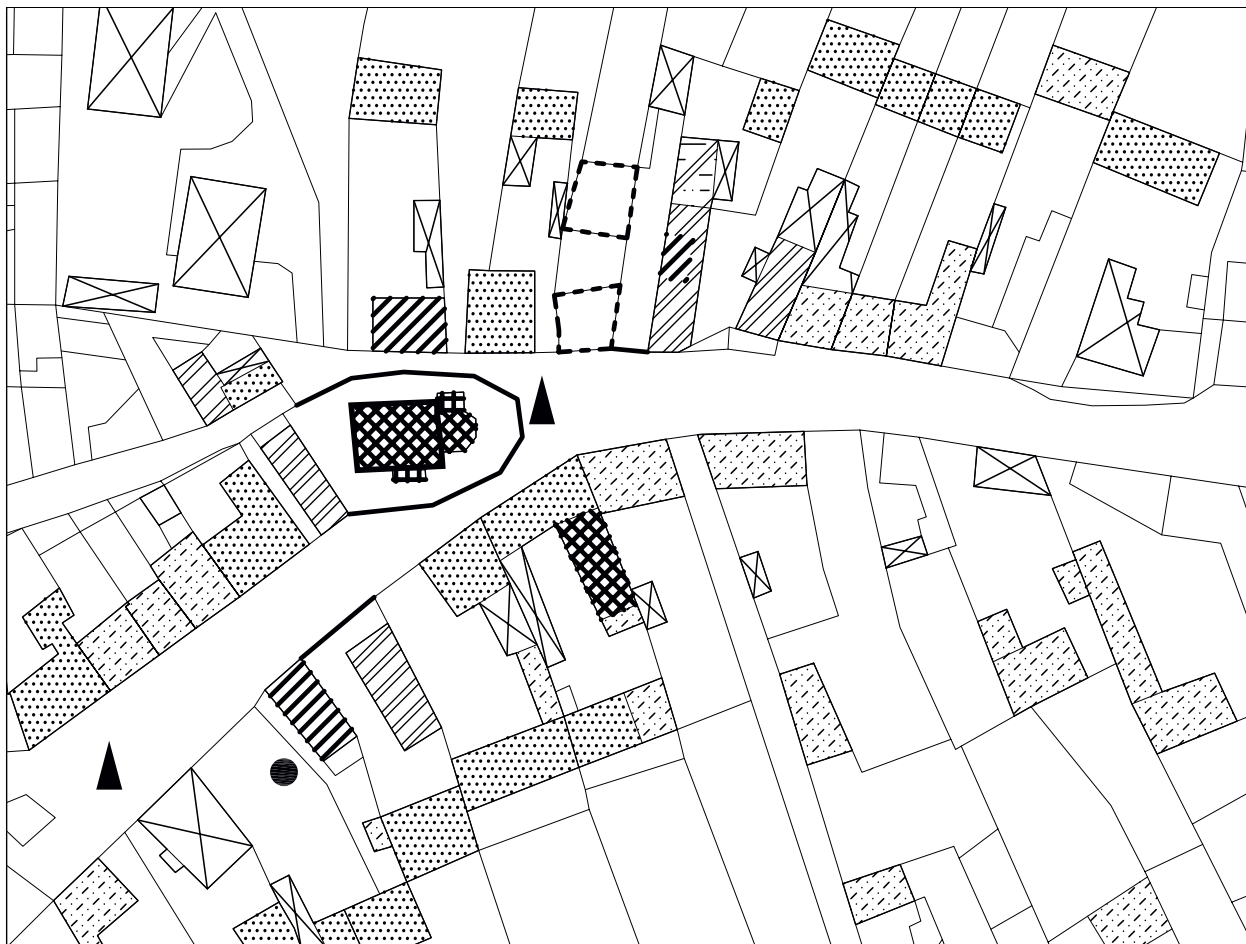
Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky dle kapitoly 4.2.2.3.

³⁴⁾ Barva se udává podle konkrétního slohového období.

³⁵⁾ Zánikový horizont cca od roku 1945.

³⁶⁾ Viz pozn. 34.

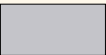

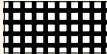

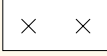

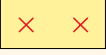
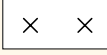

³⁷⁾ Viz pozn. 34.

Vzorová mapa (č. 1) stavebněhistorického vyhodnocení sídla (stavebněhistorického průzkumu)
1 : 1 000, černobílá rastrová verze; bez parcelních čísel.

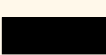
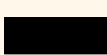

Doporučená základní legenda mapy architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla (mapa č. 2):³⁸⁾

Oproti klasické legendě architektonického a památkového hodnocení běžného standardního SHP, která rozlišuje hodnotné prvky ve dvou kategoriích, přibývá v případě sídelního průzkumu jedna hodnotová kategorie navíc (objekty „tradiční“).

objekty		urbanistické prostory		
barevná plošná	černobílá rastrová	barevná plošná	černobílá rastrová	
				objekty / prostory nejhodnotnější, určující památkové hodnoty lokality (kategorie A+)
				objekty / prostory hodnotné, dotvářející památkové hodnoty lokality (kategorie A)
		<i>neznačí se</i>		objekty tradiční, doplňující památkové hodnoty lokality (kategorie B)
				objekty / prostory architektonicky a památkově neutrální (kategorie C nebo O)
				objekty / prostory rušivé – lokální závady (kategorie D)
				objekty / prostory rušivé – komplexní závady (kategorie D+)
				objekty recentně (od roku 1945) zaniklé, doporučené k obnově

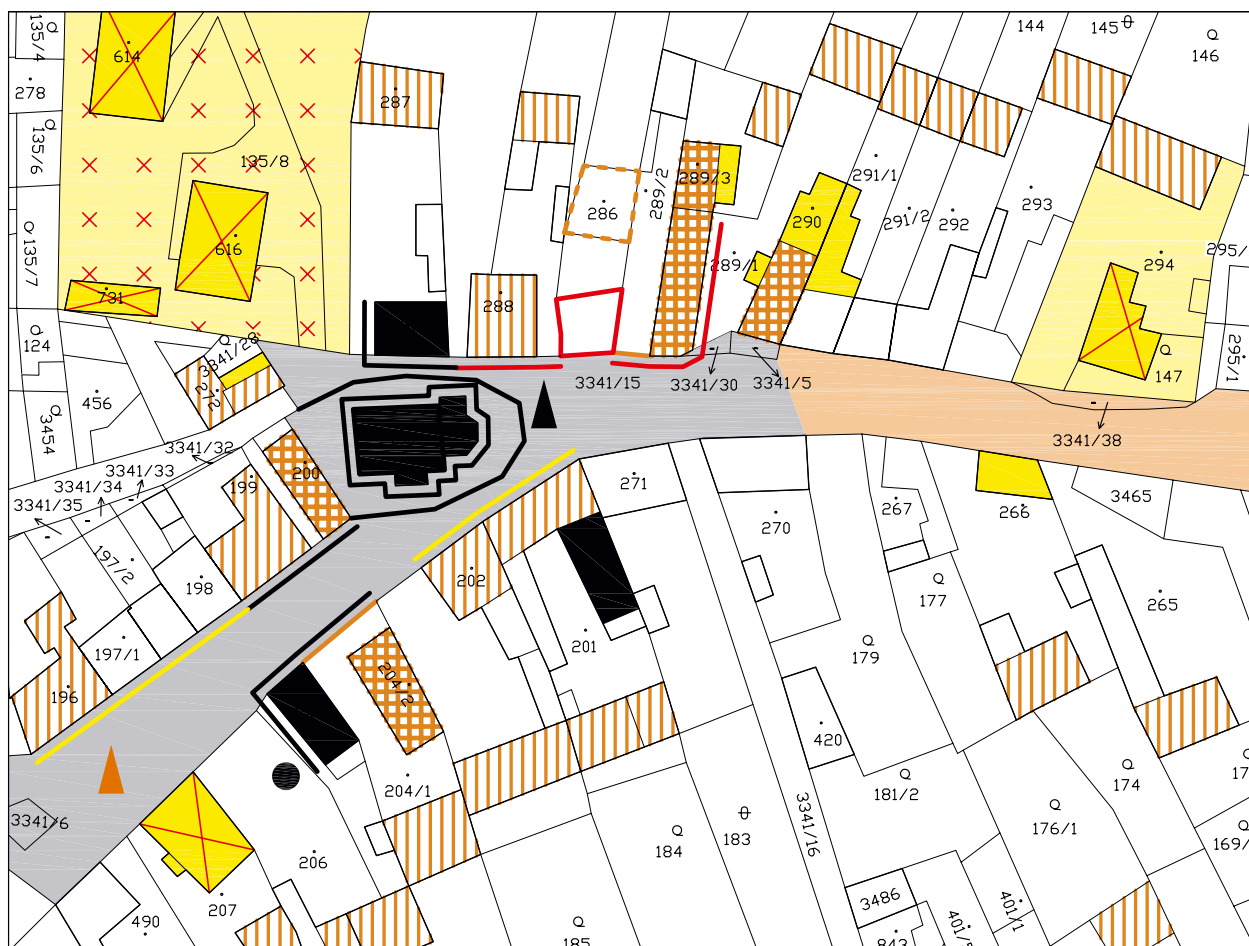
Doplňková legenda mapy architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla k podobě průčelí:

Značí se jako čára před průčelím. V GIS se značí jako čára v linii průčelí.³⁹⁾

		hodnotné průčelí (na příkladu hodnotného objektu)
		průčelí narušené (na příkladu hodnotného objektu)
		průčelí doporučené k obnově a rehabilitaci (na příkladu hodnotného objektu)

³⁸⁾ Výkresy č. 2 a 3 jsou navzájem zaměnitelné. Výkres č. 2 vychází z tradice stavebněhistorických sídelních průzkumů SÚRP MO v Čechách a s drobnými modifikacemi respektuje jejich legendu (včetně barevnosti). Zároveň v hlavních rysech respektuje legendu standardního stavebněhistorického průzkumu (SHP).

³⁹⁾ V GIS musí být využita linie průčelí, ale tuto lze dle potřeby v grafickém vyjádření předsadit před objekt o definovanou vzdálenost.

Vzorová mapa (č. 2) architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla 1 : 1000, barevná verze.

Doplňková legenda mapy architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla k typům objektů:

stavební objekty (barva dle příslušného hodnocení – zde na příkladu hodnotného objektu; v GIS polygony)

liniové objekty (např. ohradní zdi, brány apod.; v GIS liniové objekty)

drobná architektura a umělecké prvky (sochy, milníky, sloupy, kříže apod.; v GIS bodové objekty)

sklepy (je-li třeba je odlišit od stavby samotné, ev. samostatné sklepy a podzemní prostory; v GIS bodové objekty)

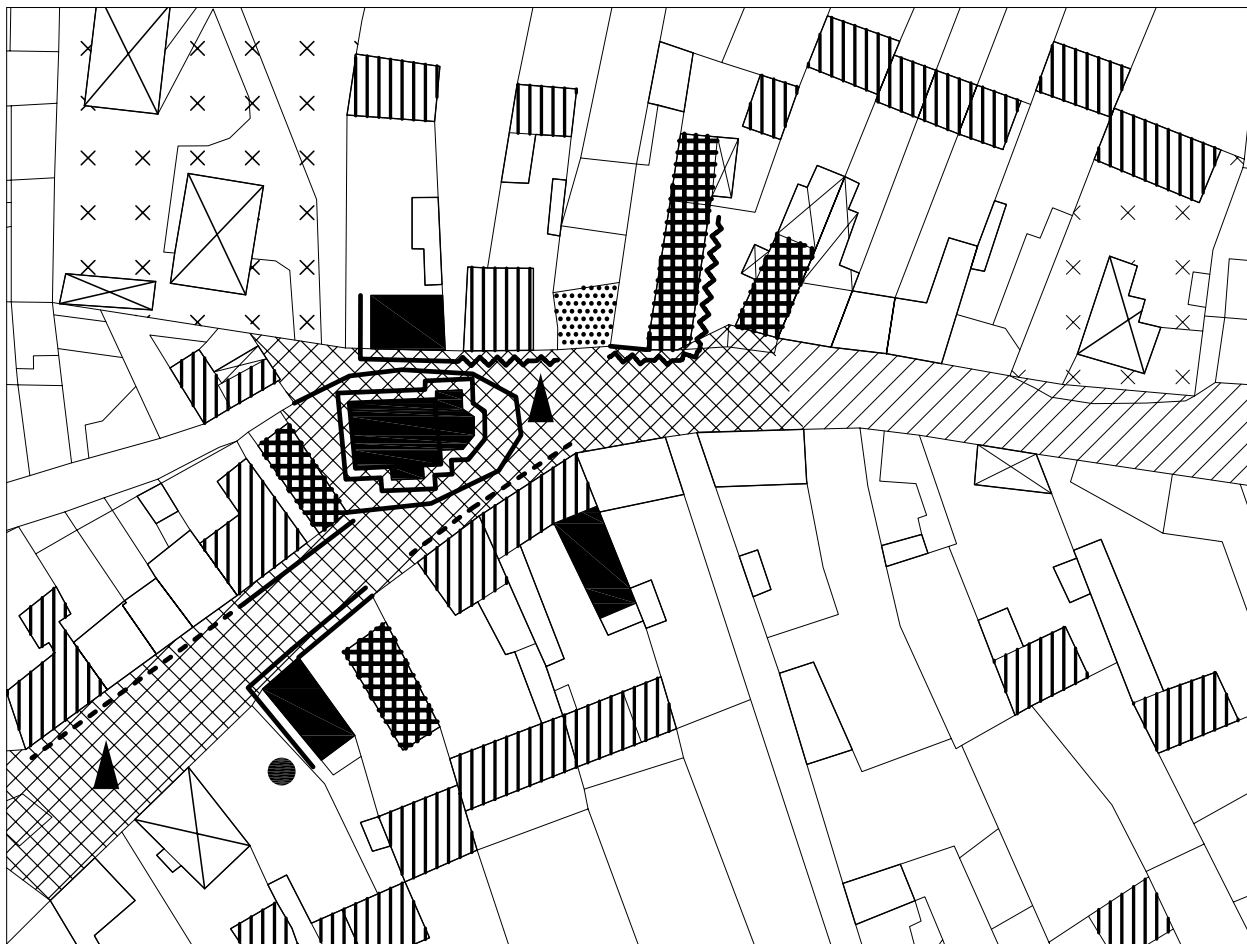

stavební objekty zanikající a torzální (zříceniny)

stavební objekty zaniklé

Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky podle kapitoly 4.2.2.3.

Vzorová mapa (č. 2) architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla 1:1000, černobílá rastrová verze.

Doplňková legenda mapy architektonického, urbanistického a památkového hodnocení sídla k vyjádření vrstevnatosti stavební struktury:

Používá se ve výjimečných případech (je žádoucí maximálně omezit – např. pokud je nutné rozlišit historickou hodnotnou část objektu a novodobou rušivou přístavbu). Pravidla jsou stejná jako v případě mapy stavebněhistorického vyhodnocení sídla (viz str. 115).

Vzorová mapa (č. 3) souhrnného památkového hodnocení sídla 1 : 1000.

Doporučená legenda mapy souhrnného památkového hodnocení sídla (mapa č. 3):⁴⁰⁾

objekty			
	stavby mimořádně architektonicky cenné (kategorie A+)		stavby hmotově rušivé (kategorie D)
	stavby architektonicky cenné (kategorie A)		stavby podřadné, z hlediska charakteru území indiferentní (kategorie O)
	stavby urbanisticky hodnotné – historicky významné (kategorie B)		stavební dominanta (silné orámování půdorysu stavby)
	stavby bez památkové hodnoty, architektonicky neutrální, hmotově nerušící (kategorie C)		

Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky podle kapitoly 4.2.2.3.

⁴⁰⁾ Výkresy č. 2 a 3 jsou vzájemně zaměnitelné. Výkres č. 3 odpovídá nejnovějšímu trendu v hodnocení urbanistických souborů (KUČA – KUČOVÁ 2000; KUČA – KRATOCHVÍLOVÁ – KUČOVÁ 2012).

Vzorová mapa (č. 4) památkové ochrany sídla 1:1000.

Doporučená legenda mapy památkové ochrany (mapa č. 4):⁴¹⁾

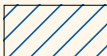

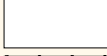

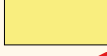

objekty	plochy	hranice chráněného areálu	
			národní kulturní památky
			nemovitě kulturní památky
			objekty navržené k prohlášení za nemovitou kulturní památku (probíhá legislativní proces)
			objekty doporučené ke zpracování návrhu na prohlášení za nemovitou kulturní památku (= doporučené k ochraně)

⁴¹⁾ Je žádoucí vycházet z legendy příslušného mapového projektu GIS v IISPP.

V praxi dnes existují také další varianty mapy památkové ochrany s odlišnou barevnou a grafickou legendou (KUČA – KRATOCHVÍLOVÁ – KUČOVÁ, 2012). Jejich nevýhodou je to, že neznačí stavby v procesu návrhu za nemovitou kulturní památku a objekty doporučené k prohlášení za KP. Zde uvedená legenda se přidržuje starší varianty tzv. plánů zásad památkové ochrany. V odůvodněných případech je možné použít i jinou variantu mapy památkové ochrany.

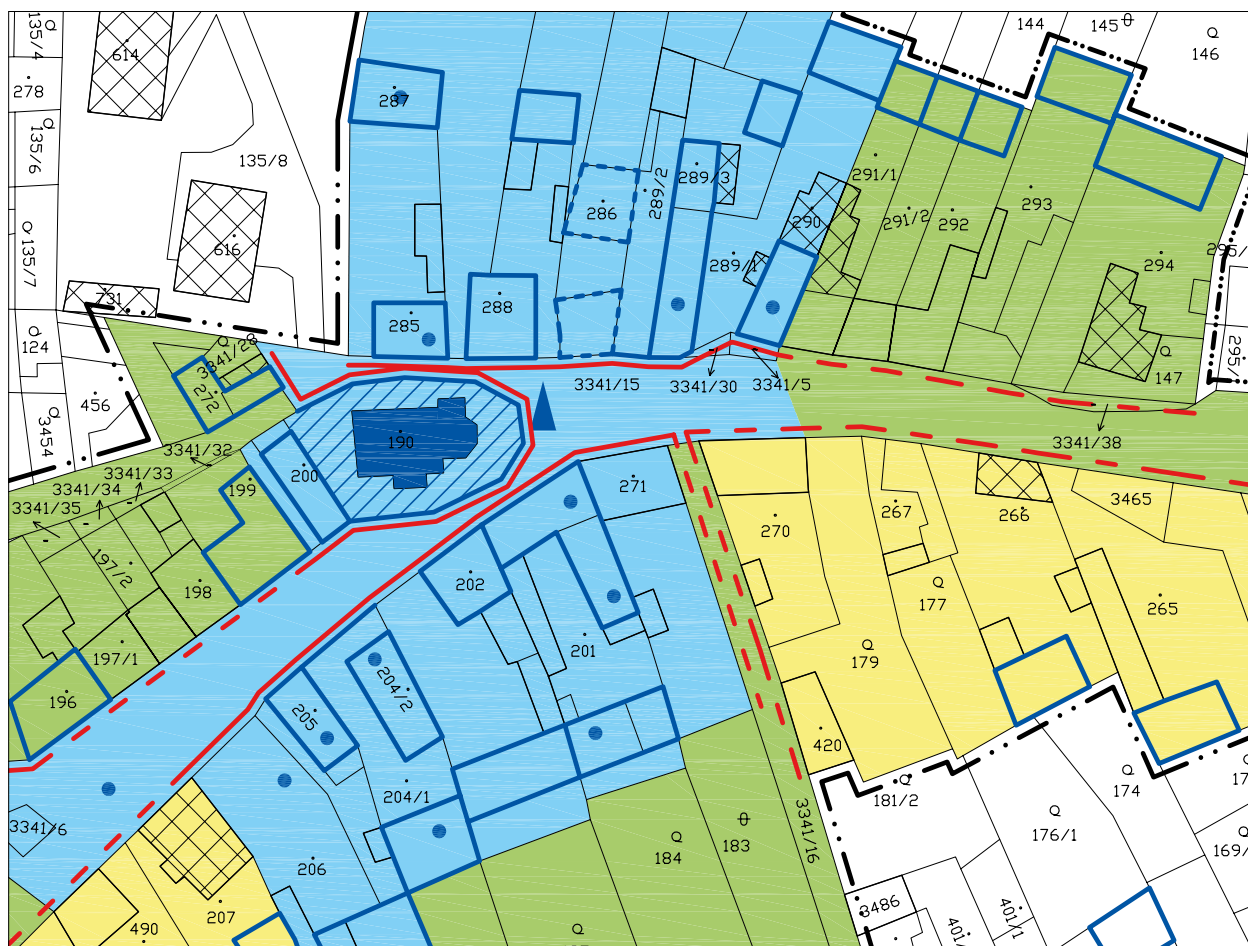
Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky dle kapitoly 4.2.2.3.

Doporučená legenda tzv. legislativní mapy památkové rezervace / zóny (mapa č. 5):⁴²⁾

objekty	plochy	
		národní kulturní památky
		nemovité kulturní památky
		objekty doporučené k prohlášení za kulturní památku (v GIS se značí hustou šrafurou)
		ostatní hodnotné (tradiční) objekty
		objekty neutrální
		objekty památkově, architektonicky a urbanisticky rušivé
		území „A“ památkové rezervace / zóny – území určující hodnoty území (někdy se odstínem odlišují urbanistické bloky a prostory)
		území „B“ památkové rezervace / zóny – území dotvářející hodnoty území (někdy se odstínem odlišují urbanistické bloky a prostory)
		území „C“ památkové rezervace / zóny – území doplňující hodnoty území (někdy se odstínem odlišují urbanistické bloky a prostory)
		urbanistické soubory určující hodnoty území
		urbanistické soubory dotvářející hodnoty území
		kompoziční osy, průhledy
		hranice chráněného území

Tzv. „Vošahlíkova legenda“ (podle Ing. arch. A. Vošahlíka, tvůrce koncepce plošné ochrany měst formou památkových zón) pro tzv. „legislativní mapy“ kombinuje právní stav ochrany a hodnocení, což je jí také nejvíce vytýkáno. Nedostatky jsou zřejmé. V praxi to znamená, že zdůrazňuje stavby chráněné bez ohledu na jejich skutečnou památkovou hodnotu, a současně ukazuje hodnocení území bez ohledu na právní ochranu. U drobných a liniových objektů se nerozlišuje stav ochrany (ohradní zeď bude značena modrou linií, ať je kulturní památkou, nebo jenom hodnotným objektem). Na druhou stranu umožňuje velmi jednoduché a přehledné zaznamenání hodnot konkrétního sídla, které v naprosté většině případů obsahově vyhovuje. Navíc tzv. „legislativní mapy“ se v památkové praxi běžně používají a pravděpodobně i nadále budou používat pro potřeby plošné památkové ochrany (pro řadu vesnic jsou přístupné

⁴²⁾ Je žádoucí vycházet z legendy příslušného mapového projektu GIS v IISPP.

Vzorová mapa (č. 5) tzv. legislační mapy památkové rezervace/zóny 1 : 1000.

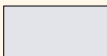
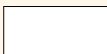
např. přes rozhraní MIS internetového portálu NPÚ). Operativní zaznamenání hodnot sídla nevyklučuje použití těchto map i pro plošně nechráněné lokality (odpadne v podstatě jediné hranice chráněného území).

Doplňková legenda k typům objektů:

- liniové objekty (např. ohradní zdi, brány apod.)
- drobná architektura a umělecké prvky (sochy, milníky, sloupy, kříže apod.)
- stavební objekty zanikající a torzální (zříceniny); stavební objekty zaniklé

Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky dle kapitoly 4.2.2.3.

Doporučená základní legenda mapy vyhodnocení sídla z hlediska zastoupení historických konstrukcí – materiálová skladba (mapa č. 6):

	objekty hliněné (nepálené cihly, nabíjená / nakládaná konstrukce, války – lze v případě potřeby dále rozlišit rastrem)
	objekty zděné (kámen, pálené cihly, smíšené zdivo – lze v případě potřeby dále rozlišit rastrem)
	objekty roubené (srubové – min. v rozsahu obytné světnice)
	objekty rámové a bedněné
	objekty hrázděné
	ostatní stavební materiály (beton a železobeton, ocelové konstrukce, novodobé stavební konstrukce)
	objekty nevyhodnocené (např. novostavby po roce 1945)

Doplňková legenda materiálové skladby:

	homogenní stavební podstata (zde např. stavba roubená)
	dvě dominující materiálové struktury nad sebou (zde např. přízemí z nepálených cihel, polopatro roubené)
	dvě dominující stavební struktury (zde např. jádro zděné kamenné, přestavba novodobými stavebními postupy – železobeton apod.)

Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky dle kapitoly 4.2.2.3.

	dokumentované objekty – stavby
	dokumentované objekty – liniové (nap. brány, ohrazení)
	dokumentované objekty – bodové (drobné objekty)

4.4 Tematický průzkum

4.4.1.1 základní údaje

stupeň průzkumu: získání základního přehledu o výskytu určitého jevu souvisejícího s lidovou architekturou na předmětem vymezeném území

podrobnost: pouze stavby s výskytem sledovaného jevu

zaměření: dokumentace rozšíření sledovaného jevu

Smyslem *tematického (oborového, specializovaného) průzkumu* je plošný průzkum určitého typologického, dispozičního, konstrukčního, výtvarného nebo kulturně-etnografického jevu. Ve vymezeném regionu sledujeme právě jen tento konkrétní jev, zatímco ostatní stavby pomíjíme. V zásadě se může jednat o výzkum typologický (např. mlýny na určitém území; vesnické technické stavby, kapličky apod.), dispoziční (např. výskyt špýcharových domů na určitém území, domy se žudrem apod.), konstrukční (např. dům s podstávkovou konstrukcí, dům s hrázděným patrem, sýpky s povalovou klenbou apod.) a architektonický, resp. výtvarný (např. stavby určitého zednického nebo tesařského mistra, stavby s „kočičí procházkou“ ve štítu, podstávkou apod.).

Různorodému zaměření i územnímu rozsahu práce je nutné přizpůsobit podrobnost řešení. Obvykle dokumentujeme území v rozsahu středně velkého celku (viz výše), ale území může být i jinak vymezeno (např. povodí určitého potoka v případě mlýnů, historické panství, historická správní jednotka – politický okres, doložená působnost konkrétního řemeslníka apod.).

Výstupem tematického průzkumu je základní textová či databázová karta, mapová dokumentace v měřítku odpovídajícím územnímu rozsahu a podrobnosti (v širokém rozmezí obvykle 1 : 50 000 až 1 : 5 000), fotodokumentace v rozsahu dle zaměření průzkumu, případně i základní historická ikonografie (vyobrazení, fotografie a pohlednice; mapy a plány), ve výjimečných případech také zaměření klíčových objektů.

Vzhledem k velké variabilitě výstupů lze stěží navrhnout jednotnou strukturu databázového listu nebo grafické mapové legendy. Vždy bude třeba přihlídnout k povaze sledovaného typologického, konstrukčního nebo výtvarného jevu a tomu přizpůsobit jak podobu textu (listu), tak mapové dokumentace.

V současné době vzniká řada soukromých dokumentačních iniciativ, mapujících – často na velmi solidní úrovni – jednotlivé části našeho památkového fondu. Výsledkem jsou obvykle otevřené webové databáze. Jednou z nejlepších, nejpracovanějších a nejrozsáhlejších, která se tematicky do značné míry kryje se zaměřením metodiky, je databáze vodních mlýnů v ČR, umožňující získat dobrý přehled o architektuře mlýnů i jejich technologickém vybavení (přístupno z: <http://vodnimlyny.cz/>).

4.4.1.2 metoda průzkumu

Postup dokumentace v terénu je odlišný od běžného inventárního nebo stavebněhistorického průzkumu sídla (pasportu). Nutná je především předchozí příprava, spočívající ve studiu oborových dokumentů, zejména map a archivních materiálů (např. pro stavby na vodní pohon – mlýny, stoupy, přádelny apod. – jde o studium tzv. vodních knih, mapy vodních děl apod.).

Na základě přípravy a předběžného vytipování perspektivních lokalit, které se mohou nacházet i mimo intravilány sídel, pak probíhá vlastní terénní průzkum. Nutná je dobrá předchozí teoretická znalost problematiky (typologie sledovaných staveb, jejich typické hmotové, architektonické či výtvarné řešení apod.).

K metodám dokumentace podrobněji viz kapitola 5.1.

4.4.1.3 výstup – výsledný elaborát

Elaborát tematického průzkumu by se měl skládat ze tří částí:

A. textová část (databáze objektů)

Při textovém zápisu, ať již ve formě databáze, katalogových listů, tabulky nebo textové zprávy, je třeba uvádět ke každému objektu následující informace:⁴³⁾

1. typ objektu, užívaný název objektu
2. identifikační údaje objektu (číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.), číslo parcelní, identifikátor IDOB_PG nebo přírůstkové číslo (PRIR_C), nemá-li objekt přidělen identifikátor IDOB_PG a/nebo zeměpisné souřadnice, poloha v rámci sídla, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek⁴⁴⁾
3. stručná charakteristika objektu (druh objektu, v případě obytného stavení dispoziční typ, příslušnost k regionálním formám lidové architektury, dále pak souhrnný stručný popis ve struktuře od celku k detailům, od dispozice k vnějšku, včetně konstrukčního a výtvarného řešení)
4. shrnutí – výskyt a podoba sledovaného jevu (volitelně – dle potřeby)
5. odhad datace (volitelně – dle potřeby)
6. stupeň zachování objektu a sledovaného jevu
7. památková hodnota objektu (shrnutí vyjádřená do jedné věty nebo odstavce, případně mimořádně hodnotné detaily či dílčí závady), ev. památková klasifikace
8. památková ochrana (ev. doporučení k památkové ochraně)
9. autorizace záznamu (zpracovatel, datum, k němuž je záznam aktuální)

Vzor možné podoby katalogového listu viz Přílohy, č. 6 a 7

Protože šíře problematiky tematického průzkumu je velká (od typologických přes dispoziční, technické, výtvarné až po etnografické jevy), nelze podat jednoznačný výčet všech požadovaných informací, které by měl záznam obsahovat. Jedná se o základní orientační návod, který lze dle konkrétní potřeby modifikovat.

B. fotodokumentace, ikonografie

Tištěné fotografie exteriérů v dostatečném rozlišení (min 13x18 cm, rozlišení 300 dpi), pokud možno bez vegetačního krytu a s vhodným nasvícením, cca 2–15 ks od jednoho objektu. Fotografie by měly zahrnovat jak celek, tak detailní nebo dílčí snímky k zaznamenání sledovaného jevu (např. snímek s výzdobou fasády, interiéru s technologickým vybavením, základní strojní vybavení apod.).

Fotodokumentaci je možné vložit do databáze jako přílohu, při adjustaci je vhodné zařazení ihned za textovou část dokumentu. Náhledovou fotografii v menší velikosti je možné vložit do databáze nebo tabulky, ev. přímo do textu.

V případě, že bude k dispozici historická fotografická nebo jiná dokumentace, je žádoucí tuto přiložit. Rovněž je žádoucí připojit výsek historické mapy, alespoň indikační skici, nebo císařského otisku stabilního katastru.

C. mapová dokumentace

Tištěná mapa na podkladu tzv. Základních map (ZM) nebo Státní mapy odvozené (SMO) v měřítku umožňujícím sledování vybraného jevu na větším území (1 : 50 000 až 1 : 5 000). Měřítko je nutné volit tak, aby umožnilo přehlednost jak na celém sledovaném území, tak v rámci jednotlivých lokalit. V případě potřeby je možné připojit map více, a to vždy základní přehledovou mapu sledovaného území s vyznačením jednotlivých lokalit a zvláště pak detailnější mapy v měřítku 1 : 5 000 (výjimečně až do měřítka katastrální mapy 1 : 2 880, ev. 1 : 2 500). Pro jednotlivé lokality s větším výskytem sledovaného jevu je možné zařadit ještě podrobnější schémata, umožňující již přesnou prostorovou identifikaci. Vždy je třeba sledovat především přehlednost – jiné měřítko budeme volit při dokumentaci mlýnů v povodí určité vodoteče, kde vzájemná vzdálenost jednotlivých objektů dosahuje stovek metrů až několik km, a jinou při doku-

⁴³⁾ Jednotlivá kritéria je možné dále doplnit o další položky, podle sledovaného jevu.

⁴⁴⁾ K identifikaci podrobně viz kapitola 5.2.

mentaci zdobených bran, kterých může být v jediné lokalitě několik. Vzhledem k měřítku je možné pro celkové mapy (měřítko 1 : 50 000 až 1 : 10 000) používat bodový zákres pomocí jednoduchého symbolu; v případě podrobnější mapy (1 : 5 000 a větší) pak zákres schematizovaného skutečného půdorysu stavby – pro stavební objekty plošný zákres buď vybarvenou plochou, nebo obrysovou čarou (v GIS polygon), pro liniové objekty (ohrazení, zdi apod.) čarou (v GIS linie) a pro drobné objekty (studna, holubník apod.) značkou – grafickým symbolem (v GIS body). Záznam objektů v mapové dokumentaci nesleduje jejich legislativní ochranu. V případě, že považujeme za žádoucí zaznamenat stav ochrany (kulturní památky, zrušené či navržené kulturní památky, objekty doporučené k ochraně apod.), pak je nutné provést vyhotovit samostatnou tematickou mapu. Kromě celkové mapy je možné využít náhledový výřez mapy pro konkrétní objekt či areál, zařazený přímo do karty objektu nebo do tabulky.

Doporučená legenda mapy tematického průzkumu (měřítko 1 : 50 000 až 1 : 10 000):

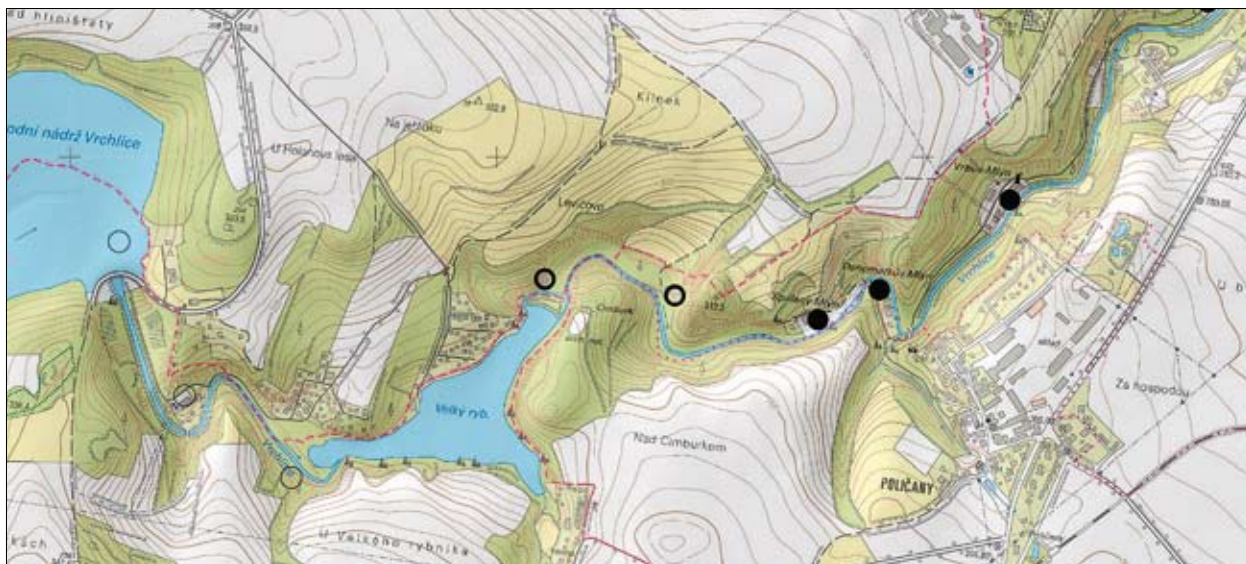
Vzhledem k širší možných typů průzkumů nelze definovat značky. Obecně lze využívat jednoduché grafické symboly v černé barvě (např. ● ★ ◆ ▲). Legendu lze operativně navrhnout dle sledovaného jevu – např. konkrétní symbol pro mlýn, přádelnu, kovárnu, tírnu lnu apod.). Barevnost značek lze přizpůsobit dle potřeby podmínkám sledovaného jevu (stáří, typologie, stupeň dochování apod.).

Doporučená legenda podrobné mapy tematického průzkumu (měřítko 1 : 5 000 a větší):

Legenda je navržena tak, aby ji bylo možné využít jak v černobílé podobě (umožňující nenáročné kopírování a tisk pro pracovní potřeby), tak v plnohodnotném barevném provedení.

	dokumentované objekty – stavby
	dokumentované objekty – liniové (nap. brány, ohrazení)
	dokumentované objekty – bodové (drobné objekty)

Jako doplňkové symboly v černé barvě je možné použít mapové značky dle kapitoly 4.2.2.3.

Příklad mapy tematického průzkumu pro měřítko 1 : 50 000 až 1 : 10 000, sledujícího mlýny s bodovým zákresem jednoduchými grafickými značkami (objekty existující/torzální/zaniklé; podklad: © ČÚZK, zpracoval autor).

5. Metody průzkumu a dokumentace

Metody vycházejí z běžné průzkumné a dokumentační praxe v památkové péči. Můžeme je rozdělit na metody terénní (dokumentační), metody archivního průzkumu a metody zpracování výsledné dokumentace. V zásadě jde o postupy uplatňované při SHP nebo OPD (k tomu MACEK 1997; 2001; BLÁHA – JESENSKÝ – MACEK – RAZÍM – SOMMER – VESELÝ 2005, 18–21, RAZÍM – MACEK edd. 2011, 34–63). Pro plošný průzkum je však typická menší úroveň podrobnosti než jaké dosahuje standardní SHP nebo OPD, zato je však podstatně větší plošný rozsah předmětu zájmu průzkumu.

Terénní metody předpokládají dobrou obeznámenost s lokalitou v konkrétním řešeném území. Nutné je především kvalitní technické vybavení (digitální fotoaparát, ev. kamera, okopírované mapy, ev. GPS stanice, využit lze diktafon).

5.1 Metody průzkumu

Tak jako v případě jiných typů průzkumů v památkové praxi (SHP, OPD), také v případě plošného průzkumu předpokládáme 3 základní fáze: obstarání podkladů (mapy, základní informace ke zkoumanému materiálu), vlastní terénní průzkum a vyhodnocení získaných informací se zpracováním výsledné dokumentace.

Základní metodou průzkumu je zevrubná dokumentace terénu, přičemž důraz je kladen na skutečně celoplošné a rovnoměrné poznání celého vymezeného území. Je nutné sledovat a podrobně dokumentovat skutečně veškeré území, na němž se můžeme s daným jevem setkat. Pro objektivní vyhodnocení sledovaného jevu je nutné pokusit se o nivelizaci stupně poznání, tedy o to, aby poznání probíhalo na úrovni srovnatelné podrobnosti pro všechny sledované objekty.

5.1.1 Přípravná fáze

Před vstupem do terénu je žádoucí provést základní přípravu, spočívající v rešerši dostupných poznatků (literatura, mapy, prameny) a v přípravě k vlastní dokumentaci. Je nezbytné opatřit si v dostatečném množství a měřítku mapovou dokumentaci, do níž se budou záznamy z průzkumu zakreslovat, a to v tištěné podobě (katastrální mapy, základní mapy, státní mapy odvozené apod.). Dále je účelné opatřit si staré mapy, především mapy stabilního katastru, umožňující základní srovnání s dnešní zástavbou. Právě konfrontace s historickými mapovými podklady je pro základní průzkum sídel v mnoha ohledech klíčová.

5.1.2 Metody terénního průzkumu

Plošný průzkum se provádí v terénu za využití fotografie (exteriérů, výjimečně též interiérů) a záznamového média, kterým může být blok, diktafon nebo i videokamera, umožňujícími rychlý a operativní záznam celku, včetně prostorových vztahů a detailů, doplněný o mluvené poznámky. Protože se jedná o dokumentaci často podobných objektů, jejímž výsledkem je tabulkový nebo databázový list se shodnou strukturou, osvědčuje se pořizovat záznam přímo v terénu již ve struktuře výsledné tabulky do předtištěného prázdného formuláře. Delší poznámky (charakteristika objektů apod.) se osvědčuje nahrávat na spolehlivý diktafon nebo videokameru.

V rámci plošného průzkumu je žádoucí rozpoznat základní stavební materiál a techniky i dispoziční uspořádání stavby, což lze často provést i pozorováním z exteriéru.⁴⁵⁾ Detailní popis interiérů, exteriérů, dispozice a konstrukcí

⁴⁵⁾ U staveb omítnutých je to možné samozřejmě jen částečně, nicméně např. přítomnost roubené konstrukce pod omítkou nebo i obezdívkou je většinou při bližším ohledání patrná.

stavby není při plošném průzkumu možný, avšak základní technologické a typologické určení stavby a jejích konstrukcí je velmi žádoucí (např.: „Trojdílný patrový dům s chlévní dispozicí, s roubenou světnicí z hraněných trámů, zadní část přízemí zděná z pískovcových koádrů. Patro hrázďené, podpírané v rozsahu světnice podstávkou. Zachován krov se středovou rámovou stolicí...“). K terminologii viz kapitola 3.2.1 a 3.2.3.

5.1.2.1 fotodokumentace

Základním a mnohdy i nejdůležitějším výsledkem průzkumů je fotodokumentace. Uvědomíme si to pokaždé, kdy dojde k zániku nebo nevratnému poškození kterékoli historické stavby: fotografie je pak nejdůležitějším svědectvím o podobě takového objektu a na její kvalitě a výpovědní hodnotě závisí naše poznání objektu.

Široké využití fotografie vyplývá z dostupnosti tohoto média, z možnosti rychlého záznamu a v případě využití digitální fotografie také z možnosti provedení v podstatě neomezeného počtu snímků. V současné době je možné záznam spojit s jednoznačnou identifikací pomocí zeměpisných souřadnic připojeným GPS modulem.

Popis techniky dokumentační fotografie přesahuje rozsah a zaměření této metodiky, proto zde shrneme jen několik nejdůležitějších zásad:

1. využíváme vždy kvalitní aparát, optimálně digitální zrcadlovku, nastavenou na vyšší rozlišení
2. pro fotodokumentaci volíme primárně období vegetačního klidu, bez olistění (zejména pro objekty v zeleni)
3. volíme denní dobu pro snímek tak, aby byl objekt vhodně nasvícen – buď šikmým slunečním světlem, nebo rozptýleným světlem
4. ohniskovou vzdálenost volíme podle charakteru objektu. Vhodné jsou zejména objektivy s krátkou ohniskovou vzdáleností pro snímky panoramat a snímky ve stíněných interiérech
5. pokud to podmínky umožňují, používáme stativ
6. v interiéru podle možností fotografujeme s využitím externího osvětlení (reflektor) ze stativu; v případě potřeby s externím zábleskovým zařízením.

Nutné je však připomenout, že praxe se od této (ideální) teorie často dosti diametrálně liší. Ne vždy je možné podmínky splnit; dokumentace často musí z objektivních důvodů proběhnout rychle, někdy se jedná doslova o „partyzánské“ akce (fotografování přes plot, rychlý záznam v interiéru bez možnosti kvalitního nasvícení apod.). Takto pořízené snímky sice výtvarnou kvalitou neobstojí, avšak mohou se stát i přes technickou nedokonalost velmi důležitým (a často i jediným) svědectvím o objektu.

5.1.2.2 podkladové mapy

Jako podkladové mapy využíváme zdroje ČÚZK (Český úřad zeměměřický a katastrální), resp. Zeměměřického úřadu. Obvykle se jedná o tzv. Základní mapy středních měřítek (ZM), v měřítkách od 1 : 10 000 až 1 : 50 000, dále tzv. Státní mapy odvozené (SMO) v měřítku 1 : 5 000 a konečně katastrální mapy (starší v měřítku 1 : 2 880, dále v prostředí venkova spíše výjimečně 1 : 2 000 a 1 : 1 000; nové digitální katastrální mapy /DKM/, k dispozici jsou i naskenované analogové mapy, případně vektorizované katastrální mapy digitalizované /KMD nebo KM-D/). Své specializované (tzv. technické) mapy mohou mít i jednotlivé obce nebo města, není však zajištěna záruka kompatibility se státním mapovým dílem. Vedle toho existují ještě tzv. účelové katastrální mapy (UKM), které většinou pořizují krajské úřady tam, kde ČÚZK ještě nemá zpracované DKM.

Mapy lze získat buď v tištěné podobě, anebo jako digitální data.⁴⁶⁾ Pro pracovní záznam lze využít i ortofotomapy.

Národní památkový ústav provozuje portál GIS, který na podkladě katastrálních map umožňuje jednoznačnou identifikaci objektů pomocí prostorových identifikátorů IISPP, jimiž jsou definiční body objektu a návrhové, tzv. přírůstkové body. Projekt pro prostorovou identifikaci je dostupný ze stránky Památkového GIS (paGIS) – <http://gis.npu.cz/>.

⁴⁶⁾ Mapy lze buď zakoupit, nebo získat od zadavatele (obce s rozšířenou působností, krajské úřady a některé další instituce mají tyto podklady pro zpracovatele při dodržení licenčních podmínek zdarma), nebo formou mapové služby, kterou lze využít i jako polohopis pro digitální zpracování v CAD nebo GIS – většina státních mapových děl je publikována mapovými službami ČÚZK. Využití podklady musí být požadovaným způsobem ze strany zpracovatele citovány.

5.1.2.3 kresebný záznam

Kresebný záznam se osvědčuje provádět v terénu přímo do vhodně nakopírovaných map, a to optimálně ve shodné legendě (grafické, barevné), jakou bude mít výsledný čistopisně zpracovaný mapový výkres. Umožní se tím převod dat z terénu do finální grafické (digitální či ručně vykreslené) podoby i jinou osobou, nebo s časovým odstupem. Na každý list v terénu je přesto vhodné připojit legendu použitých barev a symbolů pro případ, kdy záznamy z terénu bude do finální podoby na pracovišti zpracovávat jiný pracovník.

Nejvýraznější záznam umožňují barevné fixy (resp. tenké mikrofixy), ty jsou však náchylné na rozpítí při deštivém nebo vlhkém počasí.

Je-li to účelné, můžeme k mapovým záznamům připojit i další skici, zejména detailnějšího uspořádání dispozice, typických konstrukčních či výtvarných prvků apod., pořizovaných podobně jako v případě tzv. OPD (k tomu viz BLÁHA – JESENSKÝ – MACEK – RAZÍM – SOMMER – VESELÝ 2005, 18–21).

5.1.2.4 prohlídka objektů

Základním kamenem poznání v terénu je co možná nejpodrobnější prohlídka jednotlivých objektů. Bylo by jednoduché stanovit optimální podmínky, za nichž má probíhat (přístup k objektu ze všech stran, v roční době bez olistění a za vhodného denního světla, přístup do všech částí interiéru apod.). Praxe je však mnohem složitější. Přístup do interiéru bude pravděpodobně v řadě případů nemožný – jednoduše proto, že jej majitel objektu neumožní, nebo bude objekt trvale či dlouhodobě uzavřený. To samé platí někdy i pro vstup do dvorů apod. Proto je nutné naučit se stavby dokumentovat i podle vnějších znaků, umožňujících často základní dispoziční přehled i z exteriéru, přesto však je třeba nerezignovat na interiéry a snažit se maximálně vstup do objektu zajistit.

5.1.3 Archivní průzkum

Základní archivní průzkum by měl být samozřejmostí v případě stavebněhistorického průzkumu sídla (pasport) a v některých případech tematického průzkumu (konkrétní typ staveb – např. mlýny apod.). Zpravidla jde o práci specialisty – historika, archiváře. Archivní průzkum je časově i způsobem provádění nezávislý na terénním průzkumu; je však vhodné, aby mu alespoň částečně předcházel (do terénu tedy vstupujeme již vybaveni základními znalostmi historie). Výjimečně je možné cílenými sondami do archivů doplnit také další (méně podrobné) stupně plošného průzkumu – tedy inventární průzkumy. Mohou sloužit k nalezení určité konkrétní dokumentace, osvětlující historický vývoj zkoumaného sídelního či územního celku nebo sledovaného jevu na celém území (historické mapy, vodní knihy, urbáře apod.). Zpracovatel archivního průzkumu postupuje metodou popsanou v souvislosti s SHP.⁴⁷⁾

Úkolem zpracovatele archivního průzkumu vesnic a lidové architektury, prováděného jako součást stavebněhistorického průzkumu (pasportu), je nalezení a zpracování potřebných podkladů pro stavebního historika. Archivní průzkum přitom studuje prameny (včetně edic pramenů), ikonografii, plány a literaturu, stejně jako zpracovatel archivního průzkumu jiných druhů památkových objektů. Mnohé z těchto pramenů, ikonografie, plánů a literatury jsou totožné pro průzkum všech druhů objektů.

Tato metodika však nemůže suplovat učebnici nebo metodiku archivního průzkumu zpracovávaného pro potřeby stavebněhistorických průzkumů všech stupňů.

5.1.4 Vyhodnocení a interpretace získaných údajů

Sběr informací, ať již formou terénního či archivního průzkumu, je sice naprosto nezbytný a v případě plošného průzkumu jej lze považovat za stěžejní výsledek dokumentační práce, avšak ve většině případů je žádoucí doplnit souhrnnou interpretaci. Ta může mít podobu syntézy poznatků z terénu. Využíváme obvyklé metody stavebněhistoric-

⁴⁷⁾ RAZÍM – MACEK edd. 2011, 36–37 a tam cit. liter.

kého průzkumu, založené na konfrontaci získaných informací s archivními materiály (zejména se starými mapami, ev. plány a ikonografií), poznání založené na architektonickém a dispozičním rozboru a srovnávacím studiu (jak v rámci zkoumaného území, tak porovnání s analogiemi z obdobných regionů či sídel).

Kromě poznání stáří, dispozičního uspořádání, obecných znaků, výtvarných a konstrukčních prvků apod. by měl každý průzkum obsahovat také souhrnné hodnocení. Zařazení objektu do kontextu a vyjádření jeho hodnot z hlediska dlouhodobého vývoje regionu by mělo být samozřejmostí.

5.2 Prostorová identifikace (identifikační údaje)

Pro budoucí využití průzkumů všech typů je nutná zcela jednoznačná identifikace všech dokumentovaných objektů, umožňující jejich zpětné vyhledání v terénu, ev. dohledání jejich lokalizace i v případě, že objekt zanikne.

5.2.1 Adresa, číslo popisné, evidenční a orientační (tzv. čísla domovní)

Základní identifikace je obvykle určena uvedením adresy s číslem popisným (č.p.), doplněné o nadřazené administrativní celky – okres a kraj. Číslo popisné je číselný identifikátor budovy, jednoznačný v rámci každé části obce (nemusí být jednoznačný v rámci obce, katastrálního území, základní sídelní jednotky apod.). První číslování domů probíhalo v letech 1770–71 a ve většině vesnic se nikdy nezměnilo. Od druhé poloviny 20. století se používají také tzv. čísla evidenční (č.e.), přidělená rekreačním objektům, trvale neobydleným. Ve větších městských lokalitách existují i tzv. čísla orientační (č.o.), přidělována v rámci jednotlivých ulic. Ve vesnických sídlech se zpravidla čísla orientační nepřidělují, výjimkou jsou vesnická sídla na území větších měst (Praha, Plzeň, Brno, České Budějovice apod.).

Identifikace pomocí čísel domovních má svá úskalí: Čísla domovní přiděluje obec, která má povinnost údaje o přidělených číslech předávat do RUIAN – tj. registru územní identifikace, adres a nemovitostí,⁴⁸⁾ který je veřejně dostupný. Údaje v registru však nemusí být vždy zcela aktuální. V některých případech jsou čísla po zaniklých objektech přidělována jiným stavbám, ev. může dojít ke změně při převodu na číslo evidenční. Nejbezpečnějším ověřením čísla domovního v případě nejasností zůstává dotaz na obecní úřad.

5.2.2 Číslo parcelní

Dalším způsobem označování nemovitostí je využití parcelního čísla pozemku. Parcelní čísla jsou vedena v katastru nemovitostí a parcely jsou zakresleny v katastrálních mapách. Údaje z katastru nemovitostí jsou veřejně dostupné na webových stránkách Českého úřadu zeměměřického a katastrálního.⁴⁹⁾ Číslo parcelní je jedinečné vždy v rámci katastrálního území. Na většině katastrálních území, zvláště pak na venkově, existují dvě číselné řady parcel – jedna pro pozemkové parcely (parc. č. p.) a druhá pro stavební parcely (parc. č. st.). V některých katastrálních územích existuje společná (jednotná) číselná řada pro oba druhy parcel.⁵⁰⁾ Je tedy nutné vždy uvést i zkratku druhu parcely (st., p. nebo nic) před číslem.

Nevýhodou identifikace pouze pomocí parcelního čísla pozemku je jeho možná změna v případě přečíslování katastru, rozdělení parcely (v takovém případě pak nově vzniklé parcely většinou získávají čísla s lomítkem), nebo změny příslušnosti ke katastrálnímu území. Dosti často také jediné parcelní číslo reprezentuje celou usedlost bez dalšího rozčlenění na jednotlivé objekty, ty je pak nutné rozlišit jiným údajem.

48) <http://vdp.cuzk.cz/>

49) <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz>

50) Problematika číslování parcel je komplexnější; podrobněji viz http://www.czso.cz/csu/rso.nsf/i/parcela_rso

5.2.3 Zeměpisné souřadnice a další možnosti lokalizace

Využití zeměpisných souřadnic představuje možnost jednoznačné lokalizace libovolného objektu pomocí GPS (Global Positioning System), nebo odměřením polohy z mapy. V praxi je nutné vždy udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny. Využívá se např. systém WGS 84⁵¹⁾ (naměřená poloha má pak záznam například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E; používá se i zápis v desítkové soustavě), nebo systém S-JTSK⁵²⁾ (naměřená poloha má pak záznam například: X -829 840, Y -992 477). Dříve se – zejména v archeologii – používal i záznam vzniklý odměřením na Základní mapě.⁵³⁾ Pomocí pravítka se měřila vzdálenost v milimetrech od severní a východní (popřípadě jižní a západní) sekční čáry (záznam má pak podobu např. ZM 02-4 Česká Lípa: 217 mm od severní a 79 mm od východní sekční čáry). Z hlediska určování objektů lidové architektury se jedná o způsob nepraktický, lze ho využít např. při identifikaci samostatných objektů (mlýny apod.).

Výhodou určení polohy objektu pomocí zeměpisných souřadnic je to, že se jedná o parametry, nepodléhající změně. Místo takto určené lze kdykoli zpětně vyhledat s dostatečnou přesností. Nevýhodou je, že taková lokalizace není jednoznačná – k jednomu objektu je možné vytvořit více souřadnic (byť jen v řádu metrů či decimetrů). V databázových systémech pak nelze jednoduše přiřadit dokumenty od různých autorů ke stejnému objektu. Tento problém řeší využití identifikátorů Integrovaného informačního systému památkové péče, viz níže.

5.2.4 Identifikátory v památkové péči

Je velmi žádoucí, aby všichni zpracovatelé plošných průzkumů používali k identifikaci dokumentovaných objektů především Integrovaný informační systém památkové péče (IISPP).⁵⁴⁾ Je veřejně dostupný na webových stránkách Národního památkového ústavu (dále NPÚ), mapy pak na mapovém portálu NPÚ.⁵⁵⁾ Pro zpracovatele průzkumů z Národního památkového ústavu je využití IISPP závazné.

Národní památkový ústav vytvořil pro účely památkové péče systém identifikátorů objektu v mapě České republiky, další identifikátor označuje chráněné památky, tj. objekty vedené v Ústředním seznamu kulturních památek.

5.2.4.1 identifikátor IDOB_PG a přírůstkové číslo

Pro lokalizaci objektů je určena dvojice identifikátorů: identifikátor tzv. definičního bodu objektu nebo části objektu označovaný IDOB_PG (též označován jako „kód paGIS“) a přírůstkové číslo (PRIR_C), což je provizorní identifikátor tzv. přírůstkového bodu (PB).

IDOB_PG byl zpočátku vytvořen automatizovaně u tzv. adresních míst, neboli u objektů s domovním číslem. Ne všechny objekty ale mají přiřazen identifikátor IDOB_PG. Další objekty památkového zájmu jsou do systému postupně přidávány – jde například o kaple, sochařská díla, prvky zeleně a kulturní krajiny, ale také jednotlivé objekty v rámci usedlosti (stodola, sýpka, holubník apod.), které nemají samostatné domovní číslo. Objekty, které dosud identifikátor IDOB_PG nemají, jsou nejprve v mapě určeny tzv. přírůstkovým bodem (PB) a dostávají tzv. přírůstkové číslo (PRIR_C).⁵⁶⁾ Přírůstkové body mohou do systému („do mapy“) vkládat všichni registrovaní uživatelé IISPP.⁵⁷⁾ Každý zpracovatel průzkumu (i mimo pracovníky NPÚ) si může zažádat o registraci,⁵⁸⁾ aby mohl doplňovat řadu přírůstkových bodů.

PaGIS neboli Památkový geografický informační systém obsahuje řadu mapových projektů. Identifikátor IDOB_PG

51) World Geodetic System 1984, Světový geodetický systém 1984.

52) Jednotná trigonometrická síť katastrální (JTSK, též S-JTSK).

53) Základní mapa České republiky je státní mapové dílo vzniklé odvozením z topografického mapování České republiky z let 1957–1972. Pro účely odměřování se používala mapa v měřítku 1: 10 000.

54) Rozcestník <https://iispp.npu.cz/homepage.htm>, podrobná dokumentace včetně uživatelských příruček pro veřejnost je na adrese: https://iispp.npu.cz/doc_admin/docOverview.htm

55) <http://gis.npu.cz/>, projekt Územní identifikace

56) Přírůstkové číslo (PRIR_C) je na mapě územní identifikace znázorněno v hnědé barvě a v závorce; přírůstkový bod hvězdičkou.

57) https://gis.npu.cz/ost/priurstkove_body/index.php?frame

58) Žádosti je nutné směřovat na Odbor informatiky NPÚ.

i přírůstková čísla lze nalézt v projektu Územní identifikace na adrese: <http://gis.npu.cz>.⁵⁹⁾

Identifikátor IDOB_PG nebo přírůstkové číslo je nutno uvádět na katalogovém listu objektu nebo v tabulkách či databázových záznamech jednotlivých objektů. Přínosem této lokalizace je nejen jednoznačná identifikace, ale možnost přiřazení dalších dokumentů – fotografií, textů, zákresů apod. k jednotlivým objektům prostřednictvím digitálního úložiště – Metainformačního systému NPÚ (MIS). Pomocí identifikátoru IDOB_PG je též možno v mapovém portálu NPÚ snadno získat všechny ostatní lokalizační údaje – obec, okres, kraj, adresu atd.

5.2.4.2 identifikátor CZ_RETRO

Některé objekty památkového zájmu nelze z různých důvodů přesně určit pomocí definičního bodu objektu (např. celá sídla, objekty, jejichž polohu přesně neznáme apod.). Pro takové případy je vhodné využít lokalizaci pomocí identifikátoru CZ_RETRO (též označovaného jako „kód CZ“).

Databáze CZ_RETRO obsahuje historické názvy a umístění všech známých měst, městeček a vesnic, která existují či existovala na území Čech, Moravy a Slezska, a rovněž jejich čtvrti a díly. Výběrově obsahuje i některé další lokality charakteru místních částí či samot (např. izolovaně situované hrady či dvory). Každá tato lokalita je jednoznačně určena pomocí identifikátoru CZ. To je stabilní a unikátní číslo v řadě 1 až 99999. Systém CZ_RETRO je veden jednak jako databáze (tabulky) a současně jako geografický informační systém (GIS), který pokrývá území České republiky.

Systém CZ_RETRO je nezávislý na aktuálním územním členění (Územně identifikační registr základních sídelních jednotek – UIR-ZSJ a Registr sčítacích obvodů a budov – RSO), které obsahuje pouze v dané chvíli administrativně existující lokality (obce, části obce, základní sídelní jednotky, statistické obvody) a podléhá četným změnám. CZ_RETRO však umožňuje propojení informací z obou systémů.

Systém CZ_RETRO je součástí Integrovaného informačního systému státní památkové péče Národního památkového ústavu. Kód CZ lze odečíst z mapy.⁶⁰⁾ Aktualizované informace jsou přístupné též z webových stránek Společnosti pro obnovu vesnice a malého města.⁶¹⁾

5.2.4.3 rejstříkové číslo ÚSKP

Rejstříkové číslo (rejst. č. ÚSKP) je číslo, přidělené všem objektům nebo areálům, zapsaným v Ústředním seznamu kulturních památek (ÚSKP). Jedná se tedy o základní administrativní údaj pro památkově chráněné objekty. Lze jej zjistit na webových stránkách NPÚ.⁶²⁾ Kromě rejstříkového čísla je v IISPP pro památky užíván identifikátor záznamu o kulturní památce IdReg⁶³⁾ (ke každému rejstříkovému číslu je přiřazen IdReg).

5.3 Výstup a archivace

5.3.1 výsledný elaborát, adjustace

Výstupy plošného průzkumu mohou být různé. Obvykle se jedná o materiál kombinující mapovou, fotografickou a textovou dokumentaci, která může být pro přehlednost uspořádána do katalogových listů (karet), tabulek nebo databáze. Výsledné zpracování je možné v různých formátech. Nutné je práci adjustovat tak, aby bylo možné zajistit

⁵⁹⁾ Na mapě je znázorněn jako černý bod, vlastní číslo je okrové (žluté), obvykle 6- či 7-místné, v rámci celé České republiky jedinečné. Toto číslo se zobrazuje až od měřítka 1 : 1000. Červené číslo je číslem domovním (popisným). V atributové tabulce, která se objeví po dotazu ikonkou i (info) na příslušný bod, se zobrazí množství dalších údajů. Jde o tyto údaje: domovní číslo, orientační číslo, IdReg pro kulturní památky, stejně jako všechny administrativní příslušnosti – název obce s rozšířenou působností (ORP), kód CZ, kód základní sídelní jednotky (ZSJ), kód katastrálního území (KÚ), název obce, okresu, kraje a podobně) viz příloha.

⁶⁰⁾ <http://gis.npu.cz/>, projekt Územní identifikace

⁶¹⁾ http://sovamm.wz.cz/o_kodech.htm

⁶²⁾ <http://monumnet.npu.cz/pamfond/hledani.php>

⁶³⁾ IdReg se též zobrazuje na mapě územní identifikace jako modré číslo kurzívou v závorce.

její dlouhodobou trvanlivost a použitelnost v další praxi. Nelze se spoléhat jen na digitální data na různých nosičích, současné zpracování tištěné a digitální verze (přístupné pro běžného uživatele) by mělo být samozřejmostí. S ohledem na budoucí kompatibilitu dat a jejich využití na libovolném zařízení bez ohledu na hardware a software je žádoucí práci ukládat v jednoduchých přenosných formátech (PDF – PDF/A-1a nebo PDF/X; podrobněji o standardech PDF např. na <http://cs.wikipedia.org/wiki/PDF/A>), zejména za předpokladu zpracování dokumentace v grafických editorech a programech (formáty DWG, DGN apod.).

Podmínky výstupu a následné archivace by měly být obdobné jako v případě standardního SHP nebo OPD (MACEK 1997; 2001; BLÁHA – JESENSKÝ – MACEK – RAZÍM – SOMMER – VESELÝ 2005).

5.3.1.1 textová část

Textová část může být zpracována jak v běžném textovém editoru, tak v prostředí databáze, nebo tabulkového editoru. Tisk by měl být proveden s ohledem na čitelnost, a to na materiál zaručující dlouhodobé možnosti archivace a skladování bez rizika poškození. Výsledný textový nebo databázový soubor je žádoucí uložit v prostředí přenosného formátu PDF (srov. výše), umožňujícím čtení a tisk na libovolném zařízení, bez ohledu na změnu softwaru v průběhu času.⁶⁴⁾

5.3.1.2 grafické přílohy

Grafické přílohy (fotodokumentace, ev. ikonografie) mohou být zpracovány v prostředí grafických, databázových nebo textových programů tak, aby snímky neztrácely na kvalitě. Nutné je fotografie podrobně popsat (identifikace objektu /lokality – okres, stavba/, směr záběru podle světových stran nebo průčelí, identifikace snímku – autor, datum). Tisk je nutné provést na kvalitním kalibrovaném zařízení, na papír s vyšší gramáží s důrazem na požadavek dlouhodobé archivace bez ztráty čitelnosti, změny barev apod. Před tiskem je vhodné provést základní korekce nekvalitních snímků (protisvětlo, velký kontrast apod.). Výsledný soubor s fotografiemi je žádoucí uložit v přenosném prostředí formátu PDF (srov. výše), umožňujícím čtení a tisk na libovolném zařízení.

Snímky, které nebudou zařazeny do tištěné verze dokumentu, je žádoucí připojit na kvalitním digitálním záznamovém médiu (CD, DVD), kam by měly být uloženy i tištěné snímky, avšak bez úprav a v původním rozlišení, rozříděné do jednotlivých adresářů (složek) dle lokality či objektu.

5.3.1.3 mapové přílohy

V současné době lze považovat za standard zpracování mapové dokumentace v digitální podobě, i když a priori nelze u menších a méně náročných výzkumných akcí vyloučit ani zpracování ruční (kreslené mapy, vybarvené trvalými a odolnými barvami). Digitální mapové přílohy mohou být zpracovány jak v prostředí vektorových (CAD) či rastrových softwarových programů, tak geografických informačních systémů (GIS). V případě využití systému GIS je žádoucí zajistit kompatibilitu s již existujícími systémy Národního památkového ústavu. Výhodou je oboustranné automatizované přebírání již existujících dat z a do veřejného informačního systému Národního památkového ústavu (IISPP). Pro výzkumné projekty zpracované přímo na půdě Národního památkového ústavu by mělo být dodržování platformy GIS NPÚ samozřejmostí. Pro externí zpracovatele lze doporučit konzultaci s GIS specialisty na Generálním ředitelství nebo regionálních pracovištích NPÚ. Více též kapitola GIS.⁶⁵⁾

5.3.1.4 adjustace

Finální adjustace tištěné podoby elaborátu, zahrnující textovou, grafickou a mapovou část, by měla být přizpůsobena nejen průzkumu samotnému, ale i zajištění trvanlivosti při budoucí práci s materiálem a jeho skladováním. V minulosti se většinou adjustovaly odděleně textové a grafické části (v deskách A4) a mapové přílohy (nalepené na kartony velkých

⁶⁴⁾ Nutné je dodržovat základní pravidla – zejména pro použití fontů.

⁶⁵⁾ Žádoucí začlenění zpracovaných dat lze dosáhnout, jsou-li dodržena pravidla pro jejich zpracování. Záměr a způsob zpracování je možno konzultovat i s referáty GIS, MIS územních odborných pracovišť NPÚ a zejména se správci centrální geodatabáze NPÚ (gis@npu.cz).

formátů). Toto řešení má své výhody i nevýhody – mapy při časté práci nejsou tak poškozené, na druhou stranu hrozí ztráta některé z částí elaborátu. Obecně lze proto doporučit spíše svázání celého elaborátu do jednoho celku přiměřeného formátu (A3, A4), ovšem tak, aby bylo možné z něj kdykoli kopírovat či skenovat bez rizika poškození vazby.

5.3.2 archivace

Pro jakékoli budoucí využití materiálu je zcela zásadní otázkou bezpečná archivace. Sebelepší elaborát průzkumu uložený na nedostupném (nebo málo obvyklém) místě, ztrácí možnost stát se kvalitním a v praxi často používaným materiálem. Je proto nezbytně nutné, aby minimálně jedno tištěné paré a minimálně jedno paré v elektronické podobě (na CD nebo DVD) bylo ze strany libovolného zpracovatele (výzkumná organizace, vysoká škola, správa CHKO, soukromý zpracovatel apod.) předáno oficiální cestou na místně příslušné Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu, do odboru evidence, dokumentace a informačních systémů. Zde bude materiál zaevidován zodpovědným pracovníkem do systému Tritius, a to co nejdříve po obdržení, z důvodů komplexnosti vedené evidence. Pro materiály vzniklé na půdě NPÚ musí být takovýto postup samozřejmostí. Zpětné vyhledávání všech zpracovaných a v této evidenci archivovaných průzkumů je možné na volně přístupné webu NPÚ, resp. na adrese: <http://iispp.npu.cz/carmen/>.

Další archivace případných duplicitních viceparé na jiných místech (archive, muzea, vysoké školy, orgány státní správy a samosprávy apod.) je samozřejmě žádoucí a je jedině ku prospěchu věci.

5.4 Geografický informační systém – GIS

Vzhledem k typu průzkumu se v případě plošných průzkumů více než u jiných stupňů výzkumu historických staveb uplatňuje na výpočetní technice založený tzv. *GIS – Geografický informační systém*. Tento systém umožňuje propojení digitální textové (databázové), obrazové a mapové dokumentace do jednoho funkčního celku, umožňujícího přes uživatelské rozhraní snadnou správu a přehledné využití, aktualizace a doplňování získaných dat, včetně možnosti publikování v prostředí webu.

Národní památkový ústav – generální ředitelství spravuje a provozuje jednak GIS orientovaný na potřeby památkové péče pro celé území České republiky a jednak tzv. *MIS – Metainformační systém*, umožňující jednotné ukládání a zpřístupnění digitálních a digitalizovaných dokumentů (fotografie, mapy, plány, textové dokumenty apod.) týkajících se historických a památkových objektů.

Z jednoho mapového projektu územní identifikace je přes identifikátor IDOB_PG navázána dostupná dokumentace, a to odkazem (hotlinkem) na ostatní části IISPP (Integrovaného informačního systému památkové péče):

1. **MonumNet** (evidence kulturních památek a chráněných území; v blízké době bude nahrazen aplikací Památkový katalog)
2. **MIS** (ukládání, popis a zpřístupnění digitálních nebo digitalizovaných dokumentů /fotografie, mapy, plány, textové dokumenty apod./ týkajících se objektů zájmu památkové péče nebo obecně odborné činnosti NPÚ)
3. **Tritius** (evidence odborných knihoven a dokumentačních fondů)

Průzkumy, které vznikají v rámci NPÚ, by měly využívat výše uvedené systémy. Vazba jednotlivých karet objektů na identifikátory paGIS nebo PRIR_C pak umožňuje jednoduché vyhledávání všech dostupných informací k danému objektu (nejen těch, které vznikly tímto aktuálním průzkumem). Průzkum sídla, textová i mapová část, pak budou navázány na bod příslušné lokality (kterou označuje kód CZ).

6. Literatura, prameny

S ohledem na velké množství titulů je proveden jen výběr nejzákladnějších publikací týkajících se lidové architektury a stavebněhistorických průzkumů sídel či regionů.

6.1 Výběr základní literatury

- BALÁŠ, Emanuel – KLÍMA, Vladimír 1954: Vesnické stavby v okrese votickém, Český lid IX (41), 159–168.
- BELISOVÁ, Natálie – PATZELT, Zdeněk – SOJKA, Václav 2006: Lidové památky Českého Švýcarska. Krásná Lípa.
- BLÁHA, Jiří – JESENSKÝ, Vít – MACEK, Petr – RAZÍM, Vladislav – SOMMER, Jan – VESELÝ, Jan 2005: Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Odborné a metodické publikace, sv. 31. Praha: NPÚ ÚOP středních Čech.
- BLAŽÍČEK, Oldřich J. – KROPÁČEK, Jiří 1991: Slovník pojmů z dějin umění. Praha.
- BROŽ, Josef 1922a: Lidové stavby na Plzeňsku I – Ejpovice. Plzeň.
- BROŽ, Josef 1922b: Lidové stavby na Plzeňsku II – Letkov, Týmákov, Mokrouš. Plzeň.
- BROŽ, Josef 1924: Lidové stavby na Plzeňsku III – Božkov, Lobzy. Plzeň.
- BROŽ, Josef 1925: Lidové stavby na Plzeňsku IV – Koterov, Černice. Plzeň.
- BUREŠ, Pavel a kol. 2013: Lidové stavby Moravy a Slezska. Praha.
- BUREŠ, Pavel – MATUSZKOVÁ, Jitka 2007: Katalog vesnických sídel v ČR 2: Břeclav. Praha.
- BUREŠ, Pavel – ŠTEFANIKOVÁ, Jana 2006: Katalog vesnických sídel v ČR 1: Praha hl. m. Praha.
- ČERNÝ, Ervín 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny: Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha.
- DITTRICH, Tomáš 1990: Stavebně historické průzkumy pražských vesnic (Zličín, Lysolaje, Ďáblice, Klukovice), Staletá Praha XX, 56–81.
- DITTRICH, Tomáš – ŠKABRADA, Jiří – ZAHRADNÍK, Pavel 1990: Ruzyně – architektura a dějiny jádra obce, Staletá Praha XX, 28–53.
- DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří 1986: Lidová architektura na Sedlčansku, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 31, Příbram, 5–236.
- DUNAJOVÁ, Alena 2007: Lidová architektura nebo lidové stavitelství? Příspěvek k terminologické diskusi, Národopisná revue 1, 163–165.
- EFLER, Tomáš – MÁGR, Filip – PEŠTA, Jan 2013: Dokumentace a průzkumy, in: Richter, K. a kol., Opravy podstávkových domů, Zittau – Liberec, 128–138.
- FLORIÁNOVÁ, Olga a kol. 2008: Uherskohradištsko. Uherské Hradiště.
- FLORIÁNOVÁ, Olga a kol. 2009: Zlínsko. Uherské Hradiště.
- FLORIÁNOVÁ, Olga a kol. 2010: Vsetínsko. Uherské Hradiště.
- FLORIÁNOVÁ, Olga a kol. 2011: Kroměřížsko. Uherské Hradiště.
- FOUD, Karel 2001: Roubené patrové sýpky s pavláčkou v oblasti severního Plzeňska. Příspěvek k poznání stavebních dějin venkova českého západu, in: Dějiny staveb 2001, Plzeň, 47–52.
- FOUD, Karel 2010: Vesnice Plzeňského kraje. Plzeň.
- FOUD, Karel – KAREL, Tomáš 1998: Lidová architektura – okres Plzeň-město: lidová stavební kultura českého západu. Plzeň.
- FOUD, Karel – KAREL, Tomáš 2004: Lidová architektura – Plzeňský kraj. Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné

- památkové zóny v Plzeňském kraji: lidová stavební kultura českého západu. Plzeň.
- FOUD, Karel – WEBEROVÁ, Hana 1998: Lidová architektura – okres Domažlice: lidová stavební kultura českého západu. Domažlice.
- FROLEC, Václav 1974: Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku. Brno.
- FROLEC, Václav – VAŘEKA, Josef 1983: Lidová architektura: encyklopedie. Praha (2., přepracované vydání 2007).
- HABART, Čeněk 1925–1938: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko: Popis a dějiny krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Bláníkem a vylíčení života jejího lidu I–IV. Sedlčany.
- HEROUT, Jaroslav 2012: Slabikář návštěvníků památek. Praha (4., přepracované vydání).
- JERÁBEK, Richard 1974: Lidová architektura nebo lidové stavitelství? in: Ludové stavitelstvo v Karpatskej oblasti, Bratislava, 23–37.
- JIRÁSEK, Alois 1887: Česká chalupa a stará stavení městská, Květy 9.
- KIBIC, Karel 1973: Kategorizace historických měst v českých zemích, in: Sborník Památková péče 1945–1970, Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 78–98.
- KLUSÁČEK, K. – KOVÁŘ, E. – NIEDERLE, L. – SCHLAFFER, F. – ŠUBERT, A. 1895: Národopisná výstava Československá v Praze 1895. Praha.
- KOVÁŘŮ, Věra – KUČA, Jan 2009: Venkovské stavby na Moravském Horácku. Tišnov – Nové Město na Moravě.
- KUČA, Karel 2002a: Atlas památek Česká republika (A/N), díl I. Praha.
- KUČA, Karel 2002b: Atlas památek Česká republika (O/Ž), díl II. Praha.
- KUČA, Karel 2010: Atlas krajiny. Praha.
- KUČA, Karel – KRATOCHVÍLOVÁ, Irena – KUČOVÁ, Věra 2012: Plány ochrany památkových rezervací a památkových zón. Metodika připravená na základě vyhlášky MK ČR č. 420/2008 Sb., kterou se stanoví náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón, která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2009. Praha (přístupno z: <http://www.mkr.cz/assets/kulturni-dedictvi/pamatkovy-fond/analyzy-koncepce-dokumenty/Vyhlasovani-PO-metodika-2012.doc>).
- KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra 2000: Principy památkového urbanismu. Praha.
- KUČOVÁ, Věra – BUREŠ, Pavel 1999: Principy péče o lidové stavby. Praha.
- KURIAL, Antonín 1978: Katalog lidové architektury. Okres Gottwaldov. Brno.
- KURIAL, Antonín 1979a: Katalog lidové architektury. Okres Blansko. Brno.
- KURIAL, Antonín 1979b: Katalog lidové architektury. Okres Brno-město. Brno.
- KURIAL, Antonín 1979c: Katalog lidové architektury. Okres Brno-venkov. Brno.
- KURIAL, Antonín 1986: Katalog lidové architektury. Okres Uherské Hradiště. Brno.
- KURIAL, Antonín 1989: Katalog lidové architektury. Okres Vyškov. Brno.
- KURIAL, Antonín 2007: Katalog lidové architektury. Okres Hodonín. Brno.
- KURIAL, Antonín – KOVÁŘŮ, Věra – KUČA, Jan 2011: Katalog lidové architektury. Okres Žďár nad Sázavou. Brno.
- LANGER, Jiří 1997: Co mohou prozradit lidové stavby. Praha.
- LANGER, Jiří 2010: Lidové stavby v Evropě. Praha.
- LANGER, Jiří – VAŘEKA, Josef 1983: Naše lidové stavby. Praha.
- LÁZNIČKA, Zdeněk 1946: Typy venkovského osídlení na Moravě. Brno.
- LIPPERT, Julius 1898: Das alte Mittelgebirgshaus in Böhmen und sein Bautypus. Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde, Bd. 1, H. 3. Prag : Calve.
- MACEK, Petr 1997: Standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum. SÚPP Praha (obnovené vydání 2001).
- MÁČEL, Otakar 1954: Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě. Díl I. – část první. Brno.
- MÁČEL, Otakar 1955: Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě. Díl I. – část druhá. Brno.
- MÁČEL, Otakar – VAJDIŠ, Jaroslav 1958: Slovácko. Architektonický vývoj vesnice. Praha.
- MATUSZKOVÁ, Jitka – KOVÁŘŮ, Věra 2004: Vinohradnické stavby na Moravě. Brno.
- MENCL, Václav 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.

- MEZEROVÁ, Lubica 2000: Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál. Bruntál – Ostrava.
- NIEDERLE, Lubor red. 1918, 1922: Moravské Slovensko. Praha.
- PEŠTA, Jan 2000: Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech, Průzkumy památek VIII, č. 2, 153–168.
- PEŠTA, Jan 2003: Encyklopedie českých vesnic I. Střední Čechy a Praha. Praha.
- PEŠTA, Jan 2004: Encyklopedie českých vesnic II. Jižní Čechy. Praha.
- PEŠTA, Jan 2005: Encyklopedie českých vesnic III. Západní Čechy. Praha.
- PEŠTA, Jan 2009: Encyklopedie českých vesnic IV. Ústecký kraj: Severozápadní Čechy. Praha.
- PEŠTA, Jan 2011: Encyklopedie českých vesnic V. Liberecký kraj. Praha.
- PROUSEK, Jan 1895: Dřevěné stavby starobyle roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách. Praha.
- RAZÍM, Vladislav – MACEK, Petr edd. 2011: Zkoumání historických staveb. NPÚ Praha.
- SCHEYBAL, Josef Václav – SCHEYBALOVÁ, Jana 1985: Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách. Ústí nad Labem.
- SCHRAMEK, Josef 1908: Das Böhmerwaldbauernhaus. Praha.
- SPIRHANZL-DURIŠ, Jaroslav 1941: Staré jihočeské chalupy. Praha.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 2003: Památková zóna Lysovice – poznatky stavebně historického průzkum, in: Památková péče na Moravě = Monumentorum Moraviae tutela. Lidové stavitelství, Brno: NPÚ ÚOP v Brně, 41–56.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 2010: Stavebně-historický průzkum sídla a jeho zpracování v Geografickém informačním systému, Zprávy památkové péče 70, č. 2, 137–140.
- ŠKABRADA, Jiří 1992: K charakteru výstavby vesnického domu v 16. a 17. století v Čechách, in: Vesnický dům v 16. a 17. století. Skripta ČVUT, Praha, 138–167.
- ŠKABRADA, Jiří 1996: Lidová architektura. Skripta ČVUT. Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1999: Lidové stavby: architektura českého venkova. Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 2003: Konstrukce historických staveb. Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – VAJDIŠ, Jaroslav 1984: Lidová architektura středočeského kraje. Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – VAŘEKA, Josef 1984: Lidová architektura středních Čech. Roztoky u Prahy.
- ŠKABRADA, Jiří – VODĚRA, Svatopluk 1975: Vesnické stavby a jejich úprava. Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – VODĚRA, Svatopluk 1986: Lidová architektura v jižních Čechách. České Budějovice.
- ŠTĚPÁN, Luděk 2001: Chrudimsko: utváření venkovských sídel. Chrudim.
- ŠTĚPÁN, Luděk – KŘIVANOVÁ, Magda 2000: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Praha.
- ŠTĚPÁN, Luděk – URBÁNEK, Radim – KLIMEŠOVÁ, Hana 2008: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II. Praha.
- ŠTĚPÁN, Luděk – VAŘEKA, Josef 1991: Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech. Hradec Králové – Praha.
- ŠTĚPÁNEK, Miroslav 1967: Plužina jako pramen dějin osídlení, Československý časopis historický 15, 725–746.
- ŠTERNOVÁ, Petra a kol. 2010: Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji. Okres Liberec (A/Le). Liberec.
- ŠVÁB, František – TYKAČ, Jaroslav – RESL, Josef – BROŽ, Josef – LÁBEK, Ladislav edd. 1934: Národopis lidu Československého IV. Plzeňsko. Praha.
- TYLLNER, Lubomír 2007: Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Praha.
- URBÁNEK, Radim 2004: Dřevo, hlína, opuka. Lidové stavitelství na Vysokomýtsku. Vysoké Mýto.
- VÁCLAVÍK, Antonín 1930: Luhačovské zálesí. Luhačovice.
- VÁLKA, Miroslav 2000: Vesnické sídlo a dům, in: Vlastivěda moravská: Země a lid – nová řada, sv. 10, Brno – Strážnice, 79–110.
- VAŘEKA, Josef 1977: Česko-německý a německo-český slovník názvosloví lidového domu a bydlení. Praha.
- VAŘEKA, Pavel 2004: Archeologie středověkého domu I. Plzeň.
- ZEMAN, Lubomír 2004: Objekty s hrázděnou konstrukcí saského typu v západním Krušnohoří, in: Historický sborník Karlovarska X., Karlovy Vary, 42–63.
- Sborníky ze seminářů SUPP (později NPÚ ÚP), redakce Pavel Bureš.

6.2 Výběr stavebněhistorických průzkumů vesnických sídel a regionů

- ANDERLE, Jan 1992a: Bukovec u Plzně, SHP vesnice. Strojopis. Plzeň.
- ANDERLE, Jan 1992b: Červený Hrádek u Plzně, SHP vesnice. Strojopis. Plzeň.
- ANDERLE, Jan 1992c: Újezd u Plzně, SHP vesnice. Strojopis. Plzeň.
- ANDERLE, Jan 1996a: Křimice u Plzně, SHP vesnice. Strojopis. Plzeň.
- ANDERLE, Jan 1996b: Litice u Plzně, SHP vesnice. Strojopis. Plzeň.
- ANDERLE, Jan 1996c: Radčice u Plzně, SHP vesnice. Strojopis. Plzeň.
- CIBULOVÁ, Petra – DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr – RACHNEVOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1981: Inventarizační průzkum lidové architektury Středočeského kraje, okres Příbram. Díl I – pravobřežní část (Sedlčansko). Strojopis SÚRPMO Praha.
- CIBULOVÁ, Petra – DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr – RACHNEVOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1985: Inventarizační průzkum lidové architektury Středočeského kraje, okres Příbram. Díl II – levobřežní část. Strojopis SÚRPMO Praha.
- CIBULOVÁ, Petra – DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří 1983: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Mělník. Strojopis SÚRPMO Praha.
- CIBULOVÁ, Petra – DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří – SITAŘOVÁ, M. 1983: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Kladno. Strojopis SÚRPMO Praha.
- CIBULOVÁ, Petra – DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří – ZAHRADNÍK, Pavel 1985: Draženov, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr 1986: Zličín (Praha 5-Zličín), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr 1988: Ďáblice (Praha 8-Ďáblice), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr 1989a: Horní a Dolní Chabry a Draháňský mlýn (Praha 8-Dolní Chabry), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr 1989b: Královice (Praha 10-Královice), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr – URBAN, Jan 1989–1990: Solopysky (okres Příbram), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – ŠKABRADA, Jiří 1985: Jenštejn (okres Praha-východ), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – ŠKABRADA, Jiří – URBAN, Jan 1986: Dobrovíz (okres Praha-západ), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – ŠKABRADA, Jiří – ZAHRADNÍK, Pavel 1984: Ruzyně (Praha 6), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DITTRICH, Tomáš – ŠKABRADA, Jiří – ZAHRADNÍK, Pavel – ŽIŽKA, Jan 1985: Hostivař (Praha 10), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr 1991: SHP obce Dolní Chříbská. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr 1991–1995: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Rakovník I–V. Strojopis MURUS Praha.
- DOSTÁL, Petr a kol. 1987–1988: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Pelhřimov. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – KÁBRTOVÁ, K. 1988: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Nymburk. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – KÁBRTOVÁ, K. 1990: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Kutná Hora. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – RACHNEVOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1982: Plzeň-Lobzy, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – RACHNEVOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1986: Bavorovice (okres České Budějovice), SHP obce. Strojopis VIDEOPRESS MON Praha.
- DOSTÁL, Petr – SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1997: Stavebně historický a urbanisticko historický výzkum NP Podují a jeho OP – modelový příklad GIS a systému urbanistické stability (Grantový projekt – kód projektu PK96P03OPP014).
- DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří 1981: SHP obce Janovice. Strojopis SÚRPMO Praha.

- DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří 1986: Zbudov (okres České Budějovice), SHP obce. Strojopis VIDEOPRESS MON Praha.
- DOSTÁL, Petr – ŠKABRADA, Jiří 1989: SHP obce Bukovec. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – URBAN, Jan 1990: SHP obce Kryštofovo Údolí. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – URBAN, Jan – DITTRICH, Tomáš 1989: Dobřeň (okres Mělník), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – VAJDIŠ, Jaroslav – ZAHRADNÍK, Pavel 1984: Ostrovec, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- DOSTÁL, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel 1989: SHP obce Vojetín. Strojopis SÚRPMO Praha.
- EBEL, Martin – SYROVÁ, Zuzana, – SYROVÝ, Jiří – ŠKABRADA, Jiří 2002: Litomyšlsko, Vysokomyšsko. Soupis stávajících architektonických a urbanistických hodnot, veškeré dokumentace a pramenů, prezentace formou GIS (Grantový projekt – kód projektu PK99P04OPP035).
- HORYNA, Mojmír – BAŠTOVÁ, Markéta 1977: Mnichovo Hradiště, SHP historického jádra města. Strojopis SÚRPMO Praha.
- JIŘINCOVÁ, Hana – RACHNEVOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1979: Plzeň-Koterov, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- LÍBAL, Dobroslav 1981: SHP obce Nehasice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- LÍBAL, Dobroslav – HEROUTOVÁ, Marie – HORYNA, Mojmír 1985: Pasportizace západočeského kraje. Okres Klatovy, díl I–IV. Strojopis SÚRPMO Praha.
- MRÁZ, Marek ed. 2005: Podstávkové domy Českého Švýcarska. Strojopisný pasport společnosti České Švýcarsko. Krásná Lípa.
- NĚMCOVÁ, Zdena – NOVÁKOVÁ, J. – STACH, E. – ŠKABRADA, Jiří – VAJDIŠ, Jaroslav 1975: Stachy (okres Prachatice), SHP a návrh režimu chráněného památkového souboru lidové architektury. Strojopis SÚRPMO Praha.
- NĚMCOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1975: Plzeň-Božkov, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- NĚMCOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1976a: Břežany, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- NĚMCOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří 1976b: Plzeň-Bolevec, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- PEŠTA, Jan 1995: Modlany, Věštany, Suché, Drachkov, Kvítkov (vše okres Teplice). Stavebněhistorické a památkové vyhodnocení vesnic pro potřeby urbanistických studií.
- PEŠTA, Jan 1996–2000: Blažejov, Malíkov nad Nežárkou, Horní a Dolní Pěna, Hrutkov, Studnice, Člunek (vše okres Jindřichův Hradec). Stavebněhistorické a památkové vyhodnocení vesnic pro potřeby urbanistických studií.
- PEŠTA, Jan 2007a: Kačerov (okres Rychnov nad Kněžnou). Stavebněhistorický posudek vesnice a návrh vesnické památkové zóny.
- PEŠTA, Jan 2007b: Přísloup (okres Prachatice). Stavebněhistorický posudek vesnice a návrh vesnické památkové zóny.
- PEŠTA, Jan 2007–2011: Encyklopedie českých vesnic IV. a V. (Grantový projekt – kód projektu DB07P01RNK002)
- RACHNEVOVÁ, Zdena – ŠKABRADA, Jiří – ŠVÁBEK, Vladimír 1981: Plzeň-Černice, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- SEDLICKÁ, Kateřina – URBAN, Jan 1991a: Bácovice (okres Pelhřimov), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- SEDLICKÁ, Kateřina – URBAN, Jan 1991b: Těchoraz (okres Pelhřimov), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1986–1988: Inventarizační průzkum lidové architektury v Chráněné krajinné oblasti Jeseníky.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1986–1990: Inventarizační průzkum lidové architektury v Národním parku Krkonoše.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1992: Sídelně historický průzkum MPR Štrambersk, okr. Nový Jičín.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1994: Sídelně historický průzkum – Mařatice (Uherské Hradiště).
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1995: Sídelně historický průzkum Uherčic, Šatova, Konic u Znojma a Znojma-Popic, GIS.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1997: Sídelně historický průzkum PZ Lysovice (okr. Vyškov).
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1999a: Inventarizace vernakulární architektury pro CHKO Bílé Karpaty.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1999b: Sídelně historický průzkum pro regulační plán Sklepní ulice v Hnanicích, okres Znojmo.

- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 1999c: Sídelně historický průzkum Sedliště, Řídký, okres Svitavy pro Programový projekt MK ČR č. 332 Litomyšlsko – Vysokomýtsko.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 2000a: Sídelně historický průzkum Čisté, Trstěnice, Cerekvice nad Loučnou a Újezdce, okres Svitavy; Tisové, okres Ústí nad Orlicí pro Programový projekt MK ČR č. 332 Litomyšlsko – Vysokomýtsko.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 2000b: Stavebně historický průzkum Sklepní ulice ve Vrbovci, okres Znojmo.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 2001: Sídelně historický průzkum Vračovice, okres Ústí nad Orlicí; Benátek, Chmelíku, Karle, okres Svitavy.
- SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří 2002: Sídelně historický průzkum Květné a Morašic, okres Svitavy.
- ŠKABRADA, Jiří 1977: SHP obce Zubrnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1978a: Plzeň-Hradiště, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1978b: SHP obce Starý Týn. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1980–1981: Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Mladá Boleslav. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1981: SHP obce Rané. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1984a: SHP obce Krásný Dvůr. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1984b: SHP obce Lipenec. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří 1984c: SHP obce Stekník. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – DOSTÁL, Petr – RACHNEVOVÁ, Zdena 1983: Víska (okres Mladá Boleslav), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – NĚMCOVÁ, Zdena 1976a: Loukov (okres Mladá Boleslav), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – NĚMCOVÁ, Zdena 1976b: Nosálov (okres Mělník), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – NĚMCOVÁ, Zdena 1977: Skalsko (okres Mladá Boleslav), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – RACHNEVOVÁ, Zdena 1978: Žďár (okres Česká Lípa), podklady k návrhu na vyhlášení památkové rezervace, SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – VAJDIŠ, Jaroslav 1975: Inventarisace vesnických památek v západočeském kraji. Okres Plzeň-sever, etapa 1975. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – VAJDIŠ, Jaroslav 1977: SHP obce Velenice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠKABRADA, Jiří – VAJDIŠ, Jaroslav – ZAHRADNÍK, Pavel 1978: Drahenice (okres Příbram), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ŠNAJDROVÁ, Hana – VAJDIŠ, Jaroslav – ZAHRADNÍK, Pavel 1980: Dobřív, SHP vesnice. Strojopis SÚRPMO Praha.
- URBAN, Jan 1985: Stodůlky. Nástin dějin obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- URBAN, Jan – DITTRICH, Tomáš 1986: Bošín (okres Nymburk), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- URBAN, Jan – DITTRICH, Tomáš – DOSTÁL, Petr 1987: Pojedy (okres Nymburk), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- VAJDIŠ, Jaroslav 1979: Vidim (okres Mělník), SHP obce. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ZAHRADNÍK, Pavel 1989a: SHP obce Lhota. Strojopis SÚRPMO Praha.
- ZAHRADNÍK, Pavel 1989b: SHP obce Zahrádky. Strojopis SÚRPMO Praha.

Přílohy

Příloha 1a: Doporučený vzor katalogového objektu – areálu listu inventárního průzkumu velkého územního celku

KATALOGOVÝ LIST objektu – areálu Inventární průzkum lidové architektury			
lokality:	název lokality ⁶⁶⁾	okres: ⁶⁷⁾	<i>uvede se aktuální příslušnost k okresu</i>
obec:	<i>uvede se aktuální příslušnost k obci, vč. kódu katastru</i>	ORP: ⁶⁸⁾	<i>uvede se aktuální příslušnost ke správnímu obvodu obce s rozšířenou působností (ORP)</i>
katastrální území:	<i>uvede se příslušnost ke katastrálnímu území, na němž se lokalita nachází, vč. kódu</i>	kraj: ⁶⁹⁾	<i>uvede se aktuální příslušnost ke kraji</i>
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. / č.e.	číslo(a) parcelní:	<i>číslo parcelní</i>
rejstříkové číslo ÚSKP:	<i>uvede se jen u chráněných nemovitých kulturních památek (KP), u ostatních staveb nevyplněno (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	GPS (WGS 84):	<i>uvedou se souřadnice odečtené z mapy</i> ⁷⁰⁾
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	<i>identifikátor nemovitosti v Integrovaném informačním systému památkové péče – IISPP (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	přirůstkové číslo IISPP:	<i>přirůstkové číslo, pokud neexistuje IDOB_PG (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – vložená informační náhledová fotografie</i>	zákres do mapy:	<i>volitelné – vložený informační zákres do mapy</i>
stručná charakteristika:	<i>uvede se stručný, ale výstižný přehled základních poznatků o stavbě získaný z terénního průzkumu a dokumentace, strukturovaný podle jednotlivých objektů v rámci areálu (poloha, typ objektu, zařazení k regionům lidové architektury, základní popis apod.).</i>		
odhad datace:	<i>uvede se dominující časová perioda, ev. slohové zařazení a kvalifikovaný odhad datování stavby a nejdůležitějších úprav</i>		
památkové hodnocení:	<i>uvede se stručné hodnocení, shrnující památkové hodnoty, architektonický a urbanistický význam, negationí zásahy apod.</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelně se uvedou literární, archívní a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
fotodokumentace:	<i>tištěná fotodokumentace cca 13x18</i>		

66) Uvede se podle CZ_RETRO – viz kapitola 5.2.

67) Uvádí se jen, pokud není předřazena samostatná tabulka pro lokalitu.

68) Uvádí se jen, pokud není předřazena samostatná tabulka pro lokalitu.

69) Uvádí se jen, pokud není předřazena samostatná tabulka pro lokalitu.

70) Vždy je třeba udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny – buď WGS 84 (například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E); nebo S-JTSK (například: X -829 840, Y -992 477).

Příloha 1b: Doporučený vyplněný vzor katalogového objektu – areálu listu inventárního průzkumu velkého územního celku

KATALOGOVÝ LIST objektu – areálu Inventární průzkum lidové architektury středního Povltaví			
lokality:	Zlámaná Lhota	okres:	Příbram
obec:	Větrovice 123456	ORP:	Sedlčany
katastrální území:	Volkov 123456	kraj:	Středočeský
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. 10	číslo(a) parcelní:	st. 5
rejstříkové číslo ÚSKP:	---	GPS (WGS 84):	49°31'50.147"N, 14°21'31.015"E
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	1234567	přirůstkové číslo IISPP:	---
identifikační fotografie:		zákres do mapy:	
stručná charakteristika:	Usedlost severozápadně od návsi nad příjezdovou silnicí od Volkova, tvořená několika objekty různého stáří. Dům na severní straně dvora s roubeným jádrem, upravený cca kolem roku 1930 (částečně přezděn). Na východní straně stojí patrová sýpka s fasádou členěnou slepými arkádami a jednoduchým křídlovým štítem (kolem 1850-60), na ni kolmo navazují přízemní zděné chlévy. Na jižní straně u silnice zděná stodola, datovaná 1899. Na západní straně usedlost uzavírá nejhodnotnější objekt – roubená dvoukomorová sýpka s pavlačí na vstupní straně. U cesty nad usedlostí zbytky zemní sušárny ovoce.		
odhad datace:	Jednotlivé objekty usedlosti vznikly v rozpětí od konce 18. do první třetiny 20. století.		
památkové hodnocení:	Usedlost čp. 10 ve Zlámané Lhotě představuje dobře zachovaný areál převážně lidové architektury, patřící spolu s usedlostí čp. 1 k nejvýznamnějším v regionu středního Povltaví. Všechny objekty jsou zachované v autentické podobě, bez rušivých novodobých úprav.		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	Cibulová – Dittrich – Dostál – Rachnevovalá – Škabrada, 1981; Dostál – Škabrada, 1986; Pešta, 2003.		
autorizace:	Ing. arch. Jan Pešta, 2010; aktualizace 04/2012		

KATALOGOVÝ LIST objektu – areálu
Inventární průzkum lidové architektury středního Povltaví

fotodokumentace:

Panoramatický pohled do dvora usedlosti čp. 10, vlevo stodola, vzadu dům, vpravo za novodobou kůlnou sýpka (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2010).

Usedlost čp. 10, vlevo roubená sýpka, vpravo dům (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2001).

Příloha 2a: Doporučený vzor katalogového listu lokality inventárního průzkumu velkého územního celku:

KATALOGOVÝ LIST LOKALITY Inventární průzkum lidové architektury			
lokality:	<i>název lokality</i> ⁷¹⁾	okres:	<i>uvede se aktuální příslušnost k okresu</i>
obec:	<i>uvede se aktuální příslušnost k obci, vč. kódu</i>	ORP:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke správnímu obvodu obce s rozšířenou působností (ORP)</i>
katastrální území:	<i>uvede se příslušnost ke katastrálnímu území, na němž se lokalita nachází, vč. kódu</i>	kraj:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke kraji</i>
plošná památková ochrana:	<i>uvede se jen u lokalit chráněných formou VPR, VPZ, KPZ apod.</i>	kód CZ_RETRO:	<i>identifikátor CZ_RETRO (podrobněji viz kapitola podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – vložena informační náhledová fotografie celku</i>	orientační mapa:	<i>volitelné – vložena informační náhledová mapa celku</i>
stručné historické údaje:	<i>uvedou se stručné historické údaje (první doložená zmínka, další údaje důležité pro dějiny lokality)</i>		
památkové hodnocení:	<i>uvede se památkové hodnocení lokality, shrnuté do podoby stručné, ale maximálně výstižné kapitoly</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelně se uvedou literární, archívní a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
fotodokumentace:	<i>tištěná fotodokumentace – celkové záběry cca 13x18</i>		

71) Uvede se podle CZ_RETRO – viz kapitola 5.2.

Příloha 2b: Doporučený vyplněný vzor katalogového listu lokality inventárního průzkumu velkého územního celku:

KATALOGOVÝ LIST LOKALITY Inventární průzkum lidové architektury středního Povltaví			
lokality:	Zlámaná Lhota	okres:	Příbram
obec:	Větrovice 123456	ORP:	Sedlčany
katastrální území:	Volkov 123456	kraj:	Středočeský
plošná památková ochrana:	VPZ (2005)	kód CZ_RETRO:	12345
identifikační fotografie:		orientační mapa:	
stručné historické údaje:	<p>Lokalita Zlámaná Lhota je situovaná na konci mělkého údolí, vybíhajícího od Volkova směrem k východu. Poprvé se v písemných pramenech objevuje roku 1488, kdy patřila ke zvíkovskému panství, od roku 1578 patřila k větrovickému statku. Berní rula udává ve vsi celkem 8 usedlostí. Jádrem drobné vsi se stala nepravidelná návés lemovaná rozvolněnou zástavbou. V mladším období se lokalita prostorově nerozvinula, stav zachycený mapou stabilního katastru prostorově v podstatě odpovídá dnešnímu stavu.</p> <p>Ve vsi se dochovala řada hodnotných objektů lidové architektury širokého typologického i architektonického rejstříku. Zastoupeny jsou roubené objekty – domy (čp. 1, 4) i hospodářské stavby (komory v čp. 1, 5, 10; stodola v čp. 5, 6, 11). Hodnotné jsou také zděné objekty (dům čp. 3, patrová sýpka s chlévy v čp. 10, sýpka v čp. 6, sušárna ovoce u cesty za čp. 10). Novodobá zástavba se s výjimkou jednoho rekreačního objektu nevyskytuje, jediné lokální narušení představuje proluka na místě zbořené usedlosti čp. 9 s kovárnou. Velmi cenné jsou detaily parteru – nasucho skládané kamenné ohradní zdi s drnovanými korunami, průhoňy, kamenná studánka na návsi, rybník. K příznivému působení přispívají též intaktně dochované vazby na okolní harmonickou kulturní krajinu s dochovanou skladbou přírodních i civilizačních prvků (stará síť cest, meze, remízky a pod.).</p>		
památkové hodnocení:	<p>Zlámaná Lhota se dochovala jako příklad drobného vesnického sídla středního Povltaví s intaktně zachovanou prostorovou skladbou a řadou hodnotných objektů lidové architektury, nenarušených novodobým stavebním vývojem. Představuje patrně nejucelenější a nejlépe dochovaný soubor lidové architektury v regionu, zasazený v mimořádně působivém krajinném rámci.</p>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	Cibulová – Dittrich – Dostál – Rachnevoval – Škabrada, 1981; Dostál – Škabrada, 1986; Pešta, 2003.		
autorizace:	Ing. arch. Jan Pešta, 2010; aktualizace 04/2012		

KATALOGOVÝ LIST LOKALITY**Inventární průzkum lidové architektury středního Povltaví**

fotodokumentace:

Panorama návsi s kapličkou a chalupou čp. 11 (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2010).

Panorama vesnice od severozápadu, vpředu usedlost čp. 10 (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2010).

Příloha 3a: Doporučený vzor katalogového listu objektu – areálu inventárního průzkumu středně velkého územního celku:

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – AREÁLU Inventární průzkum lidové architektury okresu Příbram			
lokality:	<i>název lokality</i> ⁷²⁾	okres: ⁷³⁾	<i>uvede se aktuální příslušnost k okresu</i>
obec:	<i>uvede se aktuální příslušnost k obci, vč. kódu</i>	ORP: ⁷⁴⁾	<i>uvede se aktuální příslušnost ke správnímu obvodu obce s rozšířenou působností (ORP)</i>
katastrální území:	<i>uvede se příslušnost ke katastrálnímu území, na němž se lokalita nachází, vč. kódu</i>	kraj: ⁷⁵⁾	<i>uvede se aktuální příslušnost ke kraji</i>
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	<i>č.p. / č.e.</i>	číslo(a) parcelní:	<i>číslo parcelní</i>
rejstříkové číslo ÚSKP:	<i>uvede se jen u zapsaných nemovitých kulturních památek (KP), ostatní staoby nevyplněno (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	GPS (WGS 84):	<i>uvedou se souřadnice odečtené z mapy</i> ⁷⁶⁾
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	<i>identifikátor nemovitosti v Integrovaném informačním systému památkové péče – IISPP (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	přírůstkové číslo IISPP:	<i>přírůstkové číslo, pokud neexistuje IDOB_PG (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – vložená informační náhledová fotografie</i>	zákres do mapy:	<i>volitelné - vložený informační zákres do mapy</i>
poloha:	<i>uvede se stručná poloha v rámci sídla nebo krajiny, dle světových stran, komunikací, veřejných prostor, vodotečí apod.</i>		
stručná charakteristika:	<i>uvede se stručný, ale výstižný a pokud možno úplný přehled poznatků o stavbě získaný z terénního průzkumu a dokumentace, strukturovaný podle jednotlivých objektů v rámci areálu (poloha, typ objektu, zařazení k regionům lidové architektury, základní přehled, dispozice, exteriéry, konstrukční řešení apod.), např.: Dům: Hospodářské stavení, další objekty v rámci areálu apod.:</i>		
odhad datace:	<i>uvede se dominující časová perioda, ev. slohové zařazení a kvalifikovaný odhad datování staoby a nejdůležitějších úprav</i>		
památkové hodnocení:	<i>uvede se stručné hodnocení v rozsahu 1–5 vět, shrnující památkové hodnoty, architektonický a urbanistický význam, hodnotné detaily, negativní zásahy apod.</i>		
památková ochrana:	<i>uvede se skutečný stav legislativní ochrany – kulturní památka; navrženo k prohlášení za KP apod.</i>		
doporučení pro obnovu a další existenci objektu:	<i>volitelné doporučené pole, shrnou se základní doporučení k případné budoucí opravě, nebo rehabilitaci objektu; může se zdůraznit doporučení k prohlášení za kulturní památku</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelně se uvedou literární, archívní a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
fotodokumentace:	<i>tištěná fotodokumentace cca 13x18, ev. menší</i>		

72) Uvede se podle CZ_RETRO – viz kapitola 5.2.

73) Uvádí se jen, pokud není předřazena samostatná tabulka pro lokalitu.

74) Uvádí se jen, pokud není předřazena samostatná tabulka pro lokalitu.

75) Uvádí se jen, pokud není předřazena samostatná tabulka pro lokalitu.

76) Vždy je třeba udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny – buď WGS 84 (například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E); nebo S-JTSK (například: X -829 840, Y -992 477).

Příloha č. 3b: Doporučený vyplněný vzor katalogového listu objektu – areálu inventárního průzkumu středně velkého územního celku:

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – AREÁLU Inventární průzkum lidové architektury okresu Příbram			
lokality:	Zlámaná Lhota	okres:	Příbram
obec:	Větrovice 123456	ORP:	Sedlčany
katastrální území:	Volkov 123456	kraj:	Středočeský
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. 1	číslo(a) parcelní:	st. 5
rejstříkové číslo ÚSKP:	---	GPS (WGS 84):	49°31'50.135"N, 14°21'31.021"E
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	1234567	přirůstkové číslo IISPP:	---
identifikační fotografie:		zákres do mapy:	
poloha:	Usedlost na západní straně návsi, na terénní hraně nad roklí vodoteče		
stručná charakteristika:	<p>Dům přízemní s trojdielnou dispozicí, s dochovanou roubenou světnicí na kamenné podezdívce. Roubení je provedeno na rybinu. K zadní světničce se napojuje kolmé zděné křídlo. V zadní části síně je segmentově klenutá černá kuchyně, ve světnici pec a krbeček, strop světnice povalový. Ve světnici zachovaná jednoduchá kamna s pecí asi z první třetiny 20. století. Dům kryje polovalbová střecha s výrazným přesahem zápraží. Stropní trámy vynášející přesah zápraží jsou profilovány. Štít lichoběžníkový výrazně předsazený, skládaný do podoby jednoduché lomenice. Svisle je lomenice rozdělena na čtyři střídavě šikmo skládaná pole, v bedněni jsou vyříznuty větrací otvory ve tvaru srdíček. Podhled polovalby (záklonu) podpírá vyřezávaná konzolka.</p> <p>Před domem je zemní sklípek, větráný průduchem v kamenné ohradní zdi usedlosti.</p> <p>Naproti domu stojí roubené hospodářské stavení na vysoké podezdívce. V polozapuštěném zděném přízemí je sklep a chlívek, v roubeném patře jsou komory, přístupné z pavlače s vyřezávaným zábradlím a profilovanými sloupky. Objekt kryje sedlová střecha s přesahem zápraží nad pavláčkou, štíty jsou vstřícně bedněné. Kolmo je napojená malá roubená komora se sedlovou střechou, přístupná trámkovým portálkem. Usedlost na západní straně uzavírá mohutná zděná stodola se segmentově zaklenutým vjezdem a dekorativně vyzděnými cihelnými průduchy ve štítech. Usedlost doplňují kamenné ohradní zdi.</p>		
odhad datace:	Všechny roubené objekty usedlosti vznikly asi na konci 18. - počátku 19. století, stodola z konce 19. století.		
památkové hodnocení:	Usedlost v celém rozsahu patří k mimořádně hodnotným, autenticky zachovaným příkladům lidové architektury středního Povolaví.		

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – AREÁLU

Inventární průzkum lidové architektury okresu Příbram

památková ochrana:	Usedlost leží na území VPZ Zlámaná Lhota, sama není nemovitou kulturní památkou. Vzhledem ke svým jedinečným hodnotám je doporučena na přednostní navržení k zapsání na seznam nemovitých kulturních památek
doporučení pro obnovu a další existenci objektu:	Usedlost je doporučena jako celek k památkové ochraně. Vzhledem k vysokým individuálním památkovým hodnotám je nezbytné zachovat usedlost v plném rozsahu se všemi detaily bez větších úprav. Výhledově doporučuji nahrazení stávající kovové vjezdové brány dřevěnými vraty.
literatura, prameny, dokumentace apod.:	Cibulová – Dittrich – Dostál – Rachneřová – Škabrada, 1981; Dostál – Škabrada, 1986; Pešta, 2003.
autorizace:	Ing. arch. Jan Pešta, 1997, aktualizace 03/2012

fotodokumentace:

Panoramatický pohled do dvora usedlosti čp. 1, vlevo komory, vzadu stodola, vpravo dům (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2012).

Dům čp. 1, východní průčelí (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2012).

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – AREÁLU
Inventární průzkum lidové architektury okresu Příbram

Roubené hospodářské stavby v jižním rohu dvora usedlosti čp. 1 (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2001).

Roubené hospodářské stavení v jižním rohu dvora usedlosti čp. 1 (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2001).

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU – AREÁLU
Inventární průzkum lidové architektury okresu Příbram

Pec a kamna ve světnici domu čp. 1 (Zlámaná Lhota – okres Příbram, foto J. Pešta, 2001).

Příloha 4a: Doporučený vzor katalogového listu lokality inventárního průzkumu středně velkého územního celku, ev. památkové klasifikace (hodnocení) sídel:

KATALOGOVÝ LIST LOKALITY			
Průzkum památkové klasifikace (hodnocení) sídel okresu			
lokality:	<i>název lokality</i> ⁷⁷⁾	okres:	<i>uvede se aktuální příslušnost k okresu</i>
obec:	<i>uvede se aktuální příslušnost k obci, vč. kódu</i>	ORP:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke správnímu obvodu obce s rozšířenou působností (ORP)</i>
katastrální území:	<i>uvede se příslušnost ke katastrálnímu území, na němž se lokalita nachází, vč. kódu</i>	kraj:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke kraji</i>
plošná památková ochrana:	<i>uvede se jen u lokalit plošně chráněných formou VPR, VPZ, KPZ apod.</i>	kód CZ_RETRO:	<i>volitelné – identifikátor CZ_RETRO (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – vložená informační náhledová fotografie celku</i>	orientační mapa:	<i>volitelné – vložená informační náhledová mapa celku</i>
stručné historické údaje:	<i>uvedou se stručné historické údaje (první doložená zmínka, údaje historických katastrů – zejména Berní ruly, další údaje důležité pro dějiny lokality)</i>		
základní urbanistický dispoziční typ:	<i>uvede se základní urbanistický dispoziční typ lokality, odhad stáří dispoziční struktury a její základní vývoj</i>		
stavební vývoj lokality:	<i>uvede se základní přehled o stavebním vývoji lokality (základní periodizace zástavby)</i>		
základní přehled o dochovaném historickém stavebním fondu:	<i>uvede se základní přehled o dochovaném historickém stavebním fondu lokality (lidová architektura a ostatní tradiční stavby), ostatní významné stavby (schráněné, feudální a veřejné stavby, technické objekty, hospodářské dvory apod.)</i>		
památkové hodnocení:	<i>uvede se památkové hodnocení lokality (souhrnné hodnoty urbanistické struktury a zástavby, včetně dominantních staveb slohových, případná narušení), shrnuté do podoby stručné, ale maximálně užitkové kapitoly.</i>		
kategorie památkového hodnocení lokality: ⁷⁸⁾	<i>uvede se kategorie památkového hodnocení lokality dle kapitoly č. 4.2.3</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelné se uvedou literární, archívní a jiné prameny k lokalitě</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
fotodokumentace:	<i>tištěná fotodokumentace – celkové záběry cca 13x18</i>		

77) Uvede se podle CZ_RETRO – viz kapitola 5.2.

78) Povinné jen pro účely průzkumu památkové klasifikace (hodnocení) sídel, pro inventární průzkumy volitelné.

Příloha 4b: Doporučený vzor katalogového listu lokality inventárního průzkumu středně velkého územního celku, ev. památkové klasifikace (hodnocení) sídel:

KATALOGOVÝ LIST LOKALITY			
Průzkum památkové klasifikace (hodnocení) sídel okresu Louny			
lokality:	Ohřice	okres:	Louny
obec:	Vranovice nad Ohří 123456	ORP:	Žatec
katastrální území:	Ohřice 123456	kraj:	Ústecký
plošná památková ochrana:	---	kód CZ_RETRO:	12345
identifikační fotografie:		orientační mapa:	
stručné historické údaje:	Ves Ohřice, resp. zdejší kostel sv. Jana, situovaný severovýchodně od vsi, je poprvé doložena k roku 1369 v seznamech žateckého děkanátu. Vesnice patřila ve středověku benediktinskému klášteři v Postoloprtech až do jeho zániku za husitských válek v roce 1420. I potom však zůstala součástí postoloprtského panství, s krátkou přestávkou v polovině 15. století, kdy patřila mimo jiné k hradu Oseku. Roku 1654 bylo ve vsi zaznamenáno celkem 17 usedlostí osazených (z toho 10 selských) a 1 pustá.		
základní urbanistický dispoziční typ:	Návesní (ulicovitá návěs)		
stavební vývoj lokality:	Půdorys vesnice je velmi zajímavý. Jejím jádrem je ulicovitá návěs o délce cca 330 m (východní strana je poněkud kratší), lemovaná z obou stran velkými, pravidelně rozměřenými usedlostmi o základním šířkovém modulu asi 30m. Poněkud menší usedlosti byly soustředěny v jižní části západní strany návsi. V porovnání s vesnicemi středověkého stáří v širším okolí Žatce a Loun, pro něž jsou typické převážně uzavřené obdélníkové návsi sevřené do záhumenních cest, se tato struktura zdá jako poměrně mladá. Tomu by odpovídala i poněkud netypická parcelace dělené plůžiny. Navíc asi 800 m severovýchodně od vsi byl o samotě v zákrutu řeky situován původně raně gotický kostel sv. Jana Křtitele, kdysi farní. Podle dostupných zpráv byla totiž vesnice na své dnešní místo přenesena a nově vytyčena až v 18. století. Původně stála v blízkosti řeky Ohře, zde ovšem trpěla povodněmi. Nejnovějším prvkem v půdorysné osnově je řádková zástavba jižně a východně od návsi.		
základní přehled o dochovaném historickém stavebním fondu:	Ohřice představuje jedinečně dochovaný celek zděné venkovské architektury, typické pro bohaté chmelářské vsi Pooří. Zastoupeny jsou především mimořádně výstavně polopatrové či patrové domy – klasicistní, eklektické i mladší z počátku 20. století. Velké usedlosti měly většinou typizovanou skladbu čtyřstranného dvora se štítově orientovaným domem a podélně orientovaným druhým stavením, často rovněž obytným (nebo druhotně zobytněným). V řadě usedlostí se tak nachází dva obytné objekty různého stáří. Výjimečně se zachovaly i menší přízemní domy drobnějších usedlostí (soustředěných především v jižní části západní strany návsi). K památkovým hodnotám vesnice patří i monumentální hospodářské stavby, zachované dosud prakticky ve všech usedlostech – především velké stodoly, chlévy, sýpky a chmelové sušárny.		

KATALOGOVÝ LIST LOKALITY**Průzkum památkové klasifikace (hodnocení) sídel okresu Louny**

památkové hodnocení:	V průběhu druhé poloviny 20. století ves stagnovala, řada staveb byla poznamenána zanedbanou údržbou, několik usedlostí bylo narušeno zcela utilitárními modernizacemi. Zástavba jako celek ale nebyla poškozena ve zvýšené míře demolicemi a nevznikla zde ani žádná rušivá novostavba. Návés si díky tomu uchovala prakticky intaktní, velmi působivou hmotovou skladbu, s řadou architektonicky kvalitních staveb, dokládajících někdejší bohatství a prosperitu kraje mezi Žatcem a Louny. Ohřice tak patří k památkově, architektonicky i urbanisticky jednoznačně nejhodnotnějším vesnicím v širokém okolí.
kategorie památkového hodnocení lokality:	1+ (sídlo mimořádně architektonicky, urbanisticky a památkově hodnotné)
literatura, prameny, dokumentace apod.	Pešta, 2011.
autorizace:	Ing. arch. Jan Pešta, 09/2006
fotodokumentace:	 <p data-bbox="370 1022 1375 1051">Panorama návsi s kapličkou od severu (Ohřice – okres Louny, foto J. Pešta, 2006).</p> <p data-bbox="370 1638 1375 1663">Usedlosti čp. 3, 4 a 5 na východní straně návsi (Ohřice – okres Louny, foto J. Pešta, 2006).</p>

Příloha 5a: Doporučený vzor katalogového listu objektu / areálu stavebněhistorického průzkumu sídla (pasportu):

ZÁKLADNÍ / DOPLŇKOVÝ KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU Stavebněhistorický průzkum lokality			
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. / č.e.	číslo(a) parcelní:	číslo parcelní
rejstříkové číslo ÚSKP:	<i>uvede se jen u zapsaných nemovitých kulturních památek (KP), ostatní stavby nevyplněno (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	GPS (WGS 84):	<i>uvedou se souřadnice odečtené z mapy⁷⁹⁾</i>
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	<i>identifikátor nemovitosti v Integrovaném informačním systému památkové péče – IISPP (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	přirůstkové číslo IISPP:	<i>přirůstkové číslo (ev. více přirůstkových bodů v rámci areálu), který doplňuje řadu IDOB_PG (paGIS) u objektů, které nemají identifikátor přidělený (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – složená informační náhledová fotografie</i>	zákres do mapy:	<i>volitelné – složený informační zákres do mapy</i>
poloha:	<i>uvede se stručná poloha v rámci sídla nebo krajiny, dle světových stran, komunikací, veřejných prostor, vodotečí apod.</i>		
výčet objektů:	<i>přehled objektů, z nichž se areál skládá (uvede se jen v případě základního listu pro areál usedlosti, jemuž jsou přiřazeny doplňkové listy)</i>		
historie areálu (objektu):	<i>popíše se historie areálu (stručný přehled zjištěných dat k objektu, na základě běžně dostupných písemných a obrazových archívních pramenů)</i>		
stručný popis areálu (objektu):	<i>popíše se situace, dispozice – poloha jednotlivých objektů, stručná charakteristika jednotlivých objektů (v případě základního listu s odkazem na jednotlivé listy, kde budou k dispozici podrobnější informace) v případě doplňkového listu se uvede zevrubný popis objektu (optimálně ve shodné struktuře – poloha v rámci usedlosti, dispozice, konstrukce, průčelí, stavební a řemeslné detaily, výzdoba)</i>		
stavební vývoj areálu (objektu):	<i>popíše se základní přehled stavebního vývoje areálu (v případě základního listu s odkazem na jednotlivé listy, kde budou k dispozici podrobnější informace) v případě doplňkového listu se popíše předpokládaný stavební vývoj objektu (časové zařazení, stavební změny) na základě poznatků z terénu a případně pramenů archívni povahy</i>		
památkové hodnocení:	<i>uvede se celkové památkové (architektonické, urbanistické) hodnocení areálu (objektu)</i>		
přehled hodnotných prvků a konstrukcí:	<i>uvede se základní přehled prvků (stavebních, řemeslných, úytoárných apod.), určujících hodnotu objektu (výčet – nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)</i>		
přehled architektonicky a památkově rušivých prvků:	<i>uvede se základní přehled architektonicky a památkově rušivých prvků – závad (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)</i>		
doporučení, směrnice:	<i>základní doporučení, směrnice pro zachování, údržbu a rekonstrukci objektu, případně doporučení k rehabilitaci objektu (nelze mít za vyčerpávající; nenahrazuje standardní SHP)</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelně se uvedou literární, archívni a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
přílohy:	<i>fotodokumentace současného stavu objektu – celkové snímky objektu, interiéry a vybrané stavební detaily vybraná historická ikonografie</i>		

⁷⁹⁾ Vždy je třeba udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny – buď WGS 84 (například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E); nebo S-JTSK (například: X -829 840, Y -992 477).

Příloha 5b: Doporučený vyplněný vzor katalogového listu objektu / areálu stavebněhistorického průzkumu sídla (pasportu):

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnice Buková			
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. 424	číslo(a) parcelní:	st. 131/1
rejstříkové číslo ÚSKP:	12345/1-1234	GPS (WGS 84):	51°01'41.246"N, 14°20'25.605"E
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	123456	přírůstkové číslo IISPP	123456
identifikační fotografie:		zákres do mapy:	
poloha:	Centrální část vsi (na křižovatce)		
výčet objektů:	1 (dům)		
historie areálu (objektu):	Dům čp. 424 (původně čp. 24) byl postaven krátce před rokem 1727, v rámci zástavby na místě rozparcelovaného hospodářského dvora, na místě zvaném „Na rychtářově rybníce“. Doloženým stavebníkem byl stavitel Zacharias Hofmann. První doklad o existenci domu je zápis v pozemkové knize z roku 1727. Po smrti Zachariase roku 1754 dům získal jeho syn Peter Paul. Dne 18. dubna roku 1775 kupuje dům místní fabrikant Joseph Saylor. Popis z let 1787-88 uvádí: „V přízemí velká světnice, světnička, kuchyně, 1 komora, nahoře dva pokoje a dvě komory, dále dílna, stodůlka a dřevník“. V 1. polovině 19. století vlastnil dům Franz Pilz, poté jeho dědici. Roku 1909 koupili dům č.p. 24 s pozemky manželé Franz a Marie Heinzeovi. Z přelomu 19. a 20. století pochází několik pohlednic jádra vsi, na nichž je dům zachycen.		
stručný popis areálu (objektu):	<p>situace: Dům je situován na křižovatce ve střední části vsi, v blízkosti silničního mostu přes potok. Delší stranou je orientován ve směru SZ–JV.</p> <p>dispozice: Patrové stavení je nepodsklepené, na obdélníkovém půdorysu, s přízemní přístavbou na severovýchodní straně. Dispozice přízemí je trojdílná, oboustranně obytná. Ze vstupní průchozí síně, na níž navazuje schodiště do patra, se vpravo vstupuje do obytné světnice, druhotně asi na počátku 20. století upravené na krámk s výkladci. Od světnice je příčkou oddělena světnička, černá kuchyně chybí. V levém dílu je dvoutraktové uspořádání se zadní světnicí a komorou. V patře prochází středem domu v podélné ose střední chodba, na níž navazují v obou krajních traktech jednotlivé obytné místnosti. Nad celým půdorysem je vyvinuta velká půda.</p> <p>konstrukce: Světnice v přízemí je postavena roubenou technologií ze stesaných silných fošen, od síně směrem dozadu jsou konstrukce zděné, druhotné. Stropy přízemí jsou záklopové v typické severočeské truhlářské variantě s deskami zasouvány do drážky. Patro vynáší podstávka s profilovanými sloupky, která nahradila podstávku starší (zachované pláty na ližině). Patro je v plném rozsahu hrázděné se stěnami zakrytými břidlicovým obkladem. Světnička v patře má na stěnách zbytky dekorativní malby (rámce). Krov má střední rámovou stolicí ztuženou ondřejskými kříži.</p> <p>průčelí: Štítové jihovýchodní průčelí je v přízemí i patře trojosé (okna v přízemí t.č. vyjmata, v patře šestibulková s profilovaným okřídlim). Přízemí se třemi poli podstávky kryje prkenný obklad, patro je obloženo</p>		

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnice Buková	
stručný popis areálu (objektu):	břidlicí (dekorativní skladba). Rovněž štít je pokryt v jednoduché dekorativní skladbě břidlicí. Boční průčelí řešeno obdobně. V přízemí světnice jsou rozměrné secesní výkladce. Do síně vedou vstupní eklektické dveře, levá polovina (zadní světnice) je omítaná, se čtyřtabulkovými okny. V patře je celkem 6 šestitabulkových oken, stěna je opatřena břidlicovým obkladem. Zadní (severozápadní) štítová strana je v přízemí překryta přístavbou s pultovou střechou, štít je obložený břidlicí. Zadní podélně orientovaná strana je v přízemí z větší části zděná, patro je opět hrázděné s břidlicovým obkladem. K domu přiléhala přístavba záchodu, t.č. odstraněná (otisk). střecha: Sedlová střecha s mohutným, avšak novodobým vikýřem typu „štika“ byla krytá břidlicí, v současné době je zde použit eternit.
stavební vývoj areálu (objektu):	Dům, jak vyplývá z historické rešerše, je novostavbou z doby krátce před rokem 1727. Jádro hrázděného domu s jednoduchou podstávkou pochází dle dendrochronologického datování z doby mezi léty 1723-27. Interiéry byly vybaveny pěknými trámovými stropy se záklopem kladeným do drážek. V 70. letech 18. století byla vyměněna podstávka za zdobenější, na přelomu 18. a 19. století pak také roubené konstrukce přízemí (obojí dendrochronologicky datováno). Pozdější úpravy na přelomu 19. a 20. století a v první třetině 20. století dům obohatily o břidlicový obklad patra a štítů a schodišťový prostor. Část konstrukcí přízemí byla přezděna. Během druhé poloviny 20. století nebyly prováděny žádné větší zásahy.
památkové hodnocení:	Architektonicky i památkově hodnotný podstávkový dům, postavený v kombinaci hrázděné a roubené technologie, s dobře dochovanou stavební etapou z první poloviny 18. století. Vnější podoba s břidlicovým obkladem stěn a štítů je zachovaná bez novodobých úprav v podobě z počátku 20. století. Hodnotný doklad severočeské lidové architektury.
přehled hodnotných prvků a konstrukcí:	obvodové roubené, hrázděné i zděné stěny, vnitřní roubené a hrázděné stěny, zákloповé stropy, schodiště, krov, vstupní dveře, okenní výplně, celková podoba jihovýchodního a jihozápadního průčelí s bedněným i břidlicovým obkladem, výkladci a podstávkou, břidlicové štíty
přehled architektonicky a památkově rušivých prvků:	Novodobé dveřní výplně v patře, dispozice patra poškozená novodobými úpravami. V průběhu let 2011–13 byla stavba obnovena, přitom byly rušivé prvky odstraněny.
doporučení, směrnice:	Objekt je určen k ochraně jako nemovitá kulturní památka. Nutné je zachovat všechny výše specifikované konstrukce a detaily.
literatura, prameny, dokumentace apod.:	Fechnerová, 2012; Kyncl, 2012.
autorizace:	Ing. arch. Jan Pešta, 2012

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU
Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnice Buková

přílohy:

Dům čp. 424, celkový pohled na dům od západu před zahájením rekonstrukce (Buková – okres Děčín, foto T. Efler, 2010).

Dům čp. 424, celkový pohled na dům od jihu během rekonstrukce (Buková – okres Děčín, foto J. Pešta, 2012).

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU
Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnice Buková

přílohy:

Dům čp. 424, záklopový strop místnosti v patře směrem do ulice (Buková – okres Děčín, foto J. Pešta, 2012).

Dům čp. 424, krov se středovou rámovou stolicí (Buková – okres Děčín, foto J. Pešta, 2012).

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU

Stavebněhistorický průzkum (pasport) vesnice Buková

Plán vsi Buková Václava Františka Pawlowského z Rosenfeldtu z května 1736, výřez (uprostřed dům čp. 424) [SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Buková, i.č. 1234].

Buková, historická pohlednice, pravděpodobně 30.–40. léta 20. století, zobrazuje průjezdní komunikaci, pohled k západu. Dům čp. 424 vpravo [sbírka OU Buková].

Příloha 6a: Doporučený vzor katalogového listu tematického průzkumu (na příkladu vesnické technické památky):⁸⁰⁾

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU			
Tematický průzkum vesnických technických památek okresu			
název objektu:	<i>užívaný název</i> ⁸¹⁾	typ objektu:	<i>uvede se typ dle sledovaných parametrů</i> ⁸²⁾
lokalita:	<i>název lokality</i>	okres:	<i>uvede se aktuální příslušnost k okresu</i>
obec:	<i>uvede se aktuální příslušnost k obci, vč. kódu</i>	ORP:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke správnímu obvodu obce s rozšířenou působností (ORP)</i>
katastrální území:	<i>uvede se příslušnost ke katastrálnímu území, na němž se lokalita nachází, vč. kódu</i>	kraj:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke kraji</i>
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	<i>č.p. / č.e.</i>	číslo(a) parcelní:	<i>číslo parcelní</i>
rejstříkové číslo ÚSKP:	<i>uvede se jen u zapsaných nemovitých kulturních památek (KP), ostatní stavby nevyplněno (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	GPS (WGS 84):	<i>uvedou se souřadnice odečtené z mapy</i> ⁸³⁾
IDOB_PG (identifikátor paGIS):	<i>identifikátor nemovitosti v Integrovaném informačním systému památkové péče – IISPP (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	přírůstkové číslo IISPP:	<i>přírůstkové číslo, pokud neexistuje IDOB_PG (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie:	<i>volitelné – vložená informační náhledová fotografie</i>	zákres do mapy:	<i>volitelné – vložený informační zákres do mapy</i>
poloha:	<i>uvede se stručná poloha v rámci sídla nebo krajiny, dle světových stran, komunikací, veřejných prostor, vodotečí apod.</i>		
stručná charakteristika:	<i>uvede se stručná charakteristika objektu (druh objektu, příslušnost k regionálním formám lidové architektury, dále pak souhrnný stručný popis ve struktuře od celku k detailům, od dispozice k vnějšku, včetně konstrukčního a výtvorného řešení)</i>		
odhad datace:	<i>uvede se dominující časová perioda, ev. slohové zařazení a kvalifikovaný odhad datování stavby a nejdůležitějších úprav (volitelné)</i>		
shrnutí:	<i>dle potřeby se uvede výskyt, podoba a stupeň zachování sledovaného jevu (volitelně)</i>		
památkové hodnocení:	<i>památková hodnota objektu (shrnutí vyjádřené do jedné věty nebo odstavce, případně mimořádně hodnotné detaily či dílčí závady); s důrazem na hodnotu sledovaného jevu</i>		
památková ochrana:	<i>uvede se skutečný stav legislativní ochrany – kulturní památka; navrženo k prohlášení za KP apod.</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelně se uvedou literární, archívní a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
fotodokumentace:	<i>tištěná fotodokumentace cca 13x18</i>		

⁸⁰⁾ Jednotlivá kritéria je možné dle potřeby dále doplnit o další položky, podle sledovaného jevu.

⁸¹⁾ Např. Spálený mlýn apod.

⁸²⁾ Např. mlýn, hamr, sýpka, klenutá brána apod.

⁸³⁾ Vždy je třeba udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny – buď WGS 84 (například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E); nebo S-JTSK (například: X -829 840, Y -992 477).

Příloha 6b: Doporučený vyplněný vzor katalogového listu tematického průzkumu (na příkladu vesnické technické památky):

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU			
Tematický průzkum vesnických technických památek okresu Nymburk			
název objektu:	Hrabice – kovárna čp. 75	typ objektu:	kovárna
lokality:	Hrabice	okres:	Nymburk
obec:	Žárov 123456	ORP:	Poděbrady
katastrální území:	Hrabice 123456	kraj:	Středočeský
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. 75	číslo(a) parcelní:	st. 2/2
rejstříkové číslo ÚSKP:	---	GPS (WGS 84):	50°08'45.58"N, 15°19'15.47"E
IDOB_PG (identifikace paGIS):	12345	přirůstkové číslo IISPP:	---
identifikační fotografie:		zákres do mapy:	
poloha:	na křižovatce v centrální části vsi		
stručná charakteristika:	<p>Vesnická kovárna, součást usedlosti čp. 75, stojící na křižovatce ve střední části vsi, jižně od Žárovského náhonu.</p> <p>Vlastní stavení kovárny je přízemní, kryté sedlovou střechou s vaznicovým krovem, s jednoduchými fasádami členěnými rámy, prolomenými průmyslovými okny lemovanými pásovými šambránami, omítka je tvrdá cementová, ve hmotě barvená do dvou odstínů. Na severním štítovém průčelí je obtížně čitelný nápis „KOVÁRNA / SPECIÁLNÍ VÝROBA PLUHŮ / JAN BENEŠ / ... (nečitelné) ... KOVÁŘ“, ve štítu je kovaná dekorativní konzola s podkovou. Ze severního štítu vystupuje hmota komína.</p> <p>Obytné stavení je situováno při jižní straně dvora usedlosti. Dům má bohatší západní štítovou fasádu ve stylu art-deco, členěnou plošným dekorem ve dvou odstínech ve hmotě barvené cementové omítky, krytý je sedlovou střechou s vaznicovým krovem.</p> <p>Dvůr uzavírá pilířová brána s dekorativními betonovými pilířky a plechovými vraty.</p>		
odhad datace:	20. léta 20. století		
shrnutí:	Ojedinele dochovaný objekt obecní vybavenosti z první třetiny 20. století ve středním Polabí.		
památkové hodnocení:	Příklad vesnické výrobní dílny (kovárny) ze 20. let 20. století, s kvalitní fasádou, dochovaný bez výraznějších novodobých změn.		
památková ochrana:	--- (doporučeno k provedení podrobnější dokumentace)		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	---		
autorizace:	Ing. arch. Jan Pešta, NPÚ-ÚOP středních Čech, říjen 2005		

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU**Tematický průzkum vesnických technických památek okresu Nymburk**

fotodokumentace:

Kovárna čp. 75, celkový pohled od severu (Hrabice – okres Nymburk, foto J. Pešta, 2005).

Kovárna čp. 75, detail štítu (Hrabice – okres Nymburk, foto J. Pešta, 2005).

Příloha č. 7a: Doporučený vzor katalogového listu tematického průzkumu (výtvarný prvek):⁸⁴⁾

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU Tematický průzkum okresu			
označení objektu:	<i>označení objektu – sledovaného jevu</i>		
lokality:	<i>název lokality</i>	okres:	<i>uvede se aktuální příslušnost k okresu</i>
obec:	<i>uvede se aktuální příslušnost k obci, vč. kódu</i>	ORP:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke správnímu území obce s rozšířenou působností (ORP)</i>
katastrální území:	<i>uvede se příslušnost ke katastrálnímu území, na němž se lokalita nachází, vč. kódu</i>	kraj:	<i>uvede se aktuální příslušnost ke kraji</i>
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	<i>č.p. / č.e.</i>	číslo(a) parcelní:	<i>číslo parcelní</i>
rejstříkové číslo ÚSKP:	<i>uvede se jen u zapsaných nemovitých kulturních památek (KP), ostatní stavby nevyplněno (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	GPS (WGS 84):	<i>uvedou se souřadnice odečtené z mapy⁸⁵⁾</i>
IDOB_PG (identifikace paGIS):	<i>identifikátor nemovitosti v Integrovaném informačním systému památkové péče – IISPP (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>	přirůstkové číslo IISPP:	<i>přirůstkové číslo, pokud neexistuje IDOB_PG (podrobněji viz kapitola 5.2.4)</i>
identifikační fotografie / skica:	<i>volitelné – vložená informační náhledová fotografie</i>	zákres do mapy:	<i>volitelné – vložený informační zákres do mapy</i>
poloha:	<i>uvede se stručná poloha v rámci sídla nebo krajiny, dle světových stran, komunikací, veřejných prostor, vodotečí apod., je-li to účelné</i>		
stručná charakteristika:	<i>uvede se stručná charakteristika sledovaného prvku – jevu (charakteristika, ikonografie, kontext, původní barevnost, apod.)</i>		
autorství nebo lokální analogie:	<i>uvede se doložený, nebo předpokládaný autor výzdoby (na základě srovnávacího studia)</i>		
odhad datace vzniku; pozdější úpravy či zánik:	<i>uvede se dominující časová perioda, ev. slohové zařazení a kvalifikovaný odhad datování a nejdůležitějších úprav</i>		
stupeň zachování:	<i>uvede se stupeň zachování (existující prvek, restaurovaný prvek, poškozený novodobou úpravou, torzální, zaniklý apod.)</i>		
shrnutí:	<i>dle potřeby se uvede výskyt, podoba a stupeň zachování sledovaného jevu (volitelně)</i>		
památkové hodnocení (význam v rámci regionu):	<i>památková hodnota objektu (shrnutí vyjádřené do jedné věty nebo odstavce, případně mimořádně hodnotné detaily či dílčí závady); s důrazem na hodnotu sledovaného jevu</i>		
památková ochrana:	<i>uvede se skutečný stav legislativní ochrany – kulturní památka; navrženo k prohlášení za KP apod.</i>		
literatura, prameny, dokumentace apod.:	<i>volitelně se uvedou literární, archívní a jiné prameny k objektu</i>		
autorizace:	<i>autor, datum zpracování, datum aktualizace údajů</i>		
přílohy:	<i>tištěná fotodokumentace cca 13x18, ev. ikonografické či jiné přílohy</i>		

⁸⁴⁾ Jednotlivá kritéria je možné dle potřeby dále doplnit o další položky, podle sledovaného jevu.

⁸⁵⁾ Vždy je třeba udávat souřadnicový systém, ve kterém jsou souřadnice naměřeny – buď WGS 84 (například: 50°36'51.475"N, 14°51'41.748"E), nebo S-JTSK (například: X -829 840, Y -992 477).

Příloha č. 7b: Doporučený vyplněný vzor katalogového listu tematického průzkumu (výtvarný prvek):

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU			
Tematický průzkum štukové výzdoby domovních štítů okresu Pelhřimov			
označení objektu:	reliéf s korunováním Panny Marie		
lokality:	Hroznětice	okres:	Pelhřimov
obec:	Hroznětice 123456	ORP:	Humpolec
katastrální území:	Hroznětice u Humpolce 123456	kraj:	Vysočina
číslo popisné (č.p.) nebo číslo evidenční (č.e.):	č.p. 22	číslo(a) parcelní:	st. 7
rejstříkové číslo ÚSKP:	15968/3-3341	GPS (WGS 84):	49°35'45.68"N, 15°12'26.94"E
IDOB_PG (identifikace paGIS):	123456	přírůstkové číslo IISPP:	123456
identifikační fotografie / skica:		zákres do mapy:	
poloha:	štít domu na severní straně návsi, orientovaný k jihu (na návěs)		
stručná charakteristika:	Reliéf o síle zhruba 2-4cm. Vzorem pro reliéf mezi okny je devoční grafika z nedalekého poutního místa na Křemešniku. Výjev zobrazuje Nejsvětější Trojici korunující Pannu Marii, spodní část je doplněna o stylizovanou oblaka s dvojicí okřídlených andělíčích hlaviček a květy. Rám je zdoben kapkami a na jeho vrcholu je umístěna reliéfní váza s květy. Empírové vějíře nad okny jsou v regionu časté. Původní barevnost neznámá, na ČB snímku ze 40. let je patrné zvýraznění tmavou polychromií oproti bílé fasádě.		
autorství nebo lokální analogie:	údajně místní truhlář Primus (autor řady prvků štukové výzdoby ve vsi)		
odhad datace vzniku; pozdější úpravy či zánik:	vznik kolem 1840 zničeno kolem 1980		
stupeň zachování:	zcela zničeno, dnes hladká fasáda		
shrnutí:	původně hodnotná plastická reliéfní výzdoba s motivem korunování P. Marie, charakteristická pro lokalitu Hroznětice		
památkové hodnocení:	původně významná součást souboru podobně zdobených průčelí na návsi; objekt znehodnocen novodobými úpravami		
památková ochrana:	nemovitá kulturní památka (rejst. č. ÚSKP 15968/3-3341), objekt znehodnocen novodobými úpravami		

KATALOGOVÝ LIST OBJEKTU**Tematický průzkum štukové výzdoby domovních štítů okresu Pelhřimov**literatura, prameny,
dokumentace apod.:

Dokumentováno ve 30. letech (snímek v muzeu v Humpolci), ve 40. letech (snímek ve fondu EÚ AV ČR v Praze). Literatura: EL památky, 1967; zmínka v UPČ 1982, s. 254; foto v F. Pleva, Želivka naše řeka, 2003, s. 54; kresba v Památky Vysočiny 2009, s. 175.

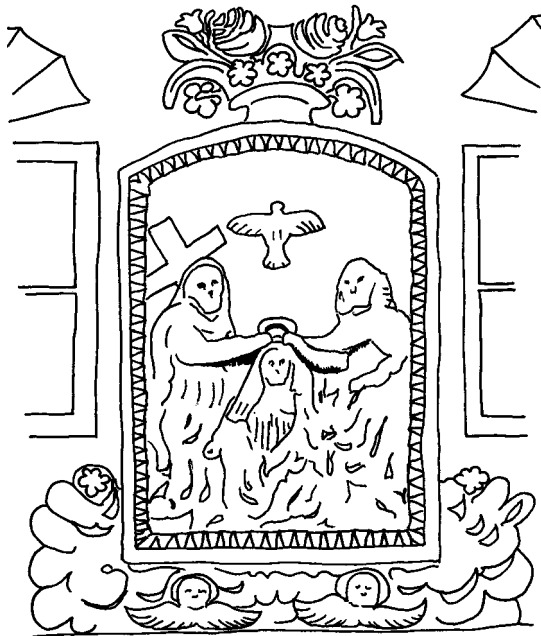
autorizace:

Mgr. Ivan Minář, 21. 2. 2013

přílohy:

Historická fotografie průčelí domu čp. 22 (Hroznětice – okres Pelhřimov, kolem b.a., 1930).

Pokus o rekonstrukci podoby reliéfu na štítu domu čp. 22 (Hroznětice – okres Pelhřimov, I. Minář, 2010).

Summary

Area research into vernacular architecture and rural settlements

These methodological guidelines were compiled in light of the necessity of documenting the fast disappearing traditional rural buildings in the Czech Republic. The rural settlements in Bohemia, Moravia and Silesia began to change quickly after the Second World War and this process continues. As a consequence we are seeing the swift disappearance of older rural building styles, regarding which we have up till now lacked more detailed information. Since heritage workers cannot on their own halt the disappearance of older buildings, we have at least to acquire the maximum documentation of the historic architecture of our villages and smaller towns.

For this reason, since the 1970s various surveys have been carried out of individual villages and entire shires, with the aim of documenting vernacular architecture. These guidelines aim to harmonise the approaches taken until now and create a universally applicable standard that can be used for all types of research and regional dimensions. They are not only intended for specialist heritage workers, but also specialist ethnographers, museum employees and university students. Their openness should ensure they offer instructions as to how to document vernacular architecture fast and effectively. As well as harmonising standards, these guidelines also contain a glossary of terms facilitating basic orientation in the sphere of vernacular architecture in the Czech Republic.

The main part of the guidelines is devoted to the standards of documentation according to individual levels of detail. It contains both specimen database pages and standards for a map key. The form of the key is based on experience of older surveys and has been adapted to modern data processing technology (i.e. Geographic Information Systems – GIS).

The guidelines are highly structured, as can best be seen from their content. After an introduction setting forth the purpose of the text and outlining what area research comprises, they offer a short history of research in this sphere, a summary of basic terms, a typology of buildings, and the historical development of vernacular architecture. The guidelines go on to look at the materials and construction of the buildings and their regional forms. No area survey is complete without categorisation (the selection of buildings to examine). There follows a section on the types of area research, which is divided into inventory, settlement and thematic research. Next comes the heart of the guidelines, which examines research and documentation methodologies. As well as in situ research methods, this section examines archival research and spatial identification. The conclusion deals with outputs and archiving, after which there is a bibliography. Appendices containing instructional illustrations form an integral part of the text and capture the character of the wide range of buildings forming the subject of this publication.

translated by Dan Morgan

PRŮZKUMY PAMÁTEK

Vydává Národní památkový ústav,
územní odborné pracoviště středních Čech v Praze

Periodikum zařazené na Seznam recenzovaných
neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR

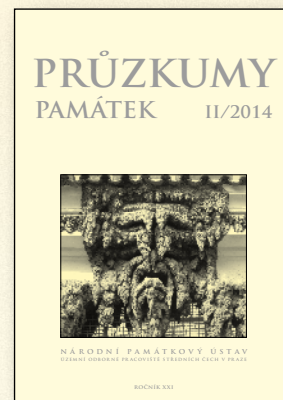
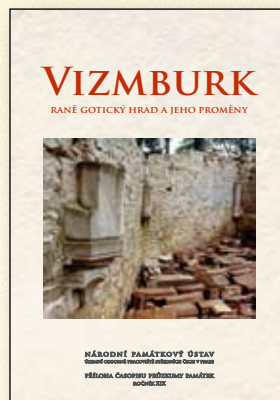
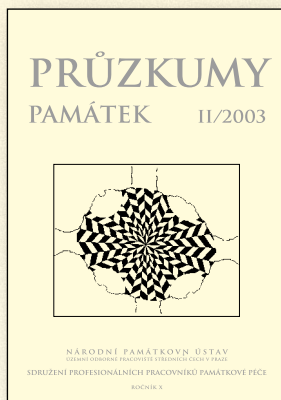
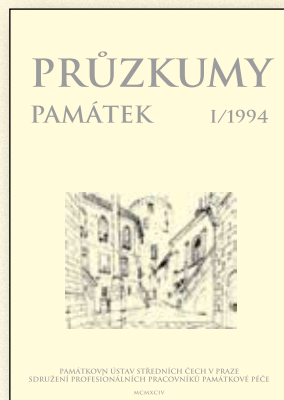
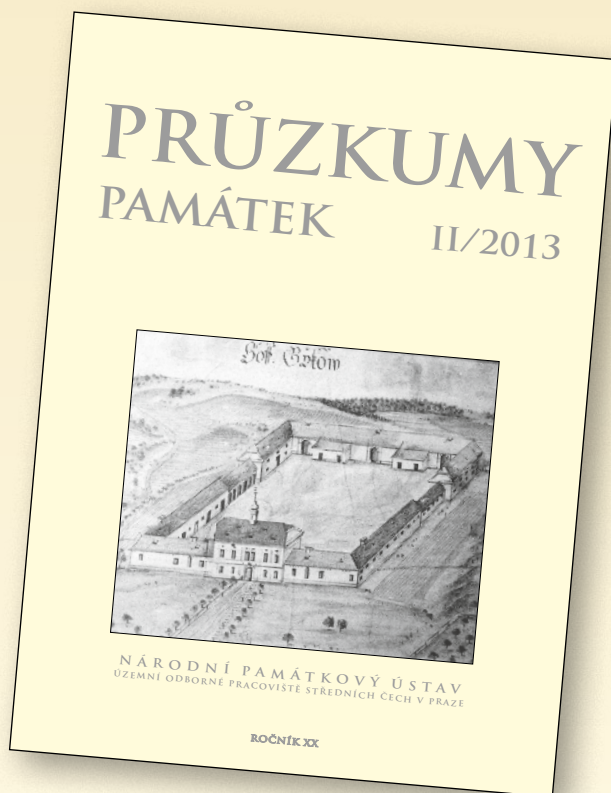
Časopis je uznávanou platformou průzkumů
a dokumentace nemovitých a movitých památek.
Součástí každého ročníku je seznam
oborové bibliografie za minulý rok.

Dosud byly vydány
4 samostatné přílohy

ISSN 1212-1487

Vychází dvakrát ročně od roku 1994

www.pruzkumypamatek.cz

Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel

Jan Pešta

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze
ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, generálním ředitelstvím
v roce 2014 jako 50. svazek edice Odborné a metodické publikace
1. vydání

Adresa redakce: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze
Sabinova 375/5, 130 11 Praha 3-Žižkov

Odborný redaktor: PhDr. Vladislav Razím; redaktorka: PhDr. Olga Klapetková
Grafické zpracování a tisková příprava: MgA. Radek Medal
Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

ISBN 978-80-86516-78-3

ISBN 978-80-86516-78-3

9 788086 516783 >